fondată în 1895
bpt
serie nouă

baltasar gracián

oracolul manual

bibliotecă bpt pentru toți

Ilustrația copertei : *Gravură din E m b l e m a t a (ed. din 1591), de Andrea Alciati*

baltasar gracián

oracolul manual și arta prudenței

TRADUCERE, PREFAȚĂ, TABEL CRONOLOGIC ȘI NOTE DE SORIN MĂRCULESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1975
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Pentru versiunea românească toate drepturile rezervate
Editurii Minerva (B.P.T.)

Baltasar Gracián, ORÁCULO MANUAL Y ARTE DE PRUDENCIA ; EL CRITICÓN, în OBRAS COMPLETAS, estudio preliminar, bibliografía y notas e índices de Arturo del Hoyo, Aguilar, Madrid, 1967.

ÎNSEMNĂRI DESPRE BALTASAR GRACIÁN

Pentru istoria noastră literară, Baltasar Gracián nu e total necunoscut, prima lui apariție în românește avînd chiar o semnificație aparte. Trebuie să spunem mai întîi că la Iași, în 1754, e realizată prima tălmăcire grecească a capodoperei marelui scriitor spaniol, *El Criticón*, datorată unui anume Ioan Ralis din Mitilene, „fost mare stolnic"; textul lui a fost folosit mai tîrziu, fără indicarea proveniență, de Gavriil Callonas în *Pedagogia* sa, mult timp crezîndu-se că acesta fusese primul traducător al lui Gracián în limba greacă [1]. Dar tot în capitala Moldovei, la 1794, cu osteneala și sub îngrijirea lui Iacov Stamate, apar, sub titlul de *Critil și Andronius*, primele nouă capitole din partea I a *Criticonului*: este *primul roman care iese „de sub teascurile tipografiilor române"* [2]. Cartea s-a bucurat de succes, dar, din motive necunoscute, restul traducerii n-a mai văzut lumina tiparului.

[1] Pentru amănunte, vezi Ariadna Camariano-Cioranu, *Precizări și identificări privind unele traduceri românești din greacă (sec. al XVIII)*, în *Revista de istorie și teorie literară*, tom. 22, nr. 2, București, 1973, pp. 271—279 (despre Gracián, pp. 274—278), contribuție ce rectifică unele date și atribuiri mai vechi.

[2] Vezi Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII*, E.P.L., București, 1968, p. 245. Tot aici, extrase din *Critil și Andronius*, la pp. 281—289.

Capitolele finale ale părții I ni s-au păstrat într-o copie manuscrisă executată de Neculae Proca la 1840 (Bibl. Acad. ms. 5651), iar partea a II-a, într-o copie făcută tot în Moldova, la 1827, de Ilie Ioan : numele traducătorului, stăpîn pe o limbă de o arhaică suculență, nu ne e cunoscut, după cum neprecizat rămîne și intermediarul după care a lucrat (cel mai probabil, o versiune grecească, deși nu cea a lui Ioan Ralis, în nici un caz din „nemțește", cum spune, pesemne în mod generic, copistul). Apariția, fie și fragmentară, a *Criticonului* în Moldova sfîrșitului de veac XVIII e un frumos exemplu de integrare firească și organic cerută a unei capodopere de realism satiric și figurativ-alegoric, produs al barocului tîrziu, într-un spațiu literar șovăitor, dar care născuse la rîndu-i, încă din 1705, o capodoperă în numeroase privințe comparabilă cu *Criticonul :* ne gîndim la extraordinara epopee alegorică — și ea plăsmuită în spirit baroc — a lui Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*. O cercetare paralelă a celor două romane ar fi extrem de rodnică în iluminări reciproce. Pătrunderea *Criticonului* în literatura română e însă urmată de o lungă uitare. Deși *Critil și Andronius* se tipărise cu aproape o jumătate de veac înaintea primei versiuni parțiale din *Don Quijote*, cariera acestuia nu era decît la început, pe cînd *Criticonul* e abandonat, aproape la fel ca și în patria sa, unde abia secolul nostru îl va revalorifica pe deplin.

Baltasar Gracián Morales se naște la 8 ianuarie 1601, la Belmonte, sat din apropierea orașului Calatayud, anticul Bilbilis, patria lui Marțial. Biografia scriitorului e săracă în evenimente exterioare, peregrinările prin diverse colegii iezuite fiind rareori întrerupte de experiențe de mai vastă amploare. După o copilărie petrecută, probabil din pricina situației materiale nu prea strălucite a familiei, în casa unui unchi din Toledo, unde urmează primii ani de școală, îl regăsim la Zaragoza, înscris în colegiul iezuit. La 30 mai 1619 devine novice în Societatea lui Iisus. Astfel începe îndelungata carieră ecleziastică a lui Gracián. Mediul și principiile de educație iezuite l-au marcat profund, încurajîndu-i înclinările personale spre problematizare și laxism (interpretare a normei în favoarea liberului arbitru). Trezirea vocației

literare avea să se petreacă mult mai tîrziu, după vîrsta de treizeci de ani şi, probabil, sub influenţa cercurilor de literaţi laici cu care avea să intre în contact. Scriitorul Gracián îl va găsi gata format pe preotul Gracián ; de un conflict între ei nu se poate vorbi, dar de o separaţie netă, da : deşi sinceritatea vocaţiei sale religioase n-a putut fi pusă în mod serios la îndoială, ideea angajării de la un moment dat într-o viaţă dublă se impune. Datoriile profesionale şi le va îndeplini întotdeauna în chip exemplar, va întruni, deşi cu rezerve uneori, aprecierile superiorilor săi, dar disjungerea lăuntrică dintre scriitor şi monah va fi atît de puternică, încît şi numai gîndul de a-şi supune operele aprobării ierarhice i se va părea probabil intolerabil şi o va eluda sistematic. E instructiv să-i comparăm atitudinea cu aceea a unui alt mare literat iezuit, Gerard Manley Hopkins, dispus, un sfert de veac mai tîrziu, să-şi sugrume chemarea poetică doar pentru că i se părea că ar încălca normele ordinului în care intrase de bunăvoie : într-o scrisoare din 1878, poetul englez îi mărturisea unui prieten că-şi arsese manuscrisele şi că nu avea să mai scrie decît dacă superiorii aveau să i-o ceară vreodată. De unde se poate deduce că Gracián era în fond un gînditor independent ca structură care se simţea sugrumat de chingile unei discipline ostile vocaţiei sale, pe cînd Hopkins introducea un habitus mental de un puritanism excesiv într-un cadru normativ mult mai relaxat decît pe vremea lui Gracián. În cazul acestuia însă formaţia iezuită are şi alte semnificaţii. Întîi, ca iezuit, „beneficiază de acea solidă educaţie intelectuală pe care, în vremea sa, nici o altă şcoală sau sistem de educaţie nu i-o putea asigura, nici măcar pe departe, la un nivel echivalent“ [1]. Apoi, ordinul militant creat de Ignacio de Loyola este unul din promotorii cei mai activi ai Contrareformei, mişcare cu adînci repercusiuni în cultura şi arta timpului, dacă ar fi să ne gîndim numai la înflorirea

[1] Ludwig Pfandl, *Historia de la literatura nacional española en la edad de oro*, trad. de Jorge Rubió Balaguer, ed. a 2-a, Ed. Gustavo Gili, Barcelona, 1952, p. 605. Cf. şi José Antonio Maravall, *Las bases antropológicas del pensamiento de Gracián*, în *Revista de la Universidad de Madrid*, 1958, p. 407.

artei baroce, strîns legată de vasta acțiune propagandistică declanșată de papalitate împotriva bisericilor reformate; și dacă jugularea liberei expresii a fost, mai mult sau mai puțin, un țel comun ambelor orientări, acțiunea contrareformistă îmbracă aparențele mai atrăgătoare ale unor sisteme de captare și dirijare globală a opiniei publice cu ajutorul agrementului estetic și cultural; nimic din teroarea sumbră a Genevei calviniste nu ne întîmpină în presiunea mai subtilă și mai adaptabilă, deși la fel de tenace, exercitată în genere de catolicism asupra credincioșilor. Iezuiții în special au dezvoltat o adevărată artă de a cuceri cugetele. Obligația de a-l forma, de a-l atrage pe omul concret, viețuitor în atît de complicatele medii laice, impunea renunțarea la rigorile teologice prea absolutizante, cazuistica lor de confesional nefiind în fond decît o recunoaștere și o consacrare metodologică a jocului dialectic în care intra infinita diversitate a psihologiilor individuale. Or, finețea și abilitatea psihologică a viitorului scriitor Gracián nu poate fi seperată de mediul în care și-a început și desăvîrșit cultura; dacă înlocuim scopul final al disciplinei și acțiunii iezuite — cîștigarea gloriei cerești — cu scopul moralei laice înaintate a vremii sale, căreia i se consacră Baltasar Gracián — și anume desăvîrșirea personalității umane și dezvoltarea pînă la rafinament a capacității ei de a se impune într-o lume ostilă valorilor personale — vom găsi însăși una din trăsăturile dominante ale sistemului etic gracianesc: țelul gîndirii etice a acelui „iezuit nesupus" va fi plămădirea unei personalități umane complete, ceea ce, în terminologia lui, este *persoana*, capabilă să sfîșie vălul amăgirilor *(el desengaño)* și să biruiască prin orice mijloace, neexcluzînd viclesugul și chiar compromisul pasager, în înfruntarea cu lumea stricată de *vulg*, adică de mulțimea răuvoitoare a incompetenților și proștilor, indiferent de extracția lor socială.

Revenind la anii de studiu ai lui Gracián, îl regăsim în casa novicilor din Tarragona, ocupat cu studii de literatură și logică. Viața casei era tulburată de numeroase certuri regionaliste, între aragonezi, castilieni și valencieni, aceștia din urmă, fiind majoritari; aceleași certuri vor învenina și mai tîrziu atmosfera co-

legiilor prin care va trece Graciân, el însuşi taxabil de un consecvent aragonism. Dar şi diferenţele de medii şi clase sociale din care proveneau novicii constituiau şi ele un permanent subiect de animozităţi şi suspiciuni, în ciuda strictelor reguli egalizatoare ale ordinului. Aceste conflicte i-au oferit tînărului Graciân primele rudimente ale unei experienţe de viaţă pe care, deşi le va fi cules din sînul unei colectivităţi reduse şi închise, îşi va întemeia mai tîrziu concluziile de critică socială [1].

După ce trecuse succesiv prin colegiile din Calatayud şi Zaragoza începu ultimul an de „încercare" *(probación)* în casa monahală din Valencia. La încheierea acestui ultim stagiu preparator obţine un calificativ echivoc, *„sed parum satisfecit"* („dar a dat puţină satisfacţie"). Legămintele solemne pe care trebuia să le depună prin 1634 se amînă din cauza unor „mici abateri". Viitorul scriitor manifestase o anumită independenţă de opinie, se făcuse vinovat de regionalism, de „aragonism", şi vădea o crescîndă înclinare spre melancolie. Abia peste un an, în Gandía, unde se afla pe atunci, Graciân rosteşte şi semnează cele patru legăminte solemne : veşnică sărăcie, castitate, ascultare, ascultare faţă de papă şi, separat, un alt legămînt solemn, de ascultare faţă de ordinul iezuit.

În vara anului 1636 Graciân este mutat la colegiul din Huesca, din nou pe pămîntul natal, în calitate de confesor şi predicator. Munca în colegiu îi îngăduie să-şi desfăşoare şi să-şi dezvolte capacităţile intelectuale. Dar şederea în Huesca îi prilejuieşte mai cu seamă apropierea de cercul aceluia care avea să devină marele său prieten şi mecena : *don* Vincencio Juan de Lastanosa. E, pentru Graciân, unul din cele două-trei evenimente epocale ce-i marchează viaţa şi-i deschid, prea fugar, porţi către alte zone de existenţă, atît de necesare lui ca scriitor. Huesca înseamnă pentru el contactul fecund cu umanismul laic şi cu literatura vie a epocii. Vincencio Juan de Lastanosa era descendentul unei vechi familii aragoneze care se ilustrase încă de pe la începutul

[1] Miguel Batllori, *Graciân y el Barroco*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1958, pp. 21—22.

veacului al XIII-lea și cărcia el îi duce la apogeu faima și bogăția. Membru de frunte al consiliului municipal din oraș, demnitar și militar în slujba regelui cu diverse prilejuri, Lastanosa ducea o viață de mare senior renascentist în plin ev baroc, cultivînd prieteniile cu spirite alese și dragostea pentru arte și științe. Palatul său, situat pe aceeași stradă ca și colegiul din Huesca, e un veritabil muzeu plin de minuni, căruia Gracián îi dedică un întreg capitol în *Criticonul* (*Minunile lui Salastano*, II, 2), ca și numeroase alte pasaje din celelalte scrieri ale sale. Și alți contemporani au fost impresionați de reședința lui Lastanosa, dedicindu-i, la rîndu-le, pagini entuziaste. Colecționar pasionat și erudit, Lastanosa este și autor al unei lucrări de numismatică. Avea o bibliotecă bogată, o mare colecție numismatică și gliptografică, o colecție de arme, o galerie de pictură, mobile rare, colecții științifice și de istorie naturală, care ocupau cele două nivele ale palatului. Mai avea un parc zoologic și o grădină botanică îngrijită de opt grădinari francezi stabiliți aici împreună cu familiile lor. Faima palatului și a grădinilor sale era atît de mare, încît și regele Filip al IV-lea i le vizita cu mare plăcere ori de cîte ori trecea prin Huesca, la fel și prietenul francez al opulentului senior, Gaston d'Orléans, care-i trimitea și plante rare și-i furniza periodic și grădinarii pricepuți necesari îngrijirii prețioaselor plantații. Un număr de scriitori și erudiți locali se strîngeau aproape zilnic în casa lui Lastanosa, discutînd sau citindu-și producțiile, cerc frecventat cu asiduitate și de Gracián, care avea să beneficieze astfel și de mecenatul pe care Lastanosa ținea să-l exercite, încurajîndu-i pe scriitorii locali și ajutîndu-i să-și tipărească operele : mai toate primele ediții ale scrierilor lui Gracián au apărut în tipografia din Huesca, ținută de un anume Juan Nogués, el însuși protejat al eruditului senior. Prietenia și protecția lui Lastanosa au însemnat extrem de mult pentru Gracián, în izolarea provincială în care și-a petrecut aproape întreaga viață ; acum i se oferea prilejul și posibilitatea de a se pune la curent cu literatura epocii sale, cu viața intelectuală aragoneză, pe care însă o va recepta la un nivel cu mult superior realității ei cotidiene, cu viața intelectuală spaniolă în

genere și chiar cu cea europeană. Aici, în cercul lui Lastanosa, Gracián își precizează și-și dezvoltă personalitatea literară pînă la punctul în care ea îi depășește și chiar îi contrazice personalitatea religioasă. De altfel, prezența simbolică pe aceeași stradă a colegiului iezuit și a palatului lui Lastanosa oglindește perfect cei doi poli între care pendulează viața spirituală a lui Gracián : separația strictă a celor două domenii, de care am mai vorbit și pe care el însuși o postulează („Folosește mijloacele omenești ca și cum n-ar exista și divine, iar pe cele divine ca și cum n-ar exista omenești", *Oracolul manual*, af. 251) a fost determinată poate, și de experiența de viață din Huesca : „S-a născut astfel marea problemă a existenței sale : ceea ce în cercul lastanosian era admirat, devenea, la cîțiva pași, pe calle del Coso din Huesca, în colegiul Companiei, motiv de blam"[1]. Situația dificilă în care se situează față de rectorul nou numit al colegiului, *padre* Gabriel Domínguez, e agravată și de prima încălcare a dispozițiilor privitoare la activitatea publicistică a membrilor ordinului. Regula Sfîntului Ignacio („să nu se scrie și să nu se publice cărți fără încuviințare"[2]) sau prevederile constituției ordinului („nimeni nu trebuie să publice nici un fel de scriere fără a fi văzută întîi de prepozitul general"[3]) erau formale. Și totuși, în 1637 Gracián publică prima ediție — azi dispărută — a primei sale cărți. *Eroul*, sub un semipseudonim, Lorenzo Gracián, *infanzón* (care, ulterior, avea să fie luat drept un frate al autorului), ceea ce dovedește caracterul premeditat al gestului său, eludînd viza superiorilor de la Roma și inaugurînd astfel lunga serie de derogări de la disciplina monahală. Această conjugare de insubordonări provoacă și prima reacție represivă sau cel puțin sever admonitivă a superiorilor săi, deoarece în mai 1638, într-o scrisoare către

[1] Arturo del Hoyo, *Vida y obra de Gracián*, în Baltasar Gracián, *Obras completas. Estudio preliminar, edición, bibliografía y notas e indices de Arturo del Hoyo*, Madrid, Aguilar, 1967, p. XXXV.

[2] *Regulae*, *Monumenta Historica S.I.*, t. 71, p. 372, Roma, 1948, *apud* Batllori, *op. cit.*, p. 28.

[3] *Constitutiones S. I.*, VII, p. 4, *apud* Batllori, *op. cit.*, p. 28.

provincial, generalul Vitelleschi cere mutarea lui Gracián în alt colegiu şi-i condamnă în termeni foarte aspri purtarea independentă, în care vede una din sursele atmosferei de indisciplină din colegiu, despre Gracián afirmînd că este „crucea superiorilor săi şi prilej de necazuri şi mai puţină pace în sus-zisul colegiu". Se pare însă că opiniile privitoare la comportarea lui Gracián se îmblînzesc, de vreme ce continuă să funcţioneze la colegiul din Huesca timp de încă un an şi jumătate.

Dar la sfîrşitul anului 1639 sau la începutul lui 1640 e transferat la Zaragoza, capitala Aragonului, în calitate de confesor al viceregelui Francesco Maria Carafa, duce de Nocera, nobil italian aflat în slujba curţii spaniole, care îl ceruse anume pe el în mod foarte insistent. Viaţa în suita ducelui a fost pentru Gracián un prilej de a trăi direct istoria vie a ţării sale într-un moment de răscruce. În primul rînd, îi e dat să facă experienţa curţii, însoţindu-l pe duce la Madrid în lunile aprilie şi mai 1640. Aflăm din scrisorile sale din 14 şi 28 aprilie şi 19 mai 1640, că a vizitat fastuosul palat de la Buen Retiro, construit de favoritul regelui, contele-duce de Olivares, ca şi casele altor mari seniori. Pe lîngă relatări despre mobilierul, obiectele de artă şi picturile văzute, în scrisoarea din 28 aprilie i se plînge lui Lastanosa de aroganţa şi impoliteţea manifestate de slujitorii celor mari : „M-aş întoarce bucuros în odaia de studiu a domniei-voastre ; totul e înşelăciune, lume plină de trufie şi deşertăciune, încît îi se pare că fără ei n-ar mai fi nici oameni, nici lume. Eu nu prea sînt umil şi linguşitor, aşa că-i las în pace." [1]

Bilanţul vizitei la curte a fost decepţionant, a găsit aici o societate închisă, opacă la suferinţele şi nevoile ţării, dedată în întregime intrigilor şi loc predilect al prefăcătoriei, clevetirii şi lipsei de substanţă. Dar în acelaşi timp, curtea este şi teatrul celei mai decisive înfruntări dintre personalitate, dintre omul cu însuşiri maxime şi *vulgul* curtenilor moralmente amorfi, Curtea nu mai e, la Gracián, acea supremă şcoală de civilitate, acel focar de bun-gust şi de ştiinţă din viziunea stilizată într-un sens re-

[1] B. Gracián *Obras completas*, ed. cit., p. 1124.

nascentist de un Castiglione, în *Il cortegiano*, ci o arie a dezumanizării, a grotescului moral, după cum vom vedea în *Criticon*, o reducție potențată a lumii stricate de intervenția omului; vechea funcție reprezentativă a curții ca model și esență a unei întregi societăți se menține, dar cu semn schimbat, ca model negativ, ca epitom al răului mundan și cosmic. La toate acestea se adăuga și reținerea de natură teologică în fața curții văzute ca loc de pierzanie, inevitabilă la un om de formație ecleziastică. Ecuația stabilită de Hugo Friedrich[1]: „curtea = societate = lume" e astfel deosebit de complexă în concepția lui Gracián care, nici el, nu este constant în aprehensiunile sale; spre sfîrșitul părții a III-a a *Criticonului* vom întîlni și un model ideal de curte, văzută de astă dată ca „școală a persoanelor", unde curtenii sînt cu adevărat profesori de înțelepciune și de știință a vieții. Nu trebuie să neglijăm, în constituirea acestei viziuni despre curte, nici eșecul personal suferit de Gracián care, cu tot succesul repurtat ca predicator cu ocazia unei a doua vizite la Madrid, în iulie 1641, nu este reținut aici. E poate mai mult frustrarea unui orgoliu de om conștient de capacitățile și de superioritatea sa decît suferința unui ambițios ratat. Oricum, așteptările îi rămîn neîmplinite și destinul marginalității, cu avantajele și dezavantajele lui, îl urmărește și mai departe: e condamnat să observe curtea, cu alte cuvinte lumea, de pe tărîmul lui periferic și să renunțe definitiv la eventualul privilegiu de a o contempla, dacă nu domina, dintr-un punct central. Poziția sa marginală face însă posibilă dubla viziune asupra omului în opera lui Gracián: omul în societate, în lume, în sistemul de interrelații umane pe de o parte, și, pe de alta, omul singur, cu întreaga taină a personalității sale conștient dobîndite, omul autentic în definitiv, acel *hombre secreto* căruia îi închina o poezie Tudor Vianu, avînd în minte poate și ecouri din Gracián, cu alte cuvinte omul reprezentativ.

[1] Vezi Hugo Friedrich, eseu-postfață *(Zum Verständnis des Werkes)* la *B. Gracián, Criticón oder Über die allgemeinen Laster des Menschen*, trad. de Hanns Studniczka, Rowohlt, Hamburg, 1957, pp. 217—218.

versus omul lăuntric interpretativ. Sinteza lor este *persoana*, de care vom vorbi la locul potrivit.

Funcția de confesor al ducelui de Nocera îi prilejuiește lui Gracián și un spor de experiență politică și istorică directă. Ducele era un reprezentant tipic al unei categorii de militari și oameni de stat deznaționalizați, aflați în slujba falimentelor ambiții universaliste ale monarhiei spaniole. Prezenți în toate punctele fierbinți ale vieții politice europene, ei se vedeau adesea confruntați și cu nu mai puțin dificilele probleme interne ale Spaniei, pe care le puteau privi cu mai multă detașare și obiectivitate. In vara anului 1640, ducele e numit vicerege al Navarrei, conducînd operațiile militare împotriva Cataloniei răsculate în urma „Războiului secerătorilor" și alături de care Franța intervenise numaidecît, sprijinindu-i pe separatiștii catalani. Războiul avea să fie lung și sîngeros. În două scrisori adresate regelui, Nocera îi recomandase clemența față de răsculați și o examinare atentă a doleanțelor lor, pentru a se evita extinderea conflictului și intervenția străină. Părerile sale nu numai că nu sînt ascultate, dar îl și duc la pieire.

Din perioada convieţuirii cu ducele de Nocera se adîncește probabil și meditația politică și socială a lui Gracián : dezastrele interne la care participase — și va mai participa — și pe care luciditatea ducelui le prevăzuse îi demonstrează inechivoc apusul grandoarei spaniole. Rolul Spaniei în lume era tot mai redus, în pofida nesfîrșitelor războaie care secătuiau zadarnic forțele țării (sau poate și datorită lor : din cei o sută de ani ai secolului al XVII-lea, Spania a fost în stare de război optzeci !). Dezastrul economic, agravat de himerismul unei liote nesfîrșite de reformatori, incapacitatea monarhiei de a mai polariza energiile națiunii, rolul nefast al favoriților coroanei, centralizarea abuzivă a administrației prefac Spania într-o victimă tot mai sigură a celorlalte puteri europene. Gracián va găsi una din cele mai plastice expresii ale acestei stări de lucruri : trecînd Pirineii în Franța, cei doi eroi principali ai *Criticonului*, Critilo și Andrenio, îl întîlnesc pe primul francez, un „musiu" care numaidecît îi întreabă dacă a sosit „flota" cu transportul periodic de argint din

America. Cei doi îi răspund afirmativ, iar franțuzul începe să joace de bucurie, spre mirarea lor, care nu înțeleg de ce norocul Spaniei îl poate ferici pe un vrăjmaș, drept care-l întreabă: „— Dar ce-i folosește Franței ca Spania să se îmbogățească și să-și sporească puterea? — Auzi vorbă — zise musiul. Oare voi nu știți că într-un an cînd, dintr-o pricină oarecare, flota n-a sosit, nici unul dintre dușmanii lui n-a putut purta război împotriva Regelui Catolic? Și acum, de curînd, cînd s-a devalorizat oarecum argintul din Perú, oare nu s-au tulburat toți suveranii Europei și toate regatele lor odată cu dînșii? Ascultați-mă pe mine, spaniolii oferă flote de aur și argint pentru setea întregii lumi" (II, 3).

Îi iulie 1641, după cum anticipam mai sus, Gracián se află din nou la Madrid, unde în anul următor, în luna februarie, publică, în temeiul aprobării din 31 octombrie 1641, prima ediție a importantului tratat de poetică barocă *Arte de ingenio, tratado de la agudeza (Arta minții, tratat despre argúție)*; cartea dedicată prințului Baltasar Carlos, e semnată tot Lorenzo Gracián, dar e supusă, pare-se, de astă dată, unei discrete cenzuri indirecte a ordinului iezuit, întrucît aprobarea de tipărire e dată de un membru al ordinului, Juan Bautista Dávila, profesor la colegiul din Madrid. După tipărirea cărții, pe care rămăsese probabil s-o supravegheze, Gracián părăsește Madridul. În martie îl găsim la Zaragoza, iar în septembrie la Tarragona, oraș în care participă la acțiunile de apărare împotriva asediului francez (nereușit) din 22 august-14 septembrie 1643.

În 1644 e mutat la colegiul din Valencia, unde, pe lîngă activitatea de predicator, preocuparea de căpetenie a lui Gracián o constituie lectura și arheologia.

În 1646 apare la Huesca *El Discreto (Omul de lume)*, cel mai important tratat tipologic și de morală practică al lui Gracián pînă la *Oracolul manual*.

În perioada septembrie-noiembrie 1646, este ales, alături de alți cîțiva preoți, să însoțească, în calitate de capelan, armata trimisă în ajutorul garnizoanei din Lérida, oraș asediat de francezi. Trupele spaniole, sub comanda marchizului de Leganés, alături de

care se afla și Pablo de Parada, îi învinge pe francezii conduși de contele de Harcourt, „Invincibilul". Acest eveniment face obiectul unei remarcabile scrisori a lui Gracián către un iezuit din Madrid — expediată la 24 noiembrie, la trei zile după victorie — și care cuprinde o amănunțită descriere a operațiilor militare, atestînd simțul practic și patriotismul scriitorului pe care existența izolată l-a făcut parcă și mai sensibil la viața din jur. La sfîrșitul luptei, spune Gracián, cu bucuroasă mîndrie nu lipsită de-o nuanță de omenească vanitate, e proclamat unanim drept „părinte al victoriei". În decembrie, același an, revine la Huesca, în colegiul iezuit din localitate, reluînd și legăturile zilnice cu Lastanosa și cercul său.

Următorii doi ani, deși total lipsiți de știri directe despre Gracián, sînt extrem de bogați : în 1647 apare *Oracolul manual*, iar în 1648, a doua ediție, practic o carte nouă, din *Arte de ingenio : Agudeza y arte de ingenio.*

În iunie 1651 apare prima parte a marelui roman alegoric *El Criticón*, capodopera scriitorului și una din operele de referință ale literaturii universale. Fără a se ști de ce, Gracián renunță de data asta la mecenatul lui Lastanosa, dedicînd cartea „viteazului cavaler *don* Pablo de Parada". Cartea apare, fără aprobarea ordinului, la Zaragoza, într-o tipografie a aceluiași Juan de Nogués. E semnată „García de Marlones", anagramă aproximativă a celor două nume ale scriitorului : Gracián Morales. Vălul pseudonimului este iluzoriu, adevăratul autor era cum nu se poate mai lesne identificabil, fie și numai din dedicația către Pablo de Parada.

Odată cu numirea ca profesor de Scriptură la colegiul din Zaragoza, post foarte rîvnit, care-i atrage numeroase inimicități și atacuri, începe cea mai dificilă epocă din viața scriitorului ; sănătatea, serios zdruncinată, îi e tot mai șubredă, impulsivitatea i se accentuează ; efortul cerut de scrierea *Criticonului*, neplăcerile tot mai mari pe care i le pricinuiește tipărirea ultimelor două părți ale acestuia, lipsa atmosferei prietenoase și stimulatoare din cercul lui Lastanosa îi slăbesc puterea de rezistență și-l fac total vulnerabil la loviturile care-i vor zdruncina ultimii ani de viață. În

1652 se produce și ruptura violentă a relațiilor, pînă atunci de prietenie, cu canonicul Manuel Salinas y Lizana, văr al lui Lastanosa și vechi participant la cercul acestuia, față de care Gracián își manifestase prețuirea incluzîndu-i în ediția a doua din *Agudeza* traducerile din Marțial.

Intr-o scrisoare din 13 aprilie 1652, pe care noul general al ordinului, Goswin Nickel, rigid și sever, i-o trimite de la Roma lui Jacinto Piquer, provincialul Aragonului, se spune: „Mi se aduce la cunoștință că părintele Baltasar Gracián a dat la iveală, sub nume străin și fără încuviințare, unele cărți puțin serioase și deloc potrivite cu profesiunea noastră, și că în loc de a i se da penitența meritată, a fost răsplătit, încredințîndu-i-se catedra de Scriptură a colegiului din Zaragoza. Reverența voastră să cerceteze cu sîrguință dacă așa stau lucrurile și, discutînd în prealabil cu consilierii domniei voastre, dacă veți constata că este vinovat, să i se dea penitența socotită pe măsura culpei..." Totuși represaliile întîrzie: mutarea pentru scurt timp la colegiul din Graus, tîrg la vreo 80 de km de Huesca, unde-l găsim în decembrie 1652, nu pare a fi avut un caracter punitiv.

Între timp continuă să lucreze la romanul său. Partea a doua și-o publică în primăvara lui 1653 la tipografia lui Juan Nogués din Huesca. Cartea poartă titlul de *Judicioasă filozofie aulică în toamna virstei bărbătești* și e semnată cu vechiul pseudonim, Lorenzo Gracián. Cenzura regală poartă semnătura lui Uztarroz, cronicarul aragonez, care făcuse front comun cu Salinas împotriva lui Gracián; deși pozitiv, referatul său mustește de-o iritare abia reprimată. Cartea e precedată și de o caracterizare critică pur literară, semnată de un anume Josef Longo, licențiat, text care, după opinia lui Arturo del Hoyo, pare a fi fost scris sub dictarea lui Gracián însuși: „N-am întîlnit — scrie Longo — nici o virgulă străină purității catolice, nici politicii regale și nici celei creștine". Dedicația către *don* Juan de Austria, fiul lui Filip al IV-lea, elogierea unui mare număr de personalități contemporane întreprinsă în carte voiau poate să fie un paravan contra numeroșilor răuvoitori. Dar această a doua parte conține și una din cele mai

incisive satire ale lui Gracián, și anume a moravurilor lumii bisericești (în critica intitulată *Pustia Hipocrindei*), de o virulență pamfletară greu de mascat. Nici cu acest prilej însă scriitorul nu e pedepsit.

Atmosfera e tot mai apăsătoare în jurul lui Gracián începînd din anul 1655. Știm din cîteva scrisori către Lastanosa că lucrează la partea a treia și ultima a *Criticonului*, pe care începuse probabil s-o scrie încă din 1653. E convins că prin romanul său își va atrage furia „părinților vitregi" *(padrastros)*, cum îi numește el pe unii iezuiți care-l persecută și care, fără îndoială, vor strîmba din nas încă de la titlul cărții pe care nu-l înțeleg (scrisoare din 18 februarie); pe măsură ce scria, supunea aprecierii lui Lastanosa unele din critici (capitole), și, printr-o scrisoare din 30 iulie îl ruga să i-o restituie pe cea trimisă, după ce o va fi citit, printr-o „persoană sigură". Pasajul este echivoc: în ce sens voia Gracián ca acea persoană să fie sigură? Să nu piardă sau să nu deterioreze manuscrisul ori să păstreze taina și să eludeze supravegherea sub care era ținut scriitorul? „Dacă acesta din urmă îi era gîndul, atitudinea lui este, fără putință de tăgadă, cea a unui rebel" (Arturo del Hoyo). În primăvara acestui an, apare prima și singura scriere a lui Gracián de factură teologică: *El Comulgatorio (Îndreptarul de împărtășanie)*, semnată cu adevăratul său nume și dedicată Elvirei Ponce de León, mare cameristă a reginei. Gracián începuse să lucreze la această carte încă din 1653 și încă din acel an o supuse cenzurii ordinului iezuit, dar procesul de aprobare și revizuire fusese extrem de lent. Și nu era vorba decît de o carte religioasă, o culegere de meditații destinate pregătirii spirituale a celor ce urmau să primească taina împărtășaniei. Așa stînd lucrurile, ne dăm seama că sustragerea de la aprobările ordinului a celorlalte cărți a fost un act de prudență din partea lui Gracián, deoarece e greu de crezut că, cel puțin în cazul *Criticonului*, ar fi primit *nil obstat*. Prin laxismul și cazuismul său, Gracián și-a salvat cărțile, a salvat un capitol de primă importanță din istoria literaturii spaniole și universale[1]. Publi-

[1] Arturo de Hoyo, *op. cit.*, în ed. cit., p. CXCa.

carea cărții despre împărtășanie nu-i ușurează cîtuși de puțin situația. Caracterizările ce i se fac în această perioadă sună astfel: *„Ingenium bonum, judicium mediocri, prudentia non multa, experientia rerum mediocris, complexio colerica, melancholica"* („Intelect bun, judecată mijlocie, prudență nu multă, experiență de viață mijlocie, temperament coleric, melancolic").

Anul 1656, fără a lăsa vreo mărturie despre Gracián, se presupune a fi anul în care termină partea a treia din *Criticonul*. Cartea apare la sfîrșitul lunii iunie la Madrid, în tipografia lui Pablo del Val, intitulată fiind *In iarna bătrîneții*. Licența de imprimare a cenzurii regale fusese dată la 5 mai. O zi mai tîrziu își dă avizul și cenzorul ecleziastic, *fray* Esteban Sánchez din ordinul Predicatorilor, care apără pe larg „ortodoxia" celor douăsprezece critici, insistînd asupra valorii morale a textului. Cartea e dedicată unui personaj obscur din lumea bisericească, Lorenzo Francés de Urritigoyti, autorul nemaiapelînd la un ocrotitor puternic și influent, ci vrînd, pare-se, să-și asigure un sprijin de ordin practic în eventualitatea unui conflict iremediabil cu ordinul său. Scriitorul pare a fi stăpînit de oboseală și teamă, cuvîntul către cititor e dominat de amărăciune: „Mărturisesc că ar fi fost mai nimerit din parte-mi să nu mă fi apucat de acest op, dar nicidecum să nu-l fi dus la bun sfîrșit". Presimțirea nenorocirilor avea să se adeverească de astă dată. Societatea lui Iisus trecea prin împrejurări foarte dificile. Atacurile împotriva ei se înmulțesc și culminează cu celebrele *Scrisori provinciale* publicate de Blaise Pascal între 23 ianuarie 1656 și 24 martie 1657. Pamflet strălucit, capodoperă de spirit și de limbă franceză, deși, ca orice pamflet, părtinitor și excesiv caricaturizant, scrisorile lui Pascal atacă, în numele intransigenței moralei și spiritualității janseniste, spiritul acomodabil și tolerant al iezuiților, ipocrizia și imoralitatea acțiunii lor. Conducătorii ordinului, în fața răsunetului extraordinar al scrisorilor, iau măsuri de disciplină internă excepționale. Apariția ultimei părți a *Criticonului* coincide cu primirea circularei generalului Nickel din 12 mai 1657, către toți provincialii, prin care acestia sînt avertizați împotriva doctrinei

probabilismului și laxismului excesiv, circulara pretinzînd, de asemenea, din partea cenzorilor societății, o atenție fără fisură. Gracián recidivează deci, încălcîndu-și legămintele de supunere și ascultare, tocmai în aceste împrejurări care amenințau însăși existența ordinului. Dacă celelalte insubordonări îi fuseseră mai mult sau mai puțin trecute cu vederea, de data asta avea să fie pedepsit în mod exemplar. La începutul iernii, Piquer, conducătorul provinciei, fără a mai aștepta încuviințarea generalului, îi face o mustrare publică lui Gracián în refectoriul colegiului, îl osîndește la post cu pîine și apă și-l înlătură de la catedră, ordonîndu-i să părăsească Zaragoza și să plece la Graus. Într-o scrisoare din 16 martie, generalul Nickel se arată de acord cu penitența impusă lui Gracián, cu înlăturarea de la catedră și cu strămutarea la Graus, cerîndu-i însă lui Piquer să verifice cu toată grija temeinicia acuzațiilor. Pînă atunci, spune el, „se cade să-l supravegheați îndeaproape, să-i controlați mîinile, să-i cercetați din cînd în cînd camera și hîrtiile și să nu-i îngăduiți să țină nimic înculat în ea, iar de-i veți găsi cumva vreo hîrtie sau scriere împotriva Societății sau împotriva conducerii ei [...], să-l întemnițați și să-l țineți închis pînă ce se va căi și cuminți, să nu-i îngăduiți să aibă nici hîrtie, nici pană, nici cerneală...". Totuși, în luna aprilie Gracián e mutat la colegiul din Tarazona, oraș tipic aragonez, la vreo 90 km nord-est de Zaragoza, în calitate de „admonitor" și consultant al rectorului, deci oarecum reabilitat. Nemulțumit de noua situație și considerînd că fusese pedepsit pe nedrept, Gracián cere permisiunea de a trece în alt ordin monahal și anume în cel al călugărilor cerșetori, dar cererea sa nu va primi nici un răspuns direct, Nickel recomandîndu-i în schimb lui Piquer, la 10 iunie, să-l țină mai departe sub observație și să-l convingă de justețea pedepsei la care fusese supus. Se vede că sănătatea scriitorului era grav deteriorată, de vreme ce e scutit la cerere de a participa la congregația provinciei Aragonului, „fiind bolnav și incapabil de drum". La sfîrșitul lunii iunie apare la Valencia un pamflet veninos și meschin împotriva lui Gracián, intitulat *Crítica de reflección y censura de las censuras. Fantasía apologética y moral escrita por el dotor Sancho*

Terzón y Muela, profesor de Matemáticas en la villa de Altura, Obispado de Segobre (Critica prin răsfrîngere și blamul blamurilor. Fantezie apologetică și morală scrisă de doctorul S. T. y M., profesor de matematici în tîrgul Altura, episcopatul Segobre). S-a crezut multă vreme că sub numele autorului se ascunde, printr-o anagramă imperfectă, Lorenzo Matheu y Sanz, jurist valencian. Critica recentă consideră însă ca pamfletul a fost scris de un iezuit valencian, bun cunoscător al lui Gracián și al cercului lui Lastanosa, și anume un vechi coleg al lui Gracián, Paulo de Rajas. Gracián e acuzat că a publicat „hîrtii atît de prost șlefuite" precum *Criticonul* și că a insultat „nații atît de generoase și nobile" precum cea valenciană, răspuns, așadar, la nu rarele aluzii satirice ale scriitorului la adresa locuitorilor acestei regiuni. Într-o semialegorie plasată în succesiunea cronologică a acțiunii din *Criticonul*, Gracián *alias* Critilo e înfățișat din momentul în care, alungat de pe Insula nemuririi, unde ajunsese în chip fraudulos, se întoarce pe pămînt și pornește în căutarea adevăratului merit; la Salamanca e supus judecății unui tribunal ad-hoc, alcătuit din juriști, literați și teologi, care-i condamnă opera pe temeiul imperfecțiunilor ei, acuzația cea mai gravă fiind că nu l-a inițiat pe Andrenio în învățătura religiei creștine catolice și că nicăieri în drumul celor doi pelerini ai lumii nu se află vreo biserică unde să o fi putut deprinde. Gracián însuși este descris în mod răuvoitor cu propriile-i cuvinte desprinse din portretul făcut de el lui Momos *(Criticonul*, II, 11). Peste cîteva luni, la 6 decembrie 1658, Baltasar Gracián moare în colegiul din Tarazona. Un portret al său, pictat probabil cu cîteva luni înaintea morții, a stat o vreme în claustrul colegiului din Calatayud; îl însoțea o elogioasă inscripție latinească, în care se enumerau marile merite ale decedatului și se exprima convingerea că părintele Baltasar Gracián, „deși stins, va străluci veșnic".

Evenimentul central al atît de fructuoasei șederi la Huesca este publicarea primei cărți a lui Gracián. În 1637, cu sprijinul direct al lui Lastanosa, în tipografia lui Juan Nogués, apare micul

tratat *El hêroe (Eroul)*, dedicat, în manuscris, lui Filip al IV-lea, iar în primă ediție lui Lastanosa. „Eroul" lui Gracián e prima întrupare a omului ideal așa cum îl concepea el și cum avea să-l aprofundeze și în alte ipostaze *(el discreto, persona)*. Dedicală unui rege, cartea schițează implicit figura unui monarh ca loc geometric al tuturor calităților excepționale, dar nu moralismul politic, în sensul lui Machiavelli, e preocuparea de căpetenie a lui Gracián în acest opuscul, ci edificarea unei individualități exemplare, în care scop schimbă semnul principiilor renascentiste sintetizate de Machiavelli și dezvoltă, după cum spune el însuși în cuvîntul către cititor, „nu o politică și nici o economie, ci o rațiune de stat a ta însuți *(una razon de Testado de ti mismo)*, o busolă care să conducă la excelare, o artă de a fi ilustru cu cîteva reguli de înțelepciune". Renunțarea la dedicația către regele Filip al IV-lea pare deci a semnifica o deplasare conștientă de accent, *Eroul* nefiind numai un manual al „regelui natural", ci un mănunchi de precepte pentru aspirantul la măreția individuală. Este o „carte pitică" ce urmărește să formeze un „bărbat uriaș", vrînd să plăsmuiască din „fraze scurte, fapte nemuritoare" : e de mai mare folos, ni se spune, să fii rege prin propriile tale însușiri excepționale, decît numai prin naștere. Acestui erou îi e destinată, așadar, cărticica de debut a lui Gracián, iar scurtimea ei materială e justificată, printre altele, prin calitatea de *„espejo manual"* („oglindă de mînă"), ușor manevrabilă și lesne de purtat de către cei interesați, așa cum va fi și *Oracolul „manual"*. Eroul lui Gracián nu este prin urmare un militar glorios și nici un semizeu în accepția antică, nu este un călăuzitor spiritual, în sensul dat acestui concept de Carlyle, și nici un supraom nietzschean, ci prototipul omului individual[1] care se ridică prin meritele proprii și printr-o însumare de desăvîrșiri (*primores*), a căror enumerare și analiză face obiectul celor douăzeci de capitole, intitulate, în spirit baroc, tot *primores*, ale micului tratat. Eroul gracianesc e

[1] Cf. Adolphe Coster, *„Baltasar Gracián"*, în *Revue Hispanique*, Bordeaux, 1913, p. 450 ; Ludwig Pfandl, *op cit.*, p. 605 ; Juan Luis Alborg, *Historia de la literatura española*, Gredos, Madrid, 1967, vol. II, p. 852—853.

dator în primul rînd să-şi cultive prudenţa, să nu-şi lase descoperite limitele capacităţilor *(incomprensibilidades de caudal)*; trebuie să-şi „disimuleze" sau să-şi „încifreze voinţa", să stăpînească deci arta tăcerii oportune, să aibă minte ascuţită, gust educat şi sigur, să fie generos şi drept, viteaz şi cucernic, să-şi cunoască exact puterile şi să nu întreprindă nimic deasupra lor, să aibă graţie, farmec, autoritate firească asupra celorlalţi, să evite orice afectare, să făptuiască fără greş, dar să-şi întreţină şi cîte un mic defect care să distragă atenţia competitorilor de la principala direcţie a acţiunilor sale. Exigenţele maxime sînt însă legate de intelect şi de voinţă, concepte pe care Gracián le preia în sensul lor scolastic tomist, ca facultăţi particulare ale sufletului omenesc, laicizîndu-le în sensul unei tipologii a omului de stat baroc, aplicînd „o schemă şi o doctrină permanentă sau perenă în sens catolic, unei lumi vii, neliniştite, în criză", arată Arturo del Hoyo, care vede aici şi principalul titlu de originalitate al *Eroului*[1]. Succesul cărţii lui Gracián în epocă e notabil. Chiar în 1639 apare o a doua ediţie, iar în 1640, cu prilejul primei sale vizite la Madrid, autorului îi se dă satisfacţia de a-şi vedea opera printre cărţile regelui care o şi citează elogios.

Cea de-a doua carte a scriitorului apare în 1640: *El Político don Fernando el Católico (Politicul don Fernando Catolicul)*. Această primă ediţie a fost considerată ca pierdută pînă în 1958, cînd eruditul Eugenio Asensio regăseşte şi achiziţionează unicul exemplar supravieţuitor. Din datele publicate de el rezultă că noul opuscul a fost tipărit la Zaragoza, unde Gracián se afla împreună cu ducele de Nocera, căruia de altfel îi şi este dedicată scrierea. Doar ediţia a doua, apărută în 1646, e tipărită la Huesca de acelaşi Juan Nogués şi sub îngrijirea lui Lastanosa. Ambele ediţii sînt semnate Lorenzo Gracián. De data asta nu mai avem de-a face cu un tratat tipologic, ca *Eroul*, ci cu un discurs, conceput ca pentru a fi citit în faţa unei adunări, despre un personaj istoric concret, biografia lui constituind trupul scrierii, iar faptele şi operele, adică „politica", sufletul acesteia. „Opun un rege

[1] Arturo del Hoyo, *op. cit.*, în ed. cit., p. CXXXV

tuturor celor trecuți ; propun un rege tuturor celor viitori : don Fernando Catolicul, acel mare maestru al artei de a domni, oracolul suprem al rațiunii de stat". Pe scheletul unei biografii exemplare, Gracián edifică o construcție teoretică, un tratat de filozofie politică ce dobândește, prin apariția sa tocmai într-o epocă de gravă decadență și derută internă, și o semnificație de manifest, de reamintire a unui model de conducere care a făcut gloria Spaniei. O impresionantă erudiție istorică (Botero, Paolo Giovio, Sedeño, Guevara, Suetonius, Tacit, Pliniu cel Tînăr, Ammianus Marcellinus, ca principale referințe) e folosită în scopul exaltării paradigmatice a monarhului spaniol, printr-o hispanizare și catolicizare tacit polemică a rațiunii de stat machiavellice. Arhitectura discursului e de o artificiozitate barocă foarte complexă, destul de răspîndită în epocă, și descinzînd dintr-o mai veche schemă cvintuplă (credința, prudența, dreptatea, curajul și cumpătarea) a virtuților necesare unui suveran ideal, devenită ulterior schema structurală tipică a majorității compunerilor aretelogice din epoca barocului.

El Discreto (Omul de lume), rod al deplinei maturități a scriitorului, apare tot la Huesca în 1645 sub vechea semnătură de Lorenzo Gracián, și această carte eludînd aprobarea ordinului iezuit. Deși nici pînă atunci identitatea veritabilă a autorului nu mai era un secret și pseudonimul nu mai putea înșela pe nimeni, un sonet acrostih al canonicului Manuel de Salinas, prieten cu Gracián la această dată și membru al cercului lastanosian (era de altfel chiar văr cu Lastanosa) împrăștie și ultimul echivoc, dezvăluindu-l pe adevăratul autor. Cartea era dedicată principelui Baltasar Carlos, dar, potrivit unei practici curente în epocă, dedicația era semnată de Lastanosa, nu de autor. O succesiune de douăzeci și cinci de capitole, numite *realces*, adică *reliefuri, înnobilări*, formează osatura unui tratat tipologic despre omul înzestrat cu puterea de a discerne *(discretus < discernere ; vir discretus* e o noțiune apărută în latina medievală)[1], de a cumpăni și alege

[1] E. R. Curtius, *Literatura europeană și Evul Mediu latin*, trad de A. Armbruster, București, 1970, p. 341 n. 4.

comportarea optimă într-o împrejurare socială dată, tip uman înrudit cu francezul *honnête homme*, codificat în Franța de Nicolas Faret *(L'Honneste-homme*, 1630), consultat de Gracián[1]. Dedicat unui principe, așa cum *Eroul* fusese inițial închinat unui rege, *El discreto* e conceput în principiu tot ca operă de pedagogie aulică destinată conducătorilor de națiuni ; ca și primul tratat însă, ba chiar în mai mare măsură, *Omul de lume* propune un model cu o mult mai largă aplicabilitate, învățîndu-l „pe om să fie desăvîrșit în totul". Însușirile omului de lume nu diferă foarte mult de cele ale eroului, alta fiind în schimb axa în jurul căreia gravitează : dacă în cazul eroului aveam de-a face cu binomul intelect — voință, în cazul omului de lume perechea de calități fundamentale este *genio — ingenio.* Definirea acestor concepte face obiectul primului capitol din tratat, deși nu putem spune că distincțiile stabilite de Gracián sînt foarte tranșante. În mare, *genio* se referă la trăsăturile înnăscute ale personalității, la „condițiile naturale", el „naște dintr-o natură sublimă", spune Gracián, este o înclinație caracterologică, spre bine sau spre rău. *Ingenio* (lat. *ingenium)* ține, după cum precizează autorul, de sfera intelectului *(entendimiento)* și presupune *„valentia del entender"*, adică îndrăzneală, curaj al înțelegerii, depășind cu alte cuvinte sfera propriu-zisă a intelectului prin capacitatea de inițiativă imprevizibilă și surprinzătoare, ceea ce-l apropie și de sfera inventivității *(inventio).* Sebastián de Covarrubias, în *Tesoro de la lengua castellana (Tezaurul limbii spaniole),* dicționar frecvent folosit de Gracián, definește *ingenio* ca „forță naturală a intelectului, care cercetează ceea ce, prin rațiune și exprimare *(discurso),* se poate cuprinde în toate genurile de științe, discipline, arte liberale și mecanice, subtilități, invenții și trucaje *(engaños)"*, pentru ca L. A. Muratori *(Della perfetta poesia italiana,* II, 1) să vadă în el „acea virtute și forță activă cu ajutorul căreia inte-

[1] Vezi Charles V. Aubrun, *Gracián contre Faret,* în *Homenaje a Gracián,* Zaragoza, Institución „Fernando el Católico", pp. 7—26 ; *idem,* recenzie la Marie Carmen Biondo, *Gracián et „l'Honneste-homme" de Faret,* în *Bulletin Hispanique,* LX, 3, 1958, pp. 394—397.

lectul adună, unește și regăsește asemănările, relațiile și rațiunile lucrurilor"[1]. Este vorba prin urmare de o facultate situată la jumătate de drum între intelect și imaginație, al cărei instrument este *agudeza* (poanta, agerimea spiritului sau, cum ne-am propus să o echivalăm, întîlnindu-ne apoi și cu opinia lui Adrian Marino[2], *argúție)* și ale cărei operații pot fi descrise, inventariate și integrate unui sistem estetic coerent și, după cum se vede, lesne corelabil, prin chiar conceptele sale fundamentale, cu sistemul etic al lui Gracián, investigațiile sale în aceste două domenii aflîndu-se într-un raport de convergență și îndreptîndu-se către momentul de sinteză pe care-l va reprezenta marele său roman *Criticonul*. Țința sistemului etic gracianesc este trezirea subiectului la adevărata cunoaștere, sfărîmarea iluziei, *el desengaño*, dezamăgirea înțeleasă ca virtute activă. Arta, pe de altă parte, în accepția sa pozitivă, corectează natura, introduce artificiul ca semn dignitativ al prezenței umane, *agudeza* fiind prin excelență instrumentul acestei iluzionări conștiente și necesare ; dar tot *artă* înseamnă la cugetătorii baroci în general și la Gracián în special, și artificiu negativ, viclețug, activitate corupătoare și amăgitoare, pe care tot mintea ingenioasă a prudentului, același *ingenio* de care vorbeam, știe să o contracareze, sfărîmîndu-i falsele aparențe, *desengañando*, dezamăgind, demistificînd, dacă e să întrebuințăm un termen modern[3]. Tensiuni similare propun, printr-o simplă răsturnare perspectivică, universuri antagonice. Universul însuși al gîndirii lui Gracián se împlinește astfel, într-o vocație a unității, din împăcarea contrariilor printr-o subtilă substructură de mecanisme reversibile și basculante. Revenind la *discreto*, pe

[1] Vezi Arturo del Hoyo, *op. cit.*, ed. cit., p. CXLVII. Tot din Hoyo am preluat citatele din Covarrubias și Muratori, *ibidem*, p. 80 a, nota 1. Vezi și Curtius, *op cit.*, pp. 339 urm.

[2] În *Dicționar de idei literare*, Editura Eminescu, București, 1973, pp. 242—243. Echivalentul latin folosit în epocă pentru *agudeza* este tocmai *argutia*, vezi A. del Hoyo, ed. cit., p. CCXXXVIII.

[3] Să mărturisim cu acest prilej că, ținînd seama de toate aceste considerente, n-am rezistat ispitei de a traduce pe *ingenio* cu *minte*, vocabulă care în românește oferă o ambiguitate semantică foarte apropiată de conotațiile termenului spaniol.

lîngă cele două daruri axiale, *fire* şi *minte*, cum ar suna ele în traducerea noastră, omul de lume trebuie să-şi cultive autoritatea în vorbire şi-n acţiune, apoi răbdarea şi generozitatea, statornicia în tot ce e bun, dar, neapărat, şi *la proteidad*, proteismul, adică diversitatea de reacţie, adaptabilitatea la situaţii, care-i permite să se comporte cu o plăcută varietate în gusturi şi în activităţi. Omul de lume, „discretul", este un bărbat matur de o cumpănită gravitate, semn al maximei substanţe personale, dar şi cu un grăunte de haz *(un grano de donosura)*, care stăpîneşte ştiinţa alegerii, bizuindu-se fie pe gustul propriu, dacă e sigur pe el, fie pe al celorlalţi, dacă a constatat că este autorizat; va avea grijă să evite „universalismul", va fi rezervat, ştiind să se retragă oricînd fără pierderi, dar şi fără a reteza punţile. Va fi prompt în fapte şi în spuse, stăpîn pe sine, evitînd izbucnirile umorale. Va trăi în acord cu timpul său, nu se va face remarcat prin nici o bizarerie sau singularitate extravagantă. Simţul armoniei şi al dispoziţiei îl va ajuta să acorde locul cuvenit fiecărui lucru, sigur pe judecata şi cunoştinţele sale. Va fi cu adevărat activ, făcînd treabă, iar nu aflîndu-se doar în treabă *(hazañosidad, nu hazañería)* şi lăudîndu-se. Inteligenţa îi va fi însoţită de aplicaţie, de stăruinţă, una fără alta fiind inoperante. Într-o lume plină de curse şi amăgiri, prudenţa este o virtute de maximă importanţă şi ea este izvorul cel mai sigur al mulţumirii. Pentru a-şi pune în valoare toate aceste însuşiri are nevoie de integritate, liant al tuturor înzestrărilor, „soare al lor", şi, în egală măsură de „ştiinţa ostentaţiei", adică ştiinţa de a se pune în valoare, de a şi părea ceea ce este, pe de o parte, şi de „formă", de „manieră" *(modo)*, pe de alta, deci de ştiinţa de a prezenta lucrurile sub o lumină favorabilă, aurindu-şi şi îndulcindu-şi acţiunile. Ca încununare, ultimul *realce* al *Omului de lume* prezintă o viziune globală asupra vieţii exemplare a unui înţelept, care anticipă schema viitorului său roman alegoric: primăvara copilăriei, vara fierbinte a adolescenţei, toamna maturităţii şi iarna bătrîneţii. În prima parte a vieţii, înţeleptul va conversa cu morţii (lectură); în cea de-a doua, cu cei vii (călătoriile), iar în a treia şi ultima parte, cu el însuşi (meditaţia, filozofia ca „pregătire pentru

moarte"). Opera în sine e destul de eterogenă, soluțiile literare sînt foarte diverse, sugerînd parcă, prin varietatea lor, o pregătire pentru marea operă care se maturiza lent în spiritul scriitorului. Toate capitolele poartă subtitluri: „elogiu", „discurs academic", „critică" (termen pe care *Criticonul* îl va și generaliza ca substitut pentru „capitol"). „satiră", „scrisoare", „problemă", „satiricon", „alegorie", „fabulă", „panegiric" etc. și sînt dezvoltate în spiritul acestor genuri, asemeni unor compoziții de sine stătătoare destinate lecturii într-un salon precum cel al lui Lastanosa: „Omul de lume va ajunge astfel să fie o versiune mai umană a Curteanului renascentist, adaptată veacului său. Curtea s-a redus la un Salon, iar Omul de lume va trebui să întrunească toate condițiile necesare pentru a se mișca în el cu dezinvoltură și succes" [1]. Cartea lui Gracián abundă și în aluzii la gravele împrejurări prin care trecea Spania precum și la soarta tristă a ducelui de Nocera. Chiar în anul apariției *Omului de lume*, scriitorului îi e dat să facă, după cum am văzut, și experiența dură a războiului.

În martie (?) 1648, publică tot la Huesca, în tiparnița lui Juan Nogués, *Agudeza y arte de ingenio, en que se explican todos los modos y diferencias de conceptos (Argúția și arta minții, în care se explică toate tipurile și felurile de concepte)*. Prima ediție apăruse la Madrid, 1642. Era a treia carte a lui Gracián. Continuă să lucreze la ea și o reeditează sub o formă considerabil amplificată și restructurată — caz unic în cariera sa. Pe lîngă schimbarea de titlu, în cel nou punîndu-se accentul pe *agudeza*, care devine noțiune centrală, opera e divizată în două secțiuni, sporindu-i-se și numărul de capitole, prima despre *agudeza suelta* (argúția liberă), a doua despre *agudeza compuesta* (argúția compusă). Exemplele se înmulțesc, tratatul este acum și o adevărată antologie a poeziei baroce din toate timpurile, adevărat „muzeu viu" de

[1] E. Correa Calderón, *Baltasar Gracián. Su vida y su obra*, segunda edición aumentada, Gredos, Madrid, 1970, p. 170. Despre *„discreto"* și *discreción* în ansamblul operei lui Gracián, vezi excelenta carte a lui Klaus Heger, *Baltasar Gracián, Estilo lingüístico y doctrina de valores. Estudio sobre la actitud literaria del conceptismo*. Cătedra Gracián, Institución „Fernando el Católico", Zaragoza, 1960, pp. 145—171.

poezie al unui cititor pasionat; în plus, citatelor din Marțial le sînt adăugate versiuni spaniole semnate de canonicul Salinas, încă prieten cu Gracián, act convențional pe care scriitorul îl va regreta mai tîrziu.

Ca tip de cercetare, cartea nu era izolată. Prima ediție fusese îndeaproape precedată de un tratat similar, deși de orientare anticonceptistă, atacînd *acutezza*, și anume *Delle acutezze*, 1639, a italianului Matteo Pellegrini, pe care Lastanosa, în prologul său la *Omul de lume* (1646), îl acuzase de plagiat după Gracián, în ciuda indiscutabilei anteriorități a cărții lui Pellegrini; oricum, nici din partea lui Gracián nu s-a putut constata vreun împrumut sau utilizare literală a acestui tratat, alături de care poate fi totuși situat în contextul mai general al teoretizărilor despre conceptism (it. *concettismo)*, care cunoșteau o mare vogă în Italia[1]. Mare parte din acestea însă, pe lîngă sursele clasice comune, pot fi puse în legătură și cu importanta acțiune a învățămîntului iezuit care, pornind de la necesitatea captivării prin mijloace sensibile a auditoriului, dă o mare pondere ornamentului verbal și sistemelor de persuasiune prin cuvînt și dezvoltă un program minuțios de studii retorice și poetice, cu loc bine stabilit în programa analitică *(ratio studiorum)* a colegiilor iezuite. Oratoria barocă va ajunge la excese pe care însăși Societatea le cenzurează, fără a mai vorbi de criticile venind din partea oamenilor de litere contemporani, printre care Gracián nu e cel din urmă, dar înrîurirea acestor studii asupra literaturii și criticii literare a vremii, în general, ca și asupra lui Gracián, în special, e un fapt dovedit[2]. Baza acestor studii era clasică, modelul propus fiind Cicero, *unus Cicero!*, iar preceptele teoretice erau extrase din Aristotel și Quintilian. S-a afirmat că exacerbarea teoriei metaforei din cartea a III-a a *Retoricii* Stagiritului, prin reducerea la

[1] Vezi Benedetto Croce, *I trattatisti italiani del „concettismo" e Baltasar Gracián*, Napoli, 1899, reluat în *Problemi di estetica*, Bari 1923.

[2] Miguel Batllori, *La Barroquización de la Ratio studiorum en las obras y en la mente de Gracián* și *Gracián y la retórica barroca en España*, în op. cit.

arbitrar a „relației dintre lucruri" reprezentată de metaforă, este una din sursele formelor baroce [1]. Ca manuale, se foloseau *Retorica* lui Cipriano (*De arte rhetorica libri tres*, 1561), care înlocuise mai vechiul manual al lui Antonio de Nebrija, *De artis rhetoricae*, iar în materie de poetică, Horațiu și tratatul de obedință horațiană al lui Pontanus (Jacob Spanmüller), *Institutiones poeticae*, 1594.

Cartea lui Gracián apărea în toiul dezbaterii dintre cultism (sau culteranism) și conceptism. S-a discutat mult dacă există o deosebire de esență între cele două direcții sau dacă nu cumva e vorba doar de același fenomen denumit cultism sau culteranism în cazul poeziei (ilustrat de Góngora) și conceptism în cazul prozei (ilustrat de Quevedo sau Gracián). În mod tradițional, cultismul e atribuit mai ales poeziei și căutărilor ei formale, el implicînd o abundență de figuri și un efort de îmbogățire a lexicului cu ajutorul latinismelor sau neologismelor, și a sintaxei, cu ajutorul construcțiilor latinești; conceptismul folosește în general vocabularul comun, dar cultivă conceptele, jocurile de idei strălucitoare, forma sentențioasă, concizia și chiar laconismul oracular, folosind în acest scop figurile retorice. Otis H. Green definește foarte plastic aceste căutări: „«conceptistul» își supraîncarcă vocabulele cu semnificație — sau semnificații — pe cînd culteranistul sau gongoricul își supraîncarcă versurile cu imagini sau figuri" [2], separația nefiind însă deloc etanșă: cultivarea *conceptului* este principiul unificator și sincronizant cu mișcarea manieristă de amploare europeană (manierismul italian, prețiozitatea franceză, euphuismul și poezia metafizică engleză). „Conceptul, spune O. H. Green, este o figură literară complexă care stabilește noi relații secunde între termeni ce se aflau deja într-o preala-

[1] G. M. Tagliaube, *Retorica aristotelica e barroco*, în *Retorica e barroco, Atti del III Congresso di Studi Umanistici*, Fratelli Bocca, ed. Roma, 1955, pp. 119—195, *apud* Arturo del Hoyo, *op. cit.*, în ed .cit., p. CLXVa, nota 3.

[2] Otis H. Green, *España y la tradición occidental. El espíritu castellano en la literatura desde „El Cid" hasta Calderón*, versión española de C. Sánchez Gil, Madrid, Gredos, 1969, 4 vol., vol. IV, p. 253.

bilă conexiune mutuală. Cînd inteligența [raționează, am zice noi, n. n.] caută să simplifice, ea ar prefera poate să izoleze aceste relații diverse, dar în conceptism n-o poate face. Mintea trebuie să capteze instantaneu ambele relații și să le armonizeze în intuiția unei realități simple și superioare amîndurora."[1] Gracián se situează pe o poziție de mijloc în aceste dispute. „Conceptismul lui Gracián nu este doctrinar. El știe să distingă și să aprecieze calități și forme stilistice opuse"[2], după cum declară el însuși: „Trecînd la stiluri, în frumoasa-le varietate, două sînt cele capitale: după esența lor, preaplin unul și concis celălalt; asiatic și laconic, după tradiție. Ar fi greșit să osîndim pe unul dintre ele, deoarece își au fiecare desăvîrșirea și prilejul lor"[3]. La fel, stilul „natural" și cel „artificial" sau ornat au fiecare în parte merite și justificări, deși Gracián pare a-l prefera pe cel ornat în sens conceptist: „În retorică există ornamente pentru cuvinte, într-adevăr, dar mai însemnate sînt cele pentru sens, și anume tropii sau figurile de vorbire"[4], cu precizarea că „Argúția se folosește de tropii și figurile retorice ca de niște instrumente pentru a-și exprima în mod cult conceptele; ele se mărginesc însă a fi temeiuri materiale ale subtilității și, cel mult, podoabe ale cugetării"[5]. Gracián însuși parcurge ca scriitor toate aceste experiențe stilistice, sintetizîndu-le în *Criticonul*. Dacă după cîțiva ani, în prefața primei părți a romanului său, el își va minimaliza cartea despre argúție prin afirmația că este „mai subtilă decît utilă", aceasta nu poate semnifica decît o detașare de modalitate, discursiv-teoretizantă, nicidecum de miezul dens al meditației care structurează tratatul, și care, dintr-o necesitate de reculegere lăuntrică, se ascunde de acum înainte în lupta solitară cu verbul, cu orizonturile lui semantice contradictorii, unificate în peregrinarea inteligenței. Posteritatea a neglijat însă aproape total această carte, în străinătate n-a circulat decît sub forma unei prelucrări

[1] *Ibidem*, p. 253, Vezi și pp. 310—312 din același vol.
[2] Curtius, *op. cit.* p. 346.
[3] *Agudeza*, disc. LXI, *Obras completas* ed. Hoyo, p. 510 b.
[4] *Ibidem* p. 507 a.
[5] *Ibidem*, *Al lector*, p. 235 b.

italiene a lui Emmanuele Tesauro, care s-a bucurat, e drept, de succes în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. A fost privită apoi ca o simplă ciudățenie, împărtășind soarta mai tuturor producțiilor literaturii și esteticii baroce, pe care abia secolul nostru a început să le recupereze cu adevărat. Mult timp a derutat factura neobișnuită a tratatului, care nu este nici o poetică, nici o retorică în sens clasic. E. R. Curtius a înțeles printre primii marea noutate a cărții lui Gracián, surprinzînd într-o analiză strălucită demersul estetic inedit și totodată locul lui în tradiția latinității occidentale. „Originalitatea lui Gracián constă tocmai în aceea că este primul și singurul care declară insuficient sistemul retoricii antice, completîndu-l cu o disciplină nouă pentru care pretinde o valabilitate sistematică“ [1]. Anticii, spune Gracián, au stabilit regulile silogismului și au definit figurile retorice, dar au neglijat „agerimea minții“ *(agudeza)*. Pentru noua sensibilitate a epocii era nevoie de-o nouă estetică, al cărei sistem, funcționînd prin intermediul argúției, Gracián îl întemeiază pe noțiunea de *concepto* (lat. *conceptus*, cu sens stabilit în latina medievală): „Ceea ce este pentru ochi frumusețea, iar pentru urechi consonanța, e conceptul (sau, în terminologia lui Curtius, jocul de idei) pentru intelect“ [2]. Artificiul ideatic al conceptului „constă, așadar, într-o măiastră concordanță, într-o corelație armonică între două sau trei cognoscibile extreme, exprimată printr-un act al intelectului“ [3] sau, mai simplu spus, conceptul „este un act al intelectului care exprimă corespondența dintre obiecte. Consonanța sau corelația meșteșugită însăși astfel exprimată este subtilitatea obiectivă“ [4]. Exemplele cu care Gracián își fundamentează teoria, arată Curtius, sînt culese din autori antici și moderni, selectați pe baza a două „«experiențe» literare“ cruciale: Marțial și Góngora. Manierismul poeziei latine tîrzii și literatura sacră (Ambrozie și Augustin), ca și retorica biblică, sînt receptate ca un corp unitar,

[1] Curtius, *op. cit.*, p. 342.
[2] *Agudeza*, disc. II, p. 230a.
[3] *Ibidem*, p. 241 b.
[4] *Ibidem*, p. 242 a.

Secolul de aur spaniol, fiind, după Curtius, o continuare solidară a Evului Mediu latin [1]. Preferințele lui Gracián merg către *agudeza suelta*, ale cărei forme „se înalță asemenea unor rachete de artificii. Dar el știe să găsească aplicații ale agerimii și în epopee și în roman..., ca și în complicațiile intrigii dramatice..." [2]. Intelectualismul lui Gracián și al Secolului de aur este cel puțin la nivelul raționalismului lui Boileau și, în orice caz, mult mai apropiat de sensibilitatea modernă. „Gracián a dat o «sumă» de *agudeza*. A fost un fapt național. Tradiția spaniolă de la Marțial pînă la Góngora a fost încadrată într-un context universal. [...] Cine îndrăgește originalitatea exuberantă a Spaniei va ști s-o admire și la Gracián." [3] Dar marea însemnătate a tratatului graciansc ni se pare că se mai poate întemeia și pe cel puțin alte două considerente : în primul rînd pe faptul că întreprinde o cercetare intrinsecă a faptului literar, ceea ce face din el un precursor al stilisticii moderne, cu mențiunea că mecanismul stilului, în viziunea lui, este solidar și cu sistemul etic și filozofic al autorului. Un concept de bază ca *ingenio* face posibilă integrarea acestor sisteme într-o imagine unitară a omului ca ființă deopotrivă intelectuală și sensibilă, toate operațiile spiritului găsindu-și izvorul comun, iar „demnitatea spiritului", de care vorbește Curtius [4], fiind nu numai păstrată, dar și fundamentată. În al doilea rînd, tratatul despre argúție a lui Gracián este, credem, cel mai impunător efort postmedieval în domeniul a ceea ce se va numi critică de scriitor (sau „de artist" cum îi va spune Thibaudet), așa cum în epoca noastră vom găsi la un T. S. Eliot sau la un Valéry, după ce, în secolul trecut, fusese ilustrată de un Coleridge sau un Victor Hugo. E, în orice caz, singurul scriitor spaniol de anvergură universală din vremea sa care meditează în mod atît de sistematic asupra literaturii ca mod de existență spi-

[1] Curtius, *op. cit.*, pp. 343—345.
[2] *Ibidem*, pp. 345—346.
[3] *Ibidem*, p. 346.
[4] *Ibidem*.

rituală. Viziunea gravă care-i structurează opera își află o explicație și în consecvența acestei meditații [1].

Două sînt însă operele cărora Gracián le datorează faima sa universală : *Oracolul manual* și *Criticonul*. Îndeosebi *Oracolul* a început să exercite o importantă influență asupra moralisticii europene curînd după apariția sa. În Franța, unde producția literară iberică era urmărită foarte atent în secolul al XVII-lea, ecourile aforismelor lui Gracián pot fi detectate în opere atît de diverse precum cele ale *doamnei de Sablé*, *a lui La Rochefoucauld sau* La Bruyère. Tălmăcirea lui Amelot de la Houssaie, apărută în 1684, va sta la baza majorității celorlalte versiuni în limbi europene pînă în secolul al XIX-lea. Prima ediție [2] a *Oracolului manual*, intitulată *Oráculo manual y arte de prudencia sacada de los aforismos que se discurren en las obras de Lorenzo Gracián*, apare în 1647, în timpul celei de-a doua ședere la Huesca, în tipografia lui Juan Nogués. Era a cincea carte a lui Gracián, după *Omul de lume*, și avea să reprezinte o primă operă de sinteză globală în cariera lui Gracián : va însuma atît rezultatele scrierilor sale tipologice cît și pe cele ale tratatului despre argúție, prudența, ca și mintea *(ingenio)*, devenind acum o artă. După cum spuneam, cartea se publică sub pseudonim și tot fără aprobarea ordinului iezuit. E precedată de o dedicație către Luis Méndez de Haro, semnată de însuși Lastanosa, și de un cuvînt către cititor, dar prezentat ca și cum i s-ar datora tot generosului magnat. De aici și îndelungata convingere a criticii, cum că *Oracolul* nu ar fi opera lui Gracián, ci doar o antologie de fragmente din

[1] Ni se pare, pe de altă parte, că tratatul lui Gracián este singura cercetare sistematică despre „vorba de duh" sau „spirit" (poantă, *witz)* înaintea cărții lui Freud, *Der Witz und seine beziehung zum unbewussten* (1905, pe care am consultat-o în versiunea franceză : *Le mot d'esprit et ses rapports avec l'inconscient*, Gallimard, Idées, 1971). Freud ar fi fost probabil încîntat să găsească printre precursorii studiului său și opera ingeniosului iezuit : o lectură paralelă a acestor două cărți e plină de surprize !

[2] Considerată dispărută pînă la găsirea întîmplătoare a unicului exemplar supraviețuitor, care a stat la baza monumentalei ediții din 1954 a lui Romera-Navarro.

operele sale alcătuită de Lastanosa, care i-ar fi dat şi titlul, poate mai puţin gracianesc, într-adevăr, de *Oracol*. Susţinută de buni cunoscători ai operei lui Gracián, teza aceasta nu mai rezistă însă. E de ajuns să arătăm, pe urmele lui Miguel Romera-Navarro, că din totalul celor 300 de aforisme, doar 50 sînt abrevieri sau prelucrări ale unor pasaje din operele anterioare şi numai 12 sînt reproduceri textuale, restul de 238 fiind formulări inedite. Lăstanosa şi cercul său vor fi avut probabil doar un rol stimulativ sau vor fi făcut sugestii : la fel se întîmpla şi în cazul lui La Rochefoucauld care-şi citea maximele în salonul doamnei de Sablé. Dar dovada peremptorie este de natură stilistică : aici Gracián e în apogeul său de cultivator al expresiei laconice, elaborarea conceptistă e atît de avansată şi de personală, încît ideea unei participări străine majoritare la elaborarea operei apare ca inacceptabilă. Oraculare, concentrate pînă la hermetism uneori, aforismele acestea sînt rezultatul unei extraordinare voinţe stilistice : materialul sensibil al vocabularului e parcă valorificat aici ca principală experienţă de viaţă a marginalului Gracián, scriitorul trăieşte în straturile de vechimi îndelung acumulate ale limbii, sapă, dizlocă, recompune şi inovează.

Forma la care autorul recurge în această carte, aforismul, e întrepătrunsă cu genul mixt, plastic şi verbal totodată, al emblemei. Creaţie a Renaşterii, cu rădăcini în alegorismul şi heraldica medievală, genul emblemelor va cunoaşte o vogă fără egal în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Prima carte de acest gen i se datorează italianului Andrea Alciati : *Emblemata*, 1531, una din cărţile de căpătîi ale lui Gracián. În esenţă — pentru că în practică apar multe subgenuri strict codificate — emblema presupune coexistenţa, reciproca determinare conceptuală a unei imagini plastice simbolice şi a unui text concis care trebuie să o verbalizeze fără a o descrie, fiecare element păstrîndu-şi deci particularismul expresiv subordonat unei idei unificatoare. Aforismele lui Gracián sînt structurate aproape emblematic. Sentinţa, enunţul aforismatic propriu-zis, prezentată ca într-o exergă, de o lapidaritate adesea criptică, e urmată de un comentariu de cîteva rînduri, ghem de aforisme la rîndu-i ; lipseşte doar imaginea sim-

bolică, una din cele trei condiții ale emblemei, dar Gracián suplinește pe alocuri și lipsa ei prin trimiteri la asemenea imagini, bine cunoscute în epocă, din opera emblematiștilor reputați. Fiecare aforism e, așadar, o compoziție de sine stătătoare; nu putem vorbi de o dispunere a maximelor după un anumit plan. Gracián le oferă înțelepților adunați la ospăț, după cum se spune în cuvîntul către cititor, „o condică... unde să se înscrie *felurile de bucate prudențiale* (s. n.) ce se vor fi servind în celelalte opere, pentru o cît mai felurită bucurare a gustului", reutilizînd astfel o metaforă etimologică de veche tradiție, aceea a însușirii științei, înțelepciunii (*sapientia* înseamnă gust, pricepere de a aprecia bunătatea mîncărurilor, apoi învățătură, știință, înțelepciune) printr-un similiproces de nutriție fiziologică, precum *l'innutrition* a lui Montaigne, printr-un metabolism spiritual complicat care generează o nouă făptură lăuntrică superioară, la Gracián eroul, omul de lume, prudentul, persoana sau înțeleptul. În această gradație, *Oracolul manual* teoretizează treapta *prudenței* și a *persoanei*; față de celelalte tratate moralistice, el pune un mai mare accent pe prudență și pe situația conflictuală în care se vede prins omul dornic de autoperfecționare. *Eroul* și *Politicul* propuneau tipuri umane însuflețite încă de energetismul Renașterii. *Oracolul* desenează tipul baroc al prudentului, în care se regăsesc toate trăsăturile tipurilor anterioare, potențîndu-se însă calitățile defensive (atenția, veghea, sfatul) și diversioniste (vicleșugul, gîndul ascuns, șiretenia, încifrarea etc.). Paralel, și prin contrast, ni se înfățișează tipul contrar, al imprudentului găunos, prost, înfumurat, neatent. Teatrul unde se înfruntă aceste tipuri este tot curtea, în sensul ei lărgit, de echivalență a societății și lumii, populația majoritară, divers influențabilă, este *vulgul*, care însă la Gracián este determinat nu social, ci moral și spiritual, prin antiteză cu pătura cuminților și înțelepților: „Află că pretutindeni există vulg chiar în Corint, în familia cea mai aleasă. [...] Nu lua seama la ceea ce zice și cu atît mai puțin la ceea ce cugetă. Se cade să-l cunoști ca să te scuturi de el, [...] căci orice prostie înseamnă vulgaritate, iar vulgul este alcătuit din proști" (af. 206), pentru ca în altă parte să fie și mai categoric: „vulgul

nu e decît o sinagogă de ignoranți închipuiți care vorbesc cel mai mult despre lucrurile pe care le înțeleg cel mai puțin" *(Criticonul*, II, 5). Deși viața întreagă e o „miliție împotriva maliției omului" și lupta e a tuturor contra tuturor, emulația, lupta creatoare cu alte cuvinte, are loc între egali, după cum observă încă Adolphe Coster. Sfaturile privitoare la comportarea față de suverani sau față de superiori în genere sînt mai puțin semnificative în noul context moral al *Oracolului*, care e un mănunchi de reguli pentru desăvîrșirea individului cu voință de autoafirmare independentă în societate, nu pentru șlefuirea reprezentantului unei categorii sau „bresle" supraindividuale, ca în feudalism; la Gracián, fiecare luptă pentru sine, libertatea înseamnă a nu depinde de nimeni sau de cît mai puțini și a transforma chiar această minimă dependență într-o placă turnantă a liberei inițiative care-și atrage voințele celorlalți. Critica mai nouă[1] vede în Gracián un precursor cert al filozofiei luminilor, al conceptiilor individualiste care se impun tot mai mult în gîndirea burgheză din secolul al XVIII-lea, ceea ce ar explica succesul literaturii lui Gracián în plin secol al luminilor, mirarea lui Paul Hazard nemaiavînd temei[2]. Cu atît mai mult cu cît lumea în care acționează personajele tipologice ale scriitorului este strict laică. O singură dată în cele 300 de aforisme se referă Gracián la un posibil obiectiv transcendent, și anume în ultimul aforism din *Oracol*: „Într-un cuvînt, sfînt, căci prin aceasta spui totul" și, tot acolo: „Trei s-uri te fac fericit; sfînt, sănătos și sapient". Dar sfințenia se reduce aici la o semnificație morală, virtutea maximă, condiția supremă a succesului *(acierto)* din timpul vieții și în postumitate, ea făcîndu-l pe adevăratul *erou* prudent, cuminte, înțelept, viteaz și, să reținem, vrednic de aplauze *(plausible)*! Nu întîlnim nici aici, prin urmare, nimic din idealul ascetic al retra-

[1] Vezi mai ales José Antonio Maravall, *Las bases antropológicas del pensamiento de Gracián*, în *Baltasar Gracián en su tercer centenario. Revista de la Universidad de Madrid*, 1958, VII, 27, pp. 403—445.

[2] Cf. Paul Hazard, *Criza conștiinței europene*, 1680—1715, trad. de Sanda Șora, București, 1973, pp. 326—328.

gerii din lume și al refuzului terestrității, concepția lui Gracián fiind atît de diferită astfel de soluțiile moraliștilor religioși. „Gracián a fost un om tipic modern, adică un om care, chiar personal *religios fiind* și chiar trăind în interiorul unei structuri religioase, nu-și alimentează opera cu spirit religios, ci cu experiență intramundană" [1]. Caracteristică în același sens e constatarea că, de fapt, concepția fundamentală despre prudență a lui Gracián nu e decît secularizarea sistemului tomist al virtuților cardinale (prudența, justiția, tăria sufletească și cumpătarea), în spiritul căreia, pentru dobîndirea prudenței e necesară experiența și cultivarea memoriei, iar pentru a garanta o alegere promptă și corectă în orice împrejurare, trebuie exercitată *sollertia* (dibăcia, iscusința, pătrunderea). „Axa tomistă *prudență — iscusință — experiență* se transformă la Gracián în *prudență — atenție pătrunzătoare — dezamăgire*, producînd astfel unul din cele mai deconcertante și mai moderne manuale de conduită." [2] Adaptarea acestei scheme la contextul societății și gîndirii baroce se face într-un mod curios: Gracián, care deseori deplînge decăderea prezentului în comparație cu strălucirea și puritatea etică a „bunelor zile vechi", intuiește foarte exact mult mai marea complexitate a vremii sale, și ansamblul regulilor sale de înțelepciune e destinat omului contemporan privit ca o realitate cantitativ și calitativ diferită de omul trecutului: cunoștințele s-au amplificat enorm, gîndirea și rafinamentul relațiilor interumane s-au complicat: „Totul e acum în apogeu și mai ales arta de a fi persoană. Mai mult se cere azi pentru un înțelept decît în vechime pentru șapte și de mai mult ai trebuință în vremea noastră ca să tratezi cu un singur ins decît cu un popor întreg în vremile trecute" (af. 1). Iar perspectiva apare și mai tulburătoare într-un text din *Criticonul*, care pune sub semnul întrebării multe din afirmațiile despre paseismul lui Gracián: „...tot ce-au cugetat anticii nu-i decît o copilărie pe lîngă ceea ce gîndim azi, iar mîine va fi și mai mult. Ceea ce s-a spus

[1] José Luis L. Aranguren, *La moral de Gracián*, *ibidem*, p. 336. În același sens, vezi argumentația lui Guillermo de Torre, *La difícil universalidad española*, Madrid, Gredos, 1965, pp. 54—60.

[2] Arturo del Hoyo, *op. cit.*, în ed. cit., p. CLVIIb.

e nimic pe lîngă ceea ce rămîne de spus" (III, 5). Regulile necesare desăvîrşirii omului, în care Gracián, fie şi condiţionat sau limitativ, crede, trebuie să se adapteze acestei deveniri continue, trebuie să ajungă la acel grad de abstractizare necesar pentru a le face aplicabile un timp indefinit, ca un ansamblu de precepte ale unei arte perene, arta de a fi persoană. Opera moralistică a lui Gracián în general şi *Oracolul* în particular tind în mod conştient la un statut de universalitate. *Omul universal* de care ni se vorbeşte nu e deci universal numai sau nu în primul rînd prin capacitatea sa uriaşă de cuprindere şi de creaţie, ca *uomo universale* renascentist, ci şi în sensul de permanentă capacitate sumativă a virtuţilor în procesul de autodesăvîrşire şi în sensul propriu de model cu maximă aplicabilitate în spaţiu şi timp la nivelul categoriei sale. Dacă pentru a deveni persoană există o artă, atunci această artă poate fi aplicată de oricine îndeplineşte condiţiile minimale de normalitate umană, indiferent de statutul social. Pe lîngă faptul că personalitatea e astfel o construcţie de natură artistică, e vrednică de relevat împrejurarea aparent paradoxală că în concepţia lui Gracián construirea personalităţii este un act esenţialmente democratic, necomportînd apriorisme sociale de rang, situare şi naştere : la acest teoretician al vieţii de curte, noblеţea de sînge nu e necesară, în vederea autotransformării nu e nevoie decît să fii om [1], fapt cu atît mai semnificativ cu cît Gracián îşi meditează şi elaborează sistemul de autorealizare a personalităţii „într-o lume devalorizată". S-a şi spus că arta propovăduită de el nu este un cod de viaţă destinat curteanului, ci o artă de a manevra o realitate ostilă. Gracián şi-a dorit această aplicabilitate universală a principiilor sale. Tocmai aceasta e noima ironizării unor manuale de bună purtare cu largă circulaţie în epocă (*Criticonul*, I, II). Arta de a fi persoană e deci, în viziunea lui Gracián, o artă democratică şi universală ; la ea scriitorul ajunge nu atît prin experienţa de viaţă proprie, care i-a fost săracă şi uneori derizorie, ci printr-un efort de contemplare şi meditaţie intelectuală în faţa tradiţiei filozofice şi literare : aceasta

[1] O. H. Green, *op. cit.*, *IV*, p. 70, şi J. A. Maravall, *op. cit.*, p. 429.

e *calea* vie a lui Gracián, intelectualismul lui nu e un defect, ci un organ de adaptare la lume, un mod de gîndire chiar, ca și alegoria însăși, iar sărăcia conținutului psihologic care i-a fost reproșată [1] e de fapt esențializare, reducere la o schemă de principiu universal valabilă în concepția autorului; ar fi și inutil să i se reproșeze ceva ce nici nu l-a interesat programatic, trecînd peste faptul că observația psihologică de amănunt e totuși surprinzător de bogată. Așadar, în *Oracol* se conturează noul tip uman de sinteză pe care ni-l propune scriitorul: *persona* (persoana). Acesta va fi conceptul central în tipologia morală exemplară a *Criticonului*, unde va fi accentuat prin mijloace sensibile și rolul experienței sfărîmătoare de iluzii, celebra *dezamăgire* barocă, temelia *înțelepciunii*, ca treaptă superioară prudenței teoretizate în *Oracol*: ajuns la capătul efortului activ de *dezamăgire*, omul va cîștiga o bogată interioritate contemplativă, știutoare și resemnată, în dauna capacității de acțiune, urmînd de altfel chiar curba vîrstelor biologice. Persoana, în înțelesul dat acestui concept de Gracián, presupune gravitate calmă, maturitate binevoitoare, integritate plină de curtenie, acțiune prudentă și prețuire a calităților morale și spirituale (vezi af. 293). E vorba, așadar, „nu de un concept abstract al individului, ci de un ideal care îmbrățișează deopotrivă abstracțiile și pe omul viu, ideal care personifică lumea înconjurătoare și pe el însuși" [2]. Omul superior, la Gracián, nu *este*, ci *se face*, personalitatea este o totalitate integrativă și dinamică. Drumul practic presupus de arta de a deveni persoană e însă mai sinuos decît ar putea rezulta din aceste însemnări sumare. Lupta cu ceilalți, în universul gracianesc, e de fapt o pîndă necurmată, un joc viclean de mascare și demascare, de autenticitate și simulare, deoarece, în concepția barocă, aparența, ca mod de existență al esenței, e uneori mai importantă decît aceasta din urmă și către ea trebuie să se îndrepte toată atenția prudentului: degeaba ești dacă nu și pari sau arăți că ești. Pe de altă parte, aparențele înșelătoare trebuie

[1] Maravall, *op. cit.*, p. 441.
[2] Klaus Heger, *op. cit.*, p. 171.

sfîşiate, realitatea trebuie restabilită în poziţia ei firească, pentru a înţelege corect eşti nevoit să priveşti pe dos; intenţiile trebuie anticipate şi dejucate, orice enunţ va fi interpretat contrar; dacă nu poţi îmbrăca pielea de leu, îmbrac-o pe cea de vulpe, fii şiret, dar fără să-ţi denaturezi firea, păstrează-ţi ceva şi din ingenuitatea porumbiţei, alături de viclenia şarpelui. Prudenţa însăşi aduce fericirea şi e mamă a cuminţeniei, foloseşte-o ori de cîte ori te angajezi într-o acţiune şi nu uita că hrana ei este dezamăgirea, ea te ajută să nu-ţi laşi vederii slăbiciunile compromiţătoare şi te fereşte de riscurile împătimirii, ea te sfătuieşte cînd să cugeţi îndelung şi cînd să treci grabnic la fapte, cum să alegi, căci buna alegere e dovadă de mare înţelepciune, şi cum să-ţi alegi mai cu seamă prietenii. Dar sfaturile lui Gracián sînt uneori contradictorii: prietenii sînt un alt eu şi cea mai mare fericire a unei vieţi, mai preţioşi decît averea, şi totuşi prietenii de azi sînt duşmanii de mîine, din prieteni ies cei mai înverşunaţi duşmani; generozitatea e o virtute mult recomandată de scriitor, dar tot el spune că se cuvine să-i cunoşti pe cei fericiţi ca să-i alegi, şi pe cei nefericiţi ca să fugi de ei sau, în alt loc, cere să ştii cum să laşi asupra altora nenorocirile: atitudine cinică, s-ar zice, cînd de fapt nu e decît un reflex pragmatic al realităţii amare a unei lumi pentru care nu manifestă nici o complezenţă şi în care, el ca şi Hobbes, vedea că omul era lup pentru om. Dar şi o anume distanţare artistică a scriitorului faţă de operă explică într-o măsură prezenţa unor asemenea soluţii contrastante. Spuneam că la Gracián experienţa limbajului, aventura stilului suplinesc uneori experienţa vitală, că în fond, la el, ca şi în cazul unor demersuri artistice moderne, expresia se autonomizează şi îşi secretă ca însăşi propria-i realitate. Faptul a mai fost observat: „Ni se impune ipoteza că Gracián a fost mai mult ca orişice un scriitor, un pasionat al frazei bine tăiate, astfel încît, cu un simţ al artei foarte modern, s-a dedicat convertirii problemelor în expresie, cu o detaşare ironică salvatoare, punîndu-se la adăpost ca un contemplator distant,

satisfăcut de bucuria operei bine închegate"[1]. Dar să nu uităm nici că teoria sa estetică presupune o relație profundă și lucid teoretizată între faptul artistic și faptul etic.

Dacă *Oracolul manual* e momentul de vîrf al etapei „prudențiale" în opera lui Gracián, marele-i roman alegoric este încununarea întregii sale opere, sinteza sapiențială care integrează întregul său efort etic și teoretic. Sîmburele viitorului roman e găsit deobicei în ultimul capitol al *Omului de lume*, care schițează „cultă împărțire a vieții" unui înțelept, precum și schema tetrapartită a vieții omului în general, după simbolica celor patru anotimpuri ale anului. Mai există însă și o altă prefigurare internă a operei *maxime*, pe lîngă armătura teoretică din *Argúția și arta minții*, tratat unde discută pe larg despre alegorie, despre *agudeza encadenada* și *agudeza compuesta fingida* (argúția înlănțuită, argúția compusă ficțională), adică despre însuși procedeul alegoric, văzîndu-l ca pe un întreg artistic, rod al imaginației, care prin translație (metaforă) și prin asemănare (comparație) zugrăvește și propune întîmplări omenești, făcînd apel la felurite modalități imaginative ca epopeea, metamorfoza, alegoria, apologul, comedia, povestirea, emblema, hieroglifa, deviza, dialogul (disc. LI și LV). Acel alt posibil izvor intern al *Criticónului*, pe care nu l-am găsit nicăieri interpretat ca atare, este aforismul 300 din *Oracolul manual*, de care am mai vorbit și cu alt prilej: *„Într-un cuvînt, sfînt, căci prin aceasta spui totul.* Virtutea e lanțul tuturor desăvîrșirilor, centru al beatitudinilor; ea îl face pe om prudent, atent, pătrunzător, cuminte, înțelept, viteaz, stăpînit, integru, fericit, vrednic de aplauze, adevărat și universal erou. [...] Nimic nu e mai vrednic de iubire ca virtutea, și de ură ca viciul. Virtutea e un lucru aievea, restul scorniri. Măsura capacității și a măreției trebuie să fie virtutea, nu norocul: doar ea își este sieși de ajuns. Pe om, viu, îl face iubit, iar mort, pomenit." E întocmai programul educativ al *Criticonului*, în a cărui pagină finală se face o recapitulare a etapelor parcurse de cei doi eroi și a virtuți-

[1] Francisco Ynduráin, *Gracián, un estilo*, în *Homenaje a Gracián*, Zaragoza, Institución „Fernando el Católico", 1958, p. 187.

lor dobîndite, enumerare ce coincide în esență cu „lanțul desăvîrșirilor" din aforismul citat și reprezintă tocmai condițiile admiterii în lăcașul Veșniciei, pe Insula nemuririi, unde, după ce în viață s-au făcut iubiți, se vor face, după moarte, pomeniți. Credem că este încă o dovadă a „voinței de structură" proprie operei lui Gracián. Creația sa e un adevărat cosmoid.

Voința de structură și atitudinea literară conștientă sînt și temeiurile amănunțitei analize la care supune Klaus Heger conceptul de originalitate la Gracián. Într-o epocă în care motivele și temele nu constituiau proprietate literară, problema originalității ținea în primul rînd de „cosmoviziunea" autorului și de capacitatea acestuia de a împărtăși operei profunzime personală indiferent de proveniența elementelor de montaj. *Criticonul* se plasează și el într-o vastă tradiție și autorul însuși precizează că pe lîngă aportul său original (romanul e „cursul vieții tale într-un discurs" și o „filozofie aulică", întregul fiind rodul unei strădanii de a îmbina „uscăciunea filozofiei cu divertismentul invenției, pișcătura satirei cu dulceața povestirii"), a imitat (în sensul asimilării organice, desigur), alegoriile lui Homer, ficțiunile lui Esop, miezul de doctrină al lui Seneca, discernămîntul lui Lucian, descrierile lui Apuleius, pildele morale ale lui Plutarh, intriga lui Heliodor, gradația lui Ariosto, criticile lui Boccalini și causticitățile lui Barclay. Pe lîngă acest „canon" propriu de maeștri de la care preia și forme, și idei literare, Gracián mai fructifică și tradiția apologului oriental, pe care i-o transmite în primul rînd cartea atît de prețuită de el, *Contele Lucanor* de *don* Juan Manuel, apoi romanul cavaleresc și cel picaresc (îndeosebi *Guzmán de Alfarache* al lui Mateo Alemán), romanul antic (citatul *Teagene și Haricleea*), literatura marilor experiențe spirituale a unor San Juan de la Cruz sau Teresa de Jesús, literatura cavalerească *„a lo divino"* (în manieră sacră), gen foarte cultivat pe atunci (precum *El Caballero peregrino* de Alonso de Soria), opere poetice contemporane (*Solitudinile* lui Góngora folosesc și ele toposul anotimpurilor ca diviziuni alegorice ale vieții omenești) sau romane (nu a fost străin de *Don Quijote*, deși îl trece aproape sub tăcere).

La toate acestea se adaugă, fundal fecund al întregii opere graciane̦ști, literatura Antichităţii, dintre poeţi preferîndu-l pe Marţial, iar dintre filozofi pe Seneca („Citindu-l pe Gracián ne dăm seama cît de spaniol era Seneca", avea să spună Aubery F. G. Bell [1]), Biblia, patristica, tratatiştii italieni ai barocului, literatura istorică etc. Motivul adamic al omului care, izolat pe o insulă, reface prin mijloace proprii evoluţia intelectuală a omenirii a avut un interesant precursor iberic în persoana arabului Abu Bequer Ben Abd-El-Melek Ben Thofaíl (Abucháfar Abentofáil), născut la Guadix în 1126, poet, matematician, *filozof* şi medic, elev al lui Avempace şi contemporan cu Averroes, autor al povestirii *Filozoful autodidact* sau *Hay Benyocdan* ; eroul, crescut de o gazelă pe o insulă, ajunge pe calea meditaţiei raţionale şi a observaţiei la revelaţia unităţii spirituale a lumii. Gracián nu a putut însă cunoaşte direct această scriere, deoarece textul arab însoţit de o traducere latină n-a apărut decît în 1671 ; în 1673 un iezuit din Calatayud semnalează pentru prima dată asemănarea dintre *Filozoful autodidact* şi *Criticonul*, aceeaşi apropiere făcînd-o şi Paul Rycaut, traducătorul englez al *Criticonului*, în 1681. Se pare însă că amîndouă operele au avut o sursă comună, tot arabă, o povestire care a circulat printre moriscii aragonezi şi pe care Gracián ar fi putut-o cunoaşte pe cale orală. E posibil, pe de altă parte, ca în Anglia, unde fuseseră traduşi atît Gracián cît şi Ibn Thofail, amîndoi să fi exercitat o anume înrîurire asupra celebrului *Robinson Crusoe* de Daniel Defoe [2]. Dar pornind de la motivul *drumului* iniţiatic se pot stabili şi alte paralelisme rodnice, dintre care citãm, la întîmplare, doar cîteva : uluitorul roman al chinezului U Ceng-en, *Călătorie spre soare-apune*, romanul satiric *Labirintul lumii şi paradisul inimii* publicat de Jan Amos Komensky

[1] Aubery F. G. Bell, *Baltasar Gracián*, Hispanic Notes and Monographs, Oxford University Press, Humphrey Milford, 1921, p. 54.

[2] Pentru o prezentare amănunţită a surselor sau paralelismelor din literatura spaniolă şi universală vezi E. Correa Calderón, *op. cit.*, pp. 181—187 ; Arturo del Hoyo, op. cit., în ed. cit., pp. CLXXVII—CLXXXIII ; o discuţie filologică şi stilistică despre sursele arabe şi *Criticonul* la Klaus Heger, *op. cit.*, pp. 19—30.

în 1631, *Călătoria pelerinului* (1678, 1684) de John Bunyan, sau ciclul vechilor romane arthuriene și al Graalului, unde motivul *drumului* se îmbină, ca și în *Criticon*, cu motivul căutării *(quête)* etc.

Criticonul e o vastă panoramă alegorică a vieții omenești și a cadrului ei cosmic și istoric. Sensul primordial este drumul către desăvîrșirea de sine, însușirea artei de a fi *persoană* și accesul la *înțelepciune (sabiduria)*, ca etapă superioară *prudenței*. Înțelepciunea e înțeleasă ca forță de asumare a destinului omenesc, printr-o continuă autodisciplinare și îmbogățire spirituală, prin experiență și luciditate critică, temeiuri ale refuzării aparențelor (același *desengaño*, concept atît de caracteristic secolului al XVII-lea spaniol, teoretizat, după cum am văzut, și de Gracián, ca o trezire la realitatea lucrurilor [1]). Pesimismul și mizantropia sînt locurile comune ale comentariilor despre Gracián. Rareori, într-adevăr, o mai feroce satiră a nebuniei omenești, a viciilor și inconștienței trufașe a omului care alterează, după scriitor, însuși echilibrul cosmic al creației. Nimicnicia universală își strecoară unda înghețată și neagră în cele mai fastuoase spectacole ale lumii. Dar, pe lîngă faptul că, măcar în parte, se poate vorbi în acest caz și de un efect rezultat dintr-o acumulare stilistică [2], lucrurile trebuie judecate în totalitatea lor și sub specia perspectivismului, atitudine mentală atît de tipic spaniolă, sistematizată în cele din urmă de Ortega y Gasset, și fundamentală și în cazul lui Gracián [3], împrejurare ce interzice o concluzie unilaterală. Tre-

[1] Cf. și Chamfort : *„L'honnête homme détrompé de toutes ses illusions, est l'homme par excellence"* („Omul de lume scuturat de toate iluziile sale e omul prin excelență"). Conceptul de *desengaño* a fost studiat monografic de Hansgerd Schulte, *El desengaño, Wort und Thema in der spanischen Literatur des goldenen Zeitalters*, Wilhelm Fink Verlag, München, 1969, carte care nu ne-a fost accesibilă decît prin recenzia lui F. Schalk din *Romanische Forschungen*, 83. Band, Heft 4 1971, pp. 649—654. O foarte interesantă discuție la Otis H. Green, *op. cit.*, vezi mai jos.

[2] Juan Luis Alborg, *op. cit.*, p. 838.

[3] Pe lîngă cartea citată a lui Klaus Heger, vezi și eseul lui Mariano Baquero Goyanes, *Perspectivismo y sátira en «El Criticón»*, în *Homenaje a Gracián*, Zaragoza, 1958, pp. 27—56.

cînd Alpii bătrîneții, Critilo și Andrenio întîlnesc o făptură ciudată: „Fața o avea către ei și mergea în partea opusă. Andrenio susținea că vine, iar Critilo că se duce, căci și în ceea ce văd doi inși sub aceeași lumină se ivesc păreri diferite". Întrebîndu-l, primesc următorul răspuns: „Nu vă mirați — le spuse chiar el, văzîndu-le șovăiala; căci la acest capăt al vieții toți vorbim cu două înțelesuri și umblăm în două chipuri. Nici nu se poate trăi altfel decît cu două fețe: cu una rîdem, pe cînd cu cealaltă mormăim; cu o gură zicem *da* și cu alta *nu*, și ne facem treaba" (III, 1). Sau extraordinara alegorie a scării Forțunei (II, 6), în care un efect de perspectivă optică e folosit pentru a realiza, într-o dispoziție de fapt reversibilă, un efect de perspectivism moral și psihologic: urcînd pe acea scară, cei doi „pelerini ai vieții" îi văd pe cei ce urcau în *fața* lor, adică deasupra lor, deci pe oamenii din trecut, ca pe niște uriași fără *egal*, în *timp* ce oamenii viitorului îi urmează dedesubt și sînt văzuți, dimpotrivă, micșorați de perspectivă. Pe lîngă exploatarea unui efect aproape cinematografic[1], remarcabilă e dispunerea panoramică pe verticală, simultaneitatea privirii asupra succesiunii generațiilor răsturnînd obișnuințele unei transpuneri spațiale ale acestei perindări temporale. În această concomitență vie a omenirii cu perspective schimbate nu avem de-a face cu o „laudă a timpurilor trecute", deoarece și în această privință, am văzut, Gracián judecă perspectivist, ci cu o reducție emblematică a unei simultaneități spațiotemporale de infinită profunzime. Însuși conceptul de *desengaño*, atitudinea pe care se întemeiază cele mai radicale concluzii despre pesimismul lui Gracián, este, în realitatea textelor, mai nuanțat. Temă prin excelență barocă, circulînd în întreaga Europă, *dezamăgirea* trebuie înțeleasă în primul rînd ca un act voluntar de clarificare a conștiinței cunoscătoare, fără alte legături decît colaterale cu împrejurările care dădeau naștere pesimismului spaniol din Secolul de aur și anume: sentimentul decadenței naționale; ideea mișcării ciclice a istoriei, a îmbătrînirii lumii în general și a rasei omenești în particular; presiunile Contrareformei și reimpu-

[1] M. Baquero Goyanes, *op. cit.*, p. 31.

nerea mentalității păcat-infern etc.[1]. De toate acestea trebuie să ținem seama și cînd vorbim de pesimismul lui Gracián. De altfel încă Unamuno spunea undeva despre marele scriitor: „Pesimist? În înțelesul vulgar pe care îl dau lașii, atragicii — și chiar antitragicii — da, Gracián trebuie să apară pesimist; dar bărbatul care a scris: «Unde va merge cineva fără să lupte?» nu, nu era pesimist. Pentru că lucrul cel mai rău e pacea optimiștilor, pacea pacificilor. Pacea luptătorilor e cu totul altceva." Mai aproape de noi, Otis H. Green fundamentează textual optimismul lui Gracián[2], plecînd de la concepția scriitorului despre omul superior, despre posibilitatea autoameliorării personale, despre om ca încununare a creației. Adevărul, apropiat de cel întrezărit de Unamuno, ni se pare că a fost formulat de către acel scriitor și cititor de excepție care a fost Azorín: el îl plasează pe Gracián printre acei mari scriitori, printre acei „spanioli răi", adică înzestrați cu vedere necruțătoare, „scriitori care, pesimiști fiind, fără a înceta să fie pesimiști, încearcă să concilieze această viziune asupra lucrurilor cu un elevat optimism"[3].

Trama narativă a *Criticonului* e destul de simplă: Critilo, omul rațional, conștiința critică formată în societate, scapă ca printr-o minune dintr-un naufragiu și-l întîlnește pe insula Sf. Elena pe Andrenio, omul natural și instinctiv, care, după ce fusese crescut de sălbăticiuni, trăise complet singur; Critilo îl învață să vorbească, îl educă și, salvați întîmplător de-o navă spaniolă, pornesc într-o lungă peregrinare în căutarea soției lui Critilo, Felisinda, simbol totodată și al fericirii căutate de toți muritorii; ea este și mama lui Andrenio, după cum află cei doi mai tîrziu. Drumul către Felisinda îi poartă prin Spania, Franța, Germania și Italia, pînă la Roma, unde află însă că fericirea e iluzorie pe acest pămînt; dar toate încercările prin care au trecut i-au format ca persoane și moartea îi surprinde pregătiți.

---

[1] Otis H. Green, *op. cit.*, vol. IV, despre *desengaño* ca temă barocă în Spania, pp. 57—89, și în restul Europei, pp. 89—93.

[2] Idem, *op. cit.*, vol. III, pp. 315—318; vol. IV, pp. 47—48, 63, 69 urm.

[3] Azorín, *Obras completas*, Aguilar, Madrid, tomo II, p. 649.

Virtuțile dobîndite în timpul vieții le dau dreptul de a supraviețui pe Insula nemuririi, un fel de paradis terestru în care admiterea se face după criteriile unei morale strict imanentiste.

Critilo și Andrenio, cele două personaje principale, sînt deopotrivă „reale" și simbolice. Au biografii în genere plauzibile. Critilo, la data întîlnirii cu Andrenio, era un om format: o tinerețe necugetată îl făcuse să golească devreme cupa tuturor amărăciunilor și să-și ispășească nesăbuințele, dezamăgindu-se, învățînd să se ferească de răutatea oamenilor și să-și croiască drumul printre nălucirile pestrițe ale lumii. Căutarea Felisindei, de care fusese brutal despărțit, începe după o adevărată „moarte rituală, regeneratoare", anii de temniță, în decursul cărora își construiește personalitatea, și ia sfîrșit la Roma, locul supremei dezamăgiri, unde, separat astfel definitiv de Felisinda, trece prin ultima experiență, moartea adevărată acum, într-un beci alegoric, de unde pleacă spre Insula nemuririi. Critilo semnifică astfel omenirea cugetătoare, dubitativă și critică, dar și întreaga omenire în genere, în măsura în care toți oamenii aleargă după fericire; din acest unghi, rudenia de sînge cu Andrenio nu mai este o simplă convenție romanescă, ci o confirmare, tot simbolică, a unei aspirații comune întregii omeniri, indiferent de valorificările individuale. Andrenio, omul natural, adamic, are și el o biografie „istorică" și una alegorică. Fiu al lui Critilo și al Felisindei, părăsit de mama sa imediat după naștere, e crescut de animale sălbatice într-o peșteră, spațiu matricial al existenței preumane, neindividualizate. Acolo e chinuit de întrebări, de o adevărată „perplexitate în fața existenței", de o sete mistuitoare de a cunoaște, și ajunge la un examen ontologic cvasicartezian („sînt sau nu sînt? Dacă sînt, cine sînt?"). Ieșind din peșteră, devine omul căruia îi e dat să arunce o privire virgină asupra cosmosului, omul-Adam, mișcat de dorința de a cunoaște tot ce se oferă cugetului său uimit. Fiecare trăiește ca personaj concret, de sine stătător, existență marcată frecvent în text („— Pe mine puține lucruri mă mulțumesc... — În schimb pe mine — zise Andrenio — puține nu izbutesc să mă mulțumească", III, 4). Cei doi sînt totodată și aspectele complementare ale omului, alegorizări ale bipolarismului său ca

ființă rațională și sensibilă. Drumul alături prin viață îi leagă, dar felul de a reacționa, rațional sau instinctiv, îi și desparte: Andrenio, prins în mrejele lui Falimundo (adică „lume falsă, amăgire"), se încăpățînează să rămînă singur la curtea acestuia (I, 7), pradă mirajului vulgar; la Madrid, tînăr naiv, se lasă înșelat de Falsirena, și Critilo îl regăsește fără cunoștință sub o grămadă de gunoi, luminată de fosforescența rece a unui deget de femeie, unde zăceau victimele amorului venal (I, 12); cu alt prilej, Andrenio se avîntă de unul singur în uriașul cortegiu al amatorilor de viață înlesnită și de știință ușor dobîndită, reîntîlnindu-se cu Critilo, în poziție avantajoasă de data asta, la picioarele scării Fortunei, pe care omul virtuos n-o poate urca decît cu ajutorul căpătuitului Andrenio (II, 5 și 6); în fine, ajunși în iarna bătrîneții, Andrenio se dedă viciului ultimei vîrste, beției, și Critilo îl adună dintr-o băltoacă de vin unde zăcea delirînd; Andrenio reia astfel experiențele pe care bătrînul Critilo le consumase în tinerețe; o ultimă despărțire a lor, aceasta de bună voie, are loc la bifurcarea a doua cărări ce aveau să se reîntîlnească, Andrenio lăsîndu-se călăuzit de hulub, simbolul sincerității și al naivității, iar Critilo de șarpe, simbolul șireteniei avizate (III, 6); mai tîrziu, atrași iar de solicitări divergente, între înfumurare și nepăsare, nu se mai despart, ci vizitează împreună atît palatul trufiei (III, 7) cît și peștera nimicului (III, 8): ciclul vital a fost parcurs de amîndoi în întregime, le rămîne doar pregătirea pentru ultima încercare, moartea, în fața căreia, călîți de experiență, se prezintă amîndoi, deși o privesc cu ochi diferiți (III, 11). Critilo nu e deci o călăuză infailibilă, ci doar omul care știe și critică, dar continuă să aibă ezitări și temeri, la fel Andrenio, care nu-și leapădă niciodată pe deplin naivitatea și instinctualitatea. Cuplul Critilo-Andrenio nu este excesiv schematizat, funcția simbolic-alegorizantă izvorăște din „literalitatea" lor. Mai puternic alegorizant — dar și mai plastic totodată — e mediul prin care călătoresc. Scenariul care le însoțește drumul apare imobil și invariabil, ca traseul fix al unui joc: ne gîndim irezistibil la traseul străvechiului „joc al gîștii" *(juego de la oca, jeu de l'oie)*, răspîndit încă și azi în Spania și încărcat de-a lungul vremurilor

cu sensuri alegorice elementare, ca figurare a drumului vieții, semănat cu piedici și capcane, cu deosebirea că în *Criticonul*, libera alegere e mai însemnată decît acțiunea hazardului. Locuitorii ținuturilor parcurse sînt simple figuri de fundal sau potențări ale caracteristicilor mediului etic respectiv. Pe ceilalți, supozabili, pelerini ai vieții îi întîlnim doar la „punctele de control", la vămi, la trecerile de la o vîrstă la alta, în diferitele instanțe care le examinează patentele de umanitate. Dar nici ei și nici populația *statornică a scenelor fixe* „nu au nici o relație internă cu Critilo și Andrenio, nu le influențează înaintarea pe drum, nici întîrziind-o, nici accelerînd-o" [1], ci doar oferindu-le material de reflecție, cel mult dînd sumare informații, și însuflețind numeroase tablouri de o mare varietate dinamică și coloristică. Altfel stau lucrurile cu personajele alegorice de prim plan, care sînt de două tipuri : însoțitorii alegorici pe de o parte și suveranii punctelor-cheie de pe parcurs pe de alta. Critilo și Andrenio călătoresc întotdeauna în tovărășia unui al treilea personaj : „*Totdeauna ni se* alătură și un al treilea din ținutul unde sosim, uneori călăuzindu-ne, iar alteori rătăcindu-ne", îi spune Critilo Artemiei (I, 8). *Acești însoțitori sînt de obicei potențări ai cîte* unei însușiri umane : omul cu nenumărați ochi (Argus), omul cu șase simțuri (Egenio), Clarvăzătorul, Descifratorul etc. Acțiunea lor e extrem de eficientă, dar limitată de însăși ascuțirea la maximum, inevitabil unilaterală a facultății lor dominante. Ei îi conduc pe cei doi pînă la un punct, apoi se eschivează din fața oricărei primejdii care, venind de pe un tărîm străin cuprinderii lor, îi amenință sau îi depășește ; rolul lor e preventiv, curativ sau educativ, cu specializări stricte. Curioasă e, uneori, la aceste personaje, ambivalența funcției : Falsirena, desfrînata vrăjitoare madrilenă, îi minte pe cei doi, declarîndu-se rudă cu ei, totodată însă ea este cea care îi dezvăluie lui Andrenio adevărata identitate, adevărul cadrului exterior al acțiunii ei directe, așa cum e folosit de ea, căpătînd în context restrîns o funcție de diversiune prin montaj, fără a i se altera mesajul. Suveranii locurilor sau

[1] Klaus Heger, *op. cit.*, p. 42.

ţinuturilor-cheie prin care trec cei doi sînt tot potenţări ale cîte unei virtuţi sau ale unui viciu, rolul lor e însă acela de ţinte parţiale, căutate sau impuse, în peregrinarea totală ; ei îşi exercită suveranitatea direct (Artemia) sau prin interpuşi (Falimundo), intervenind activ sau avînd menirea unor instanţe obiective. Înfăţişarea lor e rareori obişnuit umană. Nefiind medii cuminţi ale unor extreme, ci înseşi aceste extreme, ei dezvoltă şi fizic apariţii „monstruoase" ori cel puţin extraordinare : fie benefice (omul cu nenumăraţi ochi, Argusul ; omul alcătuit numai din creieri, Creierosul ; omul luminos, Lucindo ; centaurul Chiron, preluat din tradiţia antică etc.), fie malefice (Falimundo, conglomerat coşmaresc de specii diferite). Capacitatea de invenţie plastică a lui Gracián în sensul grotescului e nelimitată, deşi nu e singular în epocă, un Quevedo (în *Vise)* fiindu-i poate chiar superior ca forţă verbală şi plastică. Admiraţia lui Gracián pentru Hieronymus Bosch *(El Bosco)* mărturiseşte nu numai o preferinţă personală, ci una general spaniolă pentru colcăitoarea putere de fantazare cu substrat moral-alegoric a marelui pictor. Substratul moral e întotdeauna caracteristic şi reprezentărilor groteşti din *Criticon.*

Drumul vieţii propriu-zis se desfăşoară şi el într-un timp istoriceşte determinabil prin numeroase aluzii din text — este epoca lui Filip al IV-lea, cînd decadenţa Spaniei se precipită, Gracián asistînd neputincios, alături de alţi contemporani, la prăbuşirea tuturor valorilor care-i făcuseră strălucirea : dinamismul, vocaţia eroică, sobrietatea, cinstea. Am citat cu alt prilej un pasaj pătrunzător despre rolul subordonat al Spaniei pe scena politică europeană. În alt loc, un tablou dezolant al imobilismului spaniol e pus în contrast violent cu bogăţia activităţii umane din Italia, unde natura a fost îmblînzită, supusă nevoilor omului : „Spania a rămas şi-n ziua de azi aşa cum a creat-o Domnul, fără ca locuitorii ei s-o fi îmbunătăţit oarecum, afară de puţinul durat în ea de romani : munţii i se înalţă şi azi la fel de trufaşi şi de sălbatici ca şi la început ; riurile nenavigabile, curgînd pe-acelaşi drum deschis lor de natură ; cîmpiile au rămas înţelenite, fără a se fi tăiat canale pentru irigarea lor ; ogoarele nelucrate, astfel încît priceperea n-a făptuit nimica" (III, 9). Se adaugă o acerbă

satiră a profesiilor : juriștii care jupoaie, grefierii necinstiți, medicii care țin în viață doar ca să omoare mai profitabil, prelații care se îmbogățesc, meșteșugarii care fură și duc cu vorba, dar mai ales soldații, mercenarii prezenți pe toate cîmpurile de bătălie ale Europei : „Soldații, care ar fi trebuit să curme războaiele, le tot lungesc ; meseria lor e lupta. Și cum, odată isprăvit războiul, ar rămîne și fără post, și fără rost, îl pupă pe dușman, fiindcă papă de la el" (I, 6). Observații ascuțite se fac și despre ținuturile, orașele și popoarele cunoscute în drum, ceea ce-l califică pe scriitor și ca excelent cunoscător al psihologiilor naționale. Dar și aici, traseul „real" (care, în mod curios, se suprapune oarecum și traseului urmat de Ignacio de Loyola pînă la Roma), parcurge tărîmul întrepătruns al alegoriei. Elementul geografic are astfel și el o dublă funcție, una de situare în spațiul real, determinabil, al experienței curente, cealaltă de vehiculare a semnificațiilor alegorice : ținutul copilăriei, bunăoară, e situat în regiunea mediteraneană a Spaniei, locuitorii coastei, de la Sevilla pînă la Valencia, părîndu-i-se lui Gracián lipsiți de miez, inconstanți și puerili. Madridul, „Babilonul Spaniei", e teatrul tinereții dișolute. Maturitatea e cucerită, după un urcuș trudnic, în Aragonul atît de prețuit de scriitor pentru profunzimea și bărbăția locuitorilor săi. Experiența avariției cei doi o fac în Franța, iar viciile bătrîneții, în special beția, se consumă în Germania. Suprema inițiere are loc la Roma, care, mai mult decît Italia, este, în epocă, centrul spiritualității universale, către care năzuiseră și eroii romanului postum al lui Cervantes, *Los trabajos de Persiles y Sigismunda (Muncile lui Persiles și ale Sigismundei)*. Centrele prin care trec cei doi pelerini ai vieții sînt de preferință urbane. Deși viața orășenească a complicat și chiar falsificat viața curată și nepretențioasă de odinioară, Gracián crede că pentru înțelept viața cea mai plăcută este la oraș, și cu atît mai bine dacă e unul mare. Topografia și arhitectura orașelor, fie ele reale (Madridul sau Roma), ori fictive (cetatea Honoriei), sînt strict adaptate necesităților de figurare alegorică. O întreagă suită de edificii jalonează drumul vieții : palatele alegorice ale diverselor virtuți sau vicii sînt prilejul desfășurării unei rare capacități imaginative. Aparen-

țele frumoase de obicei înșeală. Un adevărat delir arhitectonic e palatul lui Amăgire, asimetria, frîngerea irațională de linii, ferestrele false îi trădează adevăratul spirit. Dimpotrivă, palatele diferitelor virtuți sînt sobre, chiar sărăcăcioase, ori, dacă impun și prin aspectul exterior, atunci frumusețea lor îmbină plăcut arta și firescul, precum palatul Artemiei. Neîncrederea în aparența atrăgătoare e de altfel generală la Gracián. Cum aspectele vizuale sînt predominante în roman, iar văzul însuși, pe urma fiziologiilor tradiționale, e considerat ca simțul superior prin excelență și prima poartă de acces spre adevăr, el face obiectul celei mai atente educații, e învățat să vadă în profunzime, să străpungă măștile sau hainele care ascund distorsiuni morale în faldurile lor complicate. Nici oamenii nu sînt bine văzuți dacă au un aspect prea atrăgător. Înțeleptul lui Gracián, persoana, e un bărbat în plină maturitate, îmbrăcat în negru, palid, sobru, detestînd îndeltnicirile și distracțiile frivole. „La italienii Renașterii, ochiul era organul plăsmuit din lumină pentru a vedea frumusețea lumii. În *Criticonul* însă el este instrumentul amăraciunii defensive care stă la pîndă și pentru care podoaba și plăcerea nu sînt decît cifruri amăgitoare ale primejdiei". [1]

Revenind la elementele de structură ale traseului alegoric din *Criticonul*, drumul alegoric al celor doi pelerini ai vieții ar putea fi redus și la o succesiune semnificativ simetrică de forme de relief cu funcții simbolice străvechi :

CRITILO : *mare* (nașterea pe corabie) — *insulă* (Goa, ca teritoriu izolat prin mari distanțe și ape de Spania) — *munte* (cel al nefericirilor de pe care se prăbușește) — *peșteră* (închisoarea) — *mare* — *insulă* (Sf. Elena) ;

ANDRENIO : *mare* (incertitudinea prenatală) — *insulă* (nașterea pe insula Sf. Elena) — *peșteră* (ca spațiu matricial) — *munte* (revelația universului creat) ;

TRASEU COMUN : *mare* (prima inițiere a lui Andrenio) — apoi succesiuni de *șes* — *munte* — *șes* — *munte*... *munte* (final la Roma, colina de pe care contemplă lumea istoricizată și roata

[1] Hugo Friedrich, *op. cit.*, p. 224 (trad. de Dorin Oancea).

timpului) — *peșteră* (subterana în care se află casa Morții) — *mare* (marea de cerneală cu virtuți anamnezice, contrar fluviului Lete) — *insulă* (Insula nemuririi, paradisul terestru).

O primă observație ar fi că traseul alegoric din *Criticonul* se desfășoară într-un plan orizontal strict imanent, spre deosebire de alegoriile cosmice, precum poemul dantesc, unde traseul e vertical, spre transcendență. Drumurile celor doi sînt aproape identice, la un capăt și la celălalt se află marea și cîte o insulă, romanul însuși începînd și încheindu-se simetric cu imaginea unei insule. *Insula*, în mai toate tradițiile, e simbolul unui centru spiritual primordial și al stabilității în mijlocul agitației eterne. Nici la Gracián lucrurile nu credem că stau altfel, și insula nu ni se pare un loc al provizoratului [1], ci al concentrării sau reconcentrării individualizante din vasta nediferențiere înconjurătoare. *Peștera*, simbol cu multiple conotații [2], e, în primul rînd, pentru Andrenio, locul de pregătire pentru lumea fenomenală a existenței sale viitoare ca om, spre deosebire de caverna lui Platon, din care, ieșind, omul ar fi pătruns „în lumea-realității plenare și ultime, adică în lumea ideilor" [3]. Am mai spus că peștera are funcția unui spațiu matricial. Pentru Critilo, grota, ca spațiu închis — lunga detențiune din tinerețe — semnifică claustrarea inițiatică și regeneratoare, valorificarea singurătății ca prilej de autodesăvîrșire morală în compania marilor pilde ale umanității, în vreme ce pentru omul amorf, ca și pentru Critilo însuși în anii săi de orbire, „grota" nu e decît „peșteră a nimicului" (semnificativ, expresia apare pentru prima oară rostită de Critilo, în narațiunea sa autobiografică de la începutul romanului: „peștera nimicniciei mele", I, 4). Momentele de revelație, trezire la adevăr, instruire fundamentală, desăvîrșire, au loc toate pe cîte o eminență, pe un *munte*, la care accesul e în genere dificil și problematic: munții care mărginesc valea fiarelor, muntele pe care se înalță palatul Virte-

[1] Cf. Klaus Heger, *op. cit.*, p. 20.

[2] Vezi J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles*, Seghers-Jupiter, Paris, 1973, 4 vol.

[3] José Antonio Maravall, *Una esquema conceptual de la cultura barroca*, în *Cuadernos hispanoamericanos*, nr. 273 (martie 1973), p. 449.

liei, colina romană de unde cei doi contemplă roata timpului și depănarea vieților omenești etc.; simbolica muntelui este, și ea, universală, legată de conceptele de *înălțime* și *centru*. Nu ne putem permite o discuție mai amănunțită. Am ținut doar să relevăm o structură alegorică deosebit de importantă și, după știrea noastră, mai puțin sau deloc discutată de comentatorii *Criticonului*; și ea, prin simetriile ei de organizare, denotă aceeași „voință de structură" pe care Klaus Heger o pune la baza întregii opere gracianești.

Am pus astfel, mai insistent, problema *Criticonului* ca roman alegoric. O tradiție de obîrșie predominant romantică a impus o ierarhizare valorică în favoarea simbolului și în detrimentul alegoriei. Chiar critica foarte recentă deplînge schematismul modalității alegorice, care presupune o lectură univocă și își autodistruge planul semnificant prin emergența continuă a semnificatului ideatic, chiar în cazul lui Gracián [1]. Antichitatea și mai ales Evul Mediu, care a cultivat cu frenezie ambele modalități, nu au cunoscut asemenea discriminări. Angus Fletcher [2] a pus bazele unei interpretări mult mai generoase a modului alegoric, detectînd structuri de acest fel și în cea mai modernă literatură și propunînd prin analizele sale regimuri optime de lectură pentru operele create în acest spirit, care, trebuie să subliniem, nu este o simplă modalitate literară, ci și o *forma mentis*. Curios e însă faptul că nici unul dintre cercetătorii atît de avizați ai alegoriei, care iau în considerare un imens material literar, nici măcar nu pomenesc în treacăt *Criticonul*, care e, fără doar și poate, cea mai însemnată și mai desăvîrșită construcție alegorică pe care au cunoscut-o literaturile moderne. Schopenhauer îi intuise clar valoarea: „Cunosc trei opere alegorice de largă respirație: prima, în care aluzia e limpede și mărturisită, este incomparabilul *Criticon* al lui Baltasar Gracián, bogată țesătură de alegorii ingenioase, înlănțuite între ele; sub o formă plăcută, ele împărtășesc înalte

[1] H. Friedrich, *op. cit.*, pp. 222—223.

[2] Angus Fletcher, *Allegory, The Theory of a Symbolic Mode*, Cornell University Press, 1970. La noi, interesantul studiu, întreprins în același spirit recuperator, al Verei Călin, *Alegoria și esențele*, E.L.U., 1969.

adevăruri morale, cărora le conferă și evidență de ordin intuitiv, autorul uimindu-ne totodată și prin bogăția inventivității sale. Celelalte două opere, în care alegoria este mascată, sînt *Don Quijote* și *Gulliver în Lilliput.*" (*Lumea ca voință și reprezentare*, vol. I, cartea a III-a, §50.) În altă parte spune tot despre *Criticon* că este „poate cea mai mare și mai frumoasă alegorie care a fost scrisă vreodată" [1]. Admițind că accesul cititorului modern la complicatele sisteme alegorice este mai dificil, savurarea unei opere de acest gen poate începe cu stratul semnificant, care cu cît e mai bogat cu atît sporește mai mult posibilitățile de valorificare estetică a operei în întregul ei. Studiind operele alegorice medievale, Paul Zumthor, pe urmele retoricii vechi (vezi H. Lausberg, § 895 și 897), stabilește sistemul teoretic care face posibilă o asemenea lectură pe baza evoluției înseși a genului ; el arată că alegoria funcționează „fără transparență proprie, ca o glosă integrată textului și neexistînd pe nici un alt plan decît acela, actual, al literalității. Ea alătură unui subiect nemetaforic un predicat care ține de ordinul metaforei, într-o figurare comportînd deopotrivă caracteristicile concretului și ale generalului. Obiectul surprins de ea este, prin însuși acest fapt, dezbrăcat de ceea ce are unic și personal. Totuși ea îl sustrage abstracției inteligibilului pur" [2], procedînd de la metaforă la realitate, adică exact contrariul simbolizării. Lectura, pe măsura evoluției genului, își poate deplasa centrul de greutate pe planul literalității : „ponderea literalității cîștigă întîietate și [...] sensul figurat fie nu mai subzistă decît ca o sugestie accesorie, fie se concentrează într-un punct central [...] lăsînd ca de jur împrejur să trăiască intens un decor care a încetat a mai fi doar purtătorul orb al unui alt sens" [3]. Nu avem spațiul necesar pentru a încerca să refacem aici, în acest sens, lectura *Criticonului*. „Literalitatea" lui, am putut vedea, și parcurgerea directă a cărții e cea mai bună dovadă, este suficient de bogată pentru a permite o dublă lectură cu egale satisfacții este-

[1] *Apud* E. Correa Calderón, *op. cit.*, p. 317.
[2] Paul Zumthor, *Essai de poétique médiévale*, Paris, Seuil, 1971, p. 127.
[3] *Ibidem*, p. 284.

tice și intelectuale, iar ceea ce poate părea cititorului modern balast discursiv și abstract, comentariu excesiv moralizant, pe lîngă faptul că e perfect integrat textului, e și ceva aproape firesc pentru epoca noastră, în care romanul „a explodat" și și-a înglobat toate celelalte genuri, inclusiv pe cele teoretice, ca eseul. *Criticonul* este, așadar, o operă de critică moralistă imaginativă a omului în genere, dar și o critică a însești epocii concrete în care a trăit scriitorul și pe care el însuși a fructificat-o ; scheletul spațiului alegoric din roman e un spațiu determinabil, în latura sa literală, din punct de vedere geografic și istoric, ceea ce îl pune în directă legătură cu literatura alegorizantă din veacul luminilor (Swift și Voltaire). Incomparabilă e forța de plasticizare și de verbalizare a lui Gracián, în literatura spaniolă neavînd alt echivalent decît opera lui Quevedo. Și mai presus de toate, romanul lui Gracián este prima epopee profană modernă a drumului dificil spre cunoașterea de sine și spre autoformare pe care îl parcurgea și, în exemplaritatea sa, încă îl mai parcurge omul. *Criticonul* e totodată prima „comedie umană", al cărei actori sînt lumea și oamenii ; infernul și paradisul se află în imanența raporturilor dintre ei, în pierderea sau în cîștigarea calității de om. Pelerinii vieții se făuresc într-o neslăbită confruntare cu forțele maligne care-i înstrăinează de esența și de chemarea lor, cad și se regăsesc sub raza „dezamăgitoare" și atotpătrunzătoare a inteligenței.

SORIN MĂRCULESCU

TABEL CRONOLOGIC

1601 *8 ianuarie* (data din registrul parohial de botezuri) Se naște Baltazar Gracián Morales, în satul Belmonte, lîngă Calatayud (provincia Zaragoza). Părinții lui Gracián (tatăl, Francisco Gracián, „doctor medic", mama, Angela Morales) erau de obîrșie modestă și nu aveau nici un titlu de noblețe, așa cum lasă să se înțeleagă semnătura, pe jumătate pseudonimică, de mai tîrziu a scriitorului (Lorenzo Gracián, *înșanzón)*: nu erau decît *gente honrada* (oameni onorabili). Toți frații scriitorului de care avem știre au intrat în diferite ordine monahale : Magdalena (născută în 1599), Felipe, Pedro, Raimundo ; e, desigur, o dovadă de pietate, dar și de stare materială modestă sau chiar precară, întrucît, în epocă, mulți îmbrățișau cariera religioasă din acest motiv. Gracián urmează cursurile școlare la Toledo. Nu avem date din această perioadă.

1618—1619 Urmează cursurile colegiului iezuit din Zaragoza.

1619 30 mai Este primit novice în Societatea lui Iisus.

1620 Primul manuscris autograf al lui Gracián : un necrolog.

1621 31 mai Trece la colegiul din Calatayud.

1623 Studiază teologia la colegiul din Zaragoza.

1624 30 aprilie Al doilea manuscris autograf, tot un necrolog cerut de superiori.

1626 Secretar al prorectorului în colegiul din Zaragoza.

1627 Susține examenele finale. La mijlocul anului e hirotonisit.

1627—1630 Ani de „încercare" : predă gramatica latină la colegiul din Calatayud.

1630 30 martie Începe ultimul an de „încercare" în casa monahală din Valencia. Confesor și predicator.

1631 Vara La Colegiul din Lérida. Predă teologia morală și gramatică. Asesor al rectorului.

1633 Vara Este transferat la colegiul din Gandía ; predă cursul de filozofie și devine consultant al rectorului.

1635 25 iulie Rostește și semnează cele patru legăminte solemne.

1636 Vara Este mutat la colegiul din Huesca, în calitate de confesor și predicator. Începe prietenia cu Vincencio Juan de Lastanosa.

1637 Publică *El Héroe* (Eroul).

1639 A doua ediție din *Eroul*.

1640 Este mutat la Zaragoza, în calitate de confesor al viceregelui, ducele de Nocera.
Apare *El político don Fernando el Católico (Politicul* don *Fernando Catolicul)*.
Aprilie-mai Prima călătorie la Madrid, în suita viceregelui.
Vara Îl urmează în Navarra pe ducele de Nocera, care primise ordin să intervină în războiul din Catalonia.

1641 A doua vizită la Madrid.

1642 *Februarie* Publică la Madrid *Arte de ingenio, tratado de la agudeza (Arta minții, tratat despre argúție)*.
Septembrie Este mutat la Tarragona, ca prorector al „casei de încercare".

1643 Participă la apărarea împotriva asediului francez (22 august—14 septembrie).

1644 Este mutat la colegiul din Valencia.

1645 Apare la Paris traducerea *Eroului*.

1646 *Vara* Publică la Huesca *El Discreto (Omul de lume)*.
Septembrie-noiembrie Capelan al armatei spaniole în luptele de lîngă Lérida.
Decembrie Este readus la colegiul din Huesca.

1647 Publică *Oráculo manual y arte de prudencia (Oracolul manual și arta prudenței)*.

1648 *Martie* Publică *Agudeza y arte de ingenio (Argúția și arta minții)*, reeditare mult amplificată a tratatului din 1642.

1651 *Iunie* Publică prima parte din *El Criticón (Criticonul) : În primăvara copilăriei și în vara tinereții.*
Toamna Este numit profesor de Scriptură la colegiul din Zaragoza.

1652 Rupe legăturile cu un vechi prieten din cercul lui Lastanosa, canonicul Salinas. Primele mustrări pentru faptul de a fi publicat cărți fără aprobarea ordinului.
Decembrie Stagiu de scurtă durată la colegiul din Graus.

1653 *Primăvara* Publică *Criticonul* partea a II-a : *Judicioasă filozofie aulică în toamna vîrstei bărbătești.*
Mai-iunie Apare a III-a ediție din *Oracolul manual.*

1654—1655 Lucrează la ultima parte a *Criticonului.*

1655 *Primăvara* Apare singura scriere cu caracter religios a lui Gracián : *El Comulgatorio* sau *El Comulgador (Îndreptarul împărtășaniei)*, singura pe care o prezintă spre aprobare ordinului iezuit.
21 octombrie Data ultimei scrisori rămase de la Gracián.

1657 *Iunie* Publică la Madrid partea a III-a, și ultima, din *Criticon : În iarna bătrîneții.* Încep represaliile din partea superiorilor ordinului iezuit. Spre sfîrșitul anului, e osîndit la post cu pîine și apă și exilat la Graus.

1658 Este ținut sub strictă supraveghere la Graus.

Aprilie Reabilitat oarecum, este mutat la colegiul din Tarrazona, ca „admonitor" al rectorului și consultant. Cere permisiunea de a trece în ordinul călugărilor cerșetori, dar nu primește răspuns. Grav bolnav.

Iunie Apare la Valencia *Critica de reflección* (*Critica prin răsfrîngere),* un veninos și nedrept pamflet împotriva lui Gracián.
Nu avem nici o altă știre despre ultimele luni de viață.

6 decembrie Moare la Tarazona

S.M.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Cu toată receptarea sa relativ timpurie, opera lui Gracián e foarte puțin cunoscută la noi. Afară de primele traduceri din *Criticonul*, despre care am vorbit (vezi mai sus, p. V), se poate presupune că traducerea germană a *Oracolului manual*, realizată de Arthur Schopenhauer în 1832 și publicată postum, în 1862, sub titlul de *Handorakel und Kunst der Weltklugheit*, a circulat printre junimiștii admiratori ai filozofului. În acest sens, G. Călinescu scria: „Maiorescu care cultiva pe Schopenhauer și probabil cunoștea pe Gracián avea o filozofie defensivă foarte asemănătoare. Din aforismele lui, iată două în spirit baltasarian: «Păzește-te a doua zi după succes»; «Arta vieții? Rezervă, discrețiune, cumpătare, în genere negațiune și în rezumat abnegațiune». «Maioresciană» este la Gracián arta de a cultiva prieteniile în pură mizantropie. Maiorescu ținea o listă de amici cu calificative, în scopul de a folosi de la fiecare însușirea"[1]. Traducerile din opera sa sînt aproape inexistente[2]; abia în 1944 apare o versiune integrală

[1] G. Călinescu, *Impresii asupra literaturii spaniole*, Fundația pentru literatură și artă, București, 1946, p. 259 (reed. București, E.L.U., 1965, unde însemnările despre Gracián sînt la pp. 209—212).

[2] Vezi de ex. Lucreția Ioan, *Spicuiri din „El Oráculo Manual" al lui Baltasar Gracián*, în *Revista Fundațiilor*, III, nr. 9, sept. 1936,

a *Oracolului manual*: Baltasar Gracián, *Aforisme (Oracolul manual al înțelepciunii în viață)*, în românește după traducerea făcută de Arthur Schopenhauer de Sandi Constantinescu, „Bucovina", I.E. Torouțiu, București, realizare meritorie pentru acel moment. Ecourile critice sînt la fel de sporadice: o discuție despre însemnătatea teoriei *gustului* la Gracián în Tudor Vianu, *Studii de filosofie și estetică*, București, 1939 (pagini retipărite în volumul colectiv *Clasicism, baroc, romantism*, Cluj, Dacia, 1971, pp. 252—255); un studiu al lui Dan Simonescu, *Un roman spaniol în Moldova secolului al XVIII-lea*, în *Anuarul Liceului Național din Iași*, 1942—1945, pp. 45—63; și paginile consacrate de G. Călinescu în deja amintitele *Impresii asupra literaturii spaniole*, care nu acordă însă destulă importanță *Criticonului*[1]. Mai vechea *Istorie a literaturilor romanice* de N. Iorga menționase în treacăt și cu inexactități, opera lui Gracián[2]. În 1968, Alexandru Duțu, în *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII*, readuce în discuție vechea traducere fragmentară din *Criticonul*; paginilor sale li se adaugă precizările binevenite ale Ariadnei Camariano-Cioranu (vezi mai sus, p. V).

Ediția de față oferă prima versiune românească bazată pe textul original, a celor două capodopere ale lui Baltasar Gracián: *Oracolul manual și arta prudenței* și *Criticonul*. Am căutat să transpunem cu cea mai mare fidelitate de care am fost capabili dificilul stil gracianesc: am evitat arhaizarea, dar nu sugestiile arhaizante sau regionaliste, prezente și la Gracián; am echivalat, cu rare excepții, toate jocurile de cuvinte, exploatînd, ori de cîte ori am avut prilejul, acest hazard semnificativ și în alte locuri, dintr-o dorință de compensare. Nu am ocolit expresiile eliptice, hermetismul oracular caracteristic aforismelor. Reputația de intraductibilitate a operei lui Gracián ne-a fost un stimulent con-

---

pp. 543—547. Sau destul de numeroasele fragmente de aforisme cuprinse în vasta lucrare postumă a lui Theofil Simenschy, *Un dicționar al înțelepciunii*, 4 vol., ed. Junimea, Iași, 1970—1975.

[1] Vezi și G. Călinescu, *Viața la țară*, în *Vremea*, 1944, febr. 13, p. 9.

[2] Reed. E.L.U., 1968, vol. III, pp. 27, 69.

tinuu, dar şi o sursă de nesfîrşite ezitări şi reveniri asupra textului. Am fi bucuroşi ca intenţiile noastre să fi fost măcar în parte realizate.

Ca text de bază am folosit ediţia :

Baltasar Gracián, *Obras completas*, estudio preliminar, edición, bibliografía y notas e indices de Arturo del Hoyo, Madrid, Aguilar, 1967.

Pentru lămurirea dificilelor probleme de interpretare ca şi pentru redactarea notelor am mai folosit şi următoarele ediţii :

1. Baltasar Gracián, *El Criticón*, edición crítica y comentada por Miguel Romera-Navarro, catedrático de la Universidad de Pensilvania, 3 vol., Philadelphia, University of Pennsylvania Press, published in Co-operation with the Modern Language Association of America ; London, Humphrey Milford ; Oxford University Press, 1938—1940.

2. Baltasar Gracián, *El Criticón*, edición, introducción y notas de Evaristo Correa Calderón, 3 vol., Madrid, Espasa-Calpe, 1971.

3. Baltasar Gracián, *Oráculo manual y arte de prudencia*, edición crítica y comentada por Miguel Romera-Navarro, Catedrático de la Universidad de Texas, *Revista de Filología española*, anejo LXII, Madrid, 1954.

4. Baltasar Gracián, *Oráculo manual y arte de prudencia*, edición, introducción y notas de E. Correa Calderón, Biblioteca Anaya, Madrid, 1968.

Mulţumim şi pe această cale tuturor celor care ne-au înlesnit accesul la o documentaţie foarte greu de găsit sau, cu sfatul şi competenţa lor, ne-au ajutat să ducem la bun sfîrşit această traducere.

SORIN MARCULESCU

Bucureşti, 1 martie 1971—20 martie 1975

ORACOLUL MANUAL ŞI ARTA PRUDENŢEI SCOASĂ DIN AFORISMELE RISIPITE ÎN OPERELE LUI LORENZO GRACIÁN

[1] Cuvîntul *manual* în spaniolă are, în cazul de faţă, accepţia de *portativ, la îndemînă*. Cum însă titlul original e consacrat de tradiţie, iar cvasiomofonia dintre varianta românească şi forma spaniolă face posibilă păstrarea acestui titlu, am renunţat la o traducere explicativă, realizabilă numai în dauna caracterului emblematic al sintagmei graciane şti *(Oráculo manual)*, propunînd, cu precizarea de rigoare, titlul de faţă, şi nu *Oracolul portativ*, *Oracolul de buzunar* etc.

EXCELENTISIMULUI *SEÑOR DON* LUIS MÉNDEZ DE HARO[1]

Excelentisime señor,

Acest Oracol *prudențial caută nu atît ocrotirea cît autoritatea excelenței-voastre, nu norocul, deși mare, ci meritul, încă și mai mare. Nădăjduiește ca această copie de precepte să nu pară nevrednică de faptuirile originalului ei. Încifrează un bărbat deplin prin înzestrări, descifrîndu-le pe cele venerate de excelența-voastră, iar din ceea ce a început ca admirație, face artă. Scuza orgolioasei lui trimiteri la picioarele excelenței-voastre fie măgulirea îndreptată odinioară marelui Macedonean. Înfățișîndu-i privilegiul de cetățean al cultului Corint și părîndu-li-se că atare cinstire ar fi de rîs pentru cuceritorul întregii lumi, locuitorii orașului își daurîră fapta cu următoarea spusă: că nu mai făcuseră un asemenea dar nimănui altcuiva decît lui Hercule și lui însuși*[2]. *Iertat să fiu și eu, de vreme ce operele acestea nu le-am închinat*

---

[1] Luis Méndez de Haro y Sotomayor Guzmán y Acevedo (1598—1661), om politic spaniol, nepot al contelui-duce de Olivares, prim-ministru al lui Filip al IV-lea și generalisîm al armatelor lui.

[2] Cf. Seneca, *De beneficiis*, I, XIII, 1: „*Nulli, inquit, civitate unquam dedimus alii quam tibi et Herculi*".

altcuiva decît Regelui, stăpînului nostru, Prințului[1] *și excelenței-voastre, pe care cu drept cuvînt vă proclam Catolicul*[2] *Vale*[3].

DON VINCENCIO JUAN DE LASTANOSA[4]

[1] Regelui Filip al IV-lea îi dedicase (în manuscris) *Eroul (El héroe, 1637)*; principelui Baltasar Carlos îi închinase *El Discreto (Omul de lume*, 1646) și *Agudeza* (Argúția).

[2] În accepția etimologică de „universal".

[3] Formulă epistolară concluzivă în latinește : cu bine, cu sănătate.

[4] Nobilul ilustru din Huesca, spirit cu vaste curiozități umaniste și științifice, prietenul și protectorul lui Gracián. Pentru alte amănunte, vezi studiul introductiv : *Însemnări despre Baltasar Gracián*, p. IX

CĂTRE CITITOR

Nici celui drept legi, nici înțeleptului sfaturi, deși nimeni nu știe destul pentru sine. Un lucru trebuie să mi-l ierți, pentru altul să-mi fii recunoscător: că acest compendiu al izbînzilor în viață l-am intitulat Oracol, *după cum și este prin sentențiozitate și concizie; că-ți ofer dintr-o singură trăsătură pe toți cei doisprezece Graciáni*[1], *atît de prețuiți fiecare în parte, încît* Omul de lume[2], *abia apărut în Spania, a și fost adus în Franța,*

[1] Același număr de opere e pomenit și într-un sonet acrostih al canonicului Salinas, reprodus printre piesele preliminare ale *Omului de lume*, fără nici un temei real. Ipotezele care țin seama, pe lîngă cele publicate, de unele opere plănuite, dar nerealizate, diferă. Romera-Navarro (*Oráculo*, p. XXV, nr. 11, propune următoarea listă: *El Héroe* (1637), *El Político* (1640), *El arte de ingenio* (1642), *El Discreto* (1646), *Agudeza y arte de ingenio* (1648, nouă versiune mult amplificată a scrierii din 1642), *Avisos al varon atento*, netipărită, *El Criticón*, socotindu-i cele trei părți publicate separat (1651—1653—1657), ca trei cărți, *El Comulgatorio*, tipărit abia în 1655, *El Galante*, menționat doar de Salinas, nu însă și de autor, și rămas necunoscut; în sfîrșit, *Oráculo manual*.

[2] E vorba de *El Discreto*, despre care greșit credea că apăruse în Franța sub titlul de *l'Honneste-homme* al lui N. Faret, publicat însă la 1630. Poate fi și o aluzie ironică la acuzațiile că *Arte de ingenio* ar fi un plagiat după cartea lui Matteo Pellegrini, *Delle acutezze* (1636).

tălmăcit fiind în limba ei și tipărit la Curte. Slujească ocest op drept condică a rațiunii la ospățul înțelepților ei, unde să se înscrie felurile de bucate prudențiale ce se vor fi servind în celelalte opere, pentru o cît mai felurită bucurare a gustului.

[AFORISME]

1. *Totul e acum în apogeu și mai ales arta de a fi persoană.* Mai mult se cere astăzi pentru un înțelept decît în vechime pentru șapte, și de mai mult ai trebuință în vremea noastră ca să tratezi cu un singur ins decît cu un popor întreg în vremurile trecute.

2. *Fire și minte :* cele două osii ale strălucirii însușirilor ; una fără alta, noroc pe jumătate ; nu-i de-ajuns inteligența, e nevoie și de caracter. Nenoroc de om prost să dai greș în alegerea stării, slujbei, așezării, anturajului.

3. *Poartă-te lăsînd lucrurile în suspensie.* Uimirea trezită de noutate este o prețuire a izbîndirilor. Jocul cu cărțile pe față nu e nici de folos, nici de bun gust. Nedezvăluirea imediată stîrnește curiozitatea, și cel mai mult cînd măreția slujbei tale este obiect al universalei așteptări ; presupune taină în toate și prin înseși arcanele ei impune venerație. Chiar cînd te faci înțeles cată să fugi de familiaritate, după cum nici în relații nu trebuie să-ți îngădui tuturor lăuntrul. Tăcerea circumspectă e sanctuarul cuminteniei. Hotărîrea declarată n-a fost niciciînd apreciată ;

mai degrabă se expune blamului, iar dacă are și un deznodămînt nefast, va fi de două ori nefericită. Imită, prin urmare, lucrarea divină pentru a face ca toți să stea la pîndă și de veghe.

4. *Știința și curajul alcătuiesc deopotrivă măreția.* Nemuritoare fiind, fac nemuritori ; ești pe cît știi, iar învățatul poate totul. Omul fără cunoștințe, lume-n beznă. Sfat și forță, ochi și mîini ; fără curaj, știința e stearpă.

5. *Fă-i pe oameni să depindă de tine.* Idolul nu e făcut de cine-l daurește, ci de cine-l dorește [1]. Iscusitul își vrea mai degrabă imploratori decît recunoscători. Înșeli așteptarea curtenitoare dacă pui temei pe recunoștința vulgară, căci pe cît de bine ține minte cea dintîi, pe-atît e de uitucă cealaltă. Mai mult obții de pe urma dependenței, decît a curteniei ; cine nu mai e însetat întoarce spatele izvorului, iar portocala stoarsă ajunge din glob de aur, glod. Sfîrșindu-se dependența, se sfîrșește și gratitudinea și, odată cu ea, considerația. Fie lecție, și încă de prim ceas în experiență, s-o întreții, nu s-o împlinești, veghind să rămîi totdeauna trebuincios, chiar și pentru încoronatul patron, dar nu care cumva să ajungi și la nesăbuința de a păstra tăcere astfel încît să greșească și nici de-a face de netămăduit răul altuia pentru folosul tău.

6. *Bărbatul în apogeu.* Nu te naști gata făcut ; cu fiecare zi îți tot desăvîrșești persoana, slujba, pînă ce ajungi la apogeul ființei împlinite, la rotunjirea darurilor, a calităților eminente : se cunoaște după rafinamentul gustului, după limpezimea minții, după maturitatea judecății, după lămurirea voinței. Unii nu ajung niciodată întregi, mereu le lipsește ceva ; alții, cu mare întîrziere. Bărbatul îm-

[1] Parafrazare a unor versuri din Martial (VIII, 24—25).

plinit, înțelept în spuse, cuminte în fapte, e primit și chiar dorit în societatea aleasă a oamenilor de lume.

7. *Evită biruințe asupra mai-marelui tău.* Urîtă e orice izbîndă, dar cea asupra stăpînului, prostească sau fatală. Superioritatea a fost pururi detestată, cu atît mai mult de superioritatea însăși. Atenția obișnuiește să-și ascundă avantajele mărunte, bunăoară deghizîndu-și frumusețea în neorînduială. Vei găsi lesne inși care să-și recunoască inferioritatea în noroc și fire, dar în agerimea minții nici unul, și cu atît mai puțin o suveranitate : ea este atributul-rege și, ca atare, orice crimă împotrivă-i este lezmajestate. Sînt suverani și astfel vor să fie și-n ceea ce-i prin excelență suveran. Principilor le place să fie ajutați, dar nu întrecuți, iar sfatul să pară mai degrabă reamintire a celor uitate de ei decît vădire a nepriceperii lor. Subtilitatea aceasta ne-o propovăduiesc în chip foarte fericit chiar aștrii, care măcar că-i sînt feciori și strălucesc și ei, niciodată nu se-ncumetă a se măsura cu învăpăierile soarelui.

8. *Om nepătimaș, chezășie a celei mai mari înălțimi de cuget.* Însăși superioritatea lui îl izbăvește de robia trecătoarelor impresii vulgare. Nu este mai mare stăpînire decît cea de sine, a propriilor patimi, adevărat triumf al liberului arbitru. Și chiar dacă patima cuprinde persoana, nu cumva să se dea la funcție și cu atît mai puțin cu cît aceasta e mai înaltă : mijloc ales de-a ocoli neplăcerile și chiar de-a scurta calea reputației.

9. *Dezminte metehnele nației tale.* Apa împărtășește însușirile bune sau rele ale vinelor prin care curge, iar omul pe cele ale climei în care se naște. Unii datorează mai mult decît alții patriei, avînd parte în ea de un zenit mai prielnic. Nu există nație, nici chiar dintre cele mai culte, scutită de cîte un defect înnăscut, pe care vecinii nu

pregetă a i-l vesteji, fie din prudență, fie ca mîngîiere. E triumfătoare dibăcie să-ndrepți sau măcar să dezminți atare stigmate naționale : dobîndești astfel faima de unic între ai tăi, căci tot ce-i mai puțin așteptat e prețuit mai mult. Sînt și metehne ce țin de familie, de stare, de slujbă și de vîrstă, care, înmănuncheate într-un singur ins și neprevenite de grijă, alcătuiesc un monstru nesuferit.

10. *Noroc și faimă.* Pe cît de nestatornic e unul, pe-atît de trainică e cealaltă. Cel dintîi pentru viață, cea de-a doua pentru apoi ; acela împotriva invidiei, aceasta împotriva uitării. Norocul ți-l dorești și uneori ți-l înlesnești ; faima ți-o făurești. Dorința de renume se naște din virtute. Faima a fost și este soră bună a uriașilor ; merge totdeauna la extreme : fie monștri, fie miracole, de disprețuit, de aplaudat.

11. *Frecventează-i pe cei de la care poți învăța.* Relațiile prietenești să fie școală de erudiție, iar conversația învățătură cultă, prefacere a prietenilor în profesori, contopind utilul instruirii cu plăcerea conversării. Mulțumirea pe care ți-o dau oamenii inteligenți e feluriță, cele spuse aducîndu-ți aplauzele cu care sînt primite, iar cele auzite îndreptarea de sine. Propriul nostru interes, înnobilat de astă dată, ne poartă îndeobște către alții. Atentul frecventează casele acelor eroi curteni, care-s mai degrabă teatre ale eroismului decît palate ale deșertăciunii. Există seniori cu faimă de oameni subțiri, și pe lîngă faptul că ei înșiși sînt adevărate oracole ale tuturor măreților prin pilda și purtarea lor, cortegiul celor care-i înconjoară este o adevărată academie aulică de bună și nobilă înțelepciune.

12. *Natură și artă, material și lucrare.* Nu există frumusețe fără ajutor, nici perfecțiune care să nu se sălbăticească fără înnobilarea prin artă : aceasta îndreaptă

răul și desăvîrșește binele. Natura de obicei ne părăsește cînd ne așteptăm mai puțin ; să recurgem la artă. Fără ea, cea mai bună înzestrare naturală rămîne necultivată, iar perfecțiunile sînt înjumătățite dacă le lipsește cultivarea. Fără mijloacele artei, orice om pare necioplit și are nevoie de șlefuire în orice soi de perfecțiune.

13. *Lucrează cu intenție cînd primă, cînd secundă*[1]. Viața omului e miliție împotriva maliției omului[2]. Iscusința se slujește în luptă de stratagemele intenției : nu face niciodată ceea ce arată ; ia la ochi, e drept, dar numai de ochii lumii ; amenință cu dibăcie în aer și dă lovitura în realitatea neașteptată, jucînd mereu gata să dejoace. Slobozește o intenție ca să capteze atenția rivală, dar se răzgîndește brusc, învingînd prin neprevăzut. Inteligența pătrunzătoare o previne însă cu străji, o pîndește cu vicleniі, pricepe totdeauna contrariul a ceea ce i se dă de înțeles și cunoaște numaidecît orice plăsmuire ; nu ia în seamă nici o intenție primă și rămîne-n așteptarea celei secunde și chiar a celei terțe. Simularea sporește cînd își vede vicleșugul dibuit și năzuiește să amăgească slujindu-se chiar de adevăr. Schimbă jocul, schimbînd tertipul și face vicleșug din nevicleșug, întemeindu-și înșelăciunea pe cea mai mare nevinovăție. Dar luarea-aminte stă de veghe, încordîndu-și ascuțimea, și dezvăluiește tenebrele-nveșmîntate în lumină, descifrează intenția, cu atît

[1] *Intenție secundă* : „Termenul se folosește cînd cineva înfăptuiește un lucru pe față, avînd însă un scop și un plan ascuns, nemanifestat de acțiunea respectivă" (în *Diccionario de la lengua castellana* de la Real Academia Española, 1726—1739 — așa-numitul *Diccionario de Autoridades* — citat de E. Correa Calderón, ed. *Oráculo manual*, p. 199). Cf. și aforismul 215. Păstrăm termenul original, mai pregnant în enunțul său abstract și cvasitehnic.

[2] Cf. *Iov*, 7, 1 : „*Militia est vita hominis super terram*". Aceeași reflecție se regăsește, printre alții, la Seneca (*Scrisori către Luciliu*, XCVI) : „*Vivere, Lucili, militare est*". La Gracián, acest fond reflexiv tradițional e potențat de jocul de cuvinte specific baroc, pe care am ținut cu orice preț să-l păstrăm și-n românește.

mai prefăcută cu cît mai simplă. Astfel luptă șiretenia Pitonului cu neprihănirea pătrunzătoarelor raze ale lui Apolo.

14. *Fondul și modul.* Nu-i de ajuns substanța, e necesară și circumstanța. Un mod rău strică tot, pînă și dreptatea și rațiunea. Cel bun ține loc de toate ; poleiește *nu*-ul, îndulcește adevărul și sulemenește chiar și bătrînețea. *Cum* are o mare însemnătate în toate, iar maniera e trișorul gusturilor. O purtare aleasă e podoaba vieții : orice vorbă bună te scoate în chip fericit din încurcături.

15. *Minți ajutătoare.* Noroc al celor puternici : să se înconjoare cu viteji ai inteligenței care să-i scoată din orice strîmtoare a neștiinței și să tragă-n locul lor spada în sfada cu greutățile. Măreție fără seamăn a te sluji de înțelepți, mult deasupra gustului barbar al lui Tigran [1], cel ce ținea ca regii supuși să-i fie slugi. Soi nou de dominație în tot ce are viața mai bun : a-i face prin artă servi ai noștri pe cei pe care natura i-a făcut superiori. Sînt multe de știut și viața e scurtă, și nu trăiești dacă nu știi. E, așadar, o îndemînare fără pereche să înveți fără cheltuială și încă mult prin mulți, știind prin toți ; un asemenea om vorbește apoi într-o adunare prin mulți, sau prin gura lui vorbesc tot atîția înțelepți cîți l-au pregătit, dobîndind faima unui oracol cu sudoarea altora. Ei îi fac întîi selecția lecției și apoi îi servesc știința numai în chintesențe. Dar cine nu poate ajunge să-și aibă înțelepciunea în slujba lui dobîndească-o de la cei apropiați.

16. *Știință cu bună intenție.* Asigură belșug de reușite. Căsătoria dintre o bună inteligență și o rea voință s-a

[1] Tigran al II-lea (95—54 î.e.n.), după un lung stagiu de ostatic la Roma, făcîndu-se remarcat prin servilismul său, e numit de Nero rege al Armeniei ; îi învinge pe Vologeses, regele parților, pe Tiridates, fratele acestuia, și pe Monobazus, regele adiabenilor, tratîndu-i ca pe niște sclavi.

dovedit întotdeauna o silnicie monstruoasă. Intenţia răuvoitoare e un venin al desăvîrşirilor şi, ajutată de ştiinţă, corupe cu şi mai mare subtilitate. Nefericit talentul pus în slujba ticăloşiei ! Ştiinţă fără creier, îndoită nebunie [1].

17. *Schimbă-ţi felul de-a lucra.* Nu totdeauna la fel, ca să orbeşti curiozitatea, mai ales pe cea rivală. Nu totdeauna după intenţia primă, deoarece îţi vor surprinde neschimbarea, îţi vor preveni şi chiar zădărnici acţiunile. E lesne de ucis pasărea care zboară drept, nu însă şi cea care zboară cotit. Dar nici mereu cu intenţie secundă, căci a doua oară îţi vor înţelege tertipul. Răutatea stă la pîndă. E nevoie de multă subţirime ca s-o derutezi. Jucătorul şiret nu joacă niciodată cartea bănuită de partener, necum cea pe care acesta şi-ar dori-o.

18. *Sîrguinţă şi cap.* Nu există excelare fără amîndouă, dar cînd conlucrează, prisos. Mai mult obţine o mediocritate prin sîrguinţă decît o superioritate fără ea. Reputaţia se cumpără cu muncă : valorează puţin ceea ce costă puţin. Pînă şi-n cele mai înalte posturi, unora le-a lipsit sîrguinţa ; rareori dezminte firea. A nu excela într-o slujbă de rînd, vrînd să fii mediocru într-una înaltă, are drept scuză nobleţea ; dar a te mulţumi să fii mediocru în cea de rînd, cînd ai putea excela în cea înaltă, nu are nici una. Fac, aşadar, trebuinţă natura şi arta, iar sîrguinţa pune pecetea.

19. *Nu porni cu aşteptări prea mari.* Restriste obişnuită a tot ce-a fost mult proslăvit cu anticipaţie, de a nu fi pe urmă la-nălţimea gîndului. Realul nu s-a putut ridica niciodată pînă la imaginar, deoarece desăvîrşirile sînt lesne de închipuit, dar foarte anevoie de realizat.

[1] Printr-un procedeu caracteristic, Gracián reformulează un proverb tradiţional : *La ciencia es locura si buen seso no la cura* („Ştiinţa este nebunie dacă mintea bună n-o vindecă").

Imaginaţia se împreunează cu dorinţa şi zămisleşte totdeauna mult mai mult decît ceea ce sînt lucrurile. Oricît ar fi de mari calităţile, ele n-ajung să mulţumească ideea despre ele şi, găsind-o amăgită de aşteptarea excesivă, mai degrabă o dezamăgesc decît o uimesc. Speranţa e o mare calpuzană a adevărului ; cuminţenia o înfrînează, căutînd ca desfătarea să fie superioară dorinţei. Începuturile de reputaţie slujesc la trezirea curiozităţii, nicidecum la zălogirea obiectului ei. Mai bine e cînd realitatea întrece ideea şi este mai mult decît s-a crezut. Această regulă nu se aplică la rău, întrucît aceeaşi exagerare îi e de ajutor ; o dezminte cu aplauze, iar culmea mîrşăviei de care ne temeam ajunge chiar să pară suportabilă.

20. *Omul veacului său.* Oamenii cu adevărat excepţionali atîrnă de vremuri. Nu toţi au avut parte de cele pe care le-ar fi meritat şi mulţi, deşi au avut, n-au izbutit să se bucure de ele. Unii au fost vrednici de un secol mai bun, căci ceea ce e bun nu triumfă totdeauna ; lucrurile îşi au vremea lor, pînă şi înzestrările eminente sînt la cheremul modei. Înţelepciunea are însă un avantaj, că e veşnică, iar dacă veacul acesta nu-i al ei, multe altele vor fi.

21. *Arta de a fi norocos.* Există reguli ale norocirii, căci pentru înţelept nu toate sînt doar întîmplări ; poate fi ajutată şi de pricepere. Unii se mulţumesc să se înfigă cu voie bună la porţile Fortunei, aşteptînd ca ea să lucreze. Alţii, mai bine, trec mai departe cu ajutorul cutezanţei cuminţi, care, cu aripile virtuţii şi ale curajului, poate prinde din urmă norocul, măgulindu-l cu folos. Dar, cugetînd bine, nu-i altă cale decît cea a virtuţii şi-a atenţiei, pentru că nu există mai mare noroc şi nenoroc decît prudenţa şi imprudenţa.

22. *Bărbatul cu lăudabile cunoștințe.* Plăcuta erudiție curtenească e muniția oamenilor de lume : o cunoaștere practică a tot ce este actual, mai mult sub aspectul cult, mai puțin sub cel vulgar ; să dispui de un matur belșug de sare în vorbe, de politețe în fapte, știind a le folosi la vremea lor, căci uneori sfatul a izbutit mai mult într-o glumă decît în cel mai grav profesorat. Știința comunicativă le-a fost de mai mare ajutor unora decît toate cele șapte [1] laolaltă, oricît de liberale.

23. *Fii fără nici un stigmat.* E *dar*-ul perfecțiunii ; puțini trăiesc fără cusururi, atît pe tărîmul moral cît și-n cel natural, și au o slăbiciune pentru ele, putîndu-le tămădui cu ușurință. Cumințenia celorlalți regretă că uneori o sublimă universalitate de înzestrări e atacată de un defect mărunt, și-i de ajuns un nor ca să eclipseze un întreg soare. Sînt pete ale reputației de care numaidecît se leagă, stînd să le și aleagă, reaua-voință. Supremă dibăcie ar fi preschimbarea lor în calități. Astfel a știut Cezar să-și încunune cu lauri restriștea din fire [2].

24. *Cumpătează-ți imaginația.* Uneori strunind-o, alteori ajutînd-o, căci ea e totul pentru fericire și corectează chiar și cumințenia. Devine tirană : nu se mai mulțumește cu speculația, ci lucrează, ba chiar obișnuiește să pună stăpînire pe viață, făcînd-o plăcută ori apăsătoare, după nebunia în care cade, căci ea îi face pe oameni nemul-

[1] E vorba de cele șapte *arte liberale*, pe care oamenii liberi le puteau practica fără a se înjosi, spre deosebire de artele *mecanice* sau manuale. Ele erau : gramatica, retorica, dialectica, geometria, muzica, aritmetica și astronomia.

[2] S-au propus două interpretări : că prin faptele sale Cezar a binemeritat cununa de lauri a învingătorilor, care i-a acoperit cusurul din fire, adică pleșuvia ; sau, după cum însuși Gracián relatează în *Agudeza*, XVII : „Cezar, în Africa, sărind din barcă, se împiedică și căzu, dar numaidecît corectă prevestirea, zicînd : *«Teneo te Africa»*. N-am căzut, ci te-am luat în stăpînire".

ţumiţi sau mulţumiţi de ei înşişi. Unora le înfăţişează chinuri fără istov, ajungînd călău domestic al proştilor; altora le propune norociri şi aventuri cu veselă înfumurare. Iată cît de mare îi e puterea dacă n-o ţine-n frîu atotprudenta raţiune.

25. *Om cu înţelegere adîncă*[1]. A şti să gîndeşti era arta artelor; azi nu mai e de-ajuns: trebuie să ghiceşti şi cu atît mai vîrtos în dezamăgiri. Nu poate fi înţeles cine nu are înţelegere adîncă. Există clarvăzători ai inimii şi lincşi ai intenţiilor. Adevărurile care ne interesează cel mai mult vin întotdeauna spuse pe jumătate; prevăzătorul cată a le primi în tot înţelesul lor; cînd sînt de bine, stringînd hăţurile crezării; cînd sînt de rău, dîndu-i pinteni.

26. *Descoperă-i fiecăruia punctul slab.* E arta de-a pune în mişcare voinţele. Constă mai mult în dibăcie decît în hotărîre: a şti pe unde să-l cîştigi pe fiecare. Nu există voinţă fără o patimă anume, şi diferite după varietatea gusturilor. Toţi sînt idolatri, unii ai consideraţiei, alţii ai interesului, iar cei mai mulţi ai plăcerii. Şiretlicul stă în a cunoaşte aceşti idoli pentru a-i stîrni, cunoscîndu-i fiecăruia imboldul eficient: e ca şi cum ai avea cheia voinţei celorlalţi. Trebuie să mergi la mobilul prim, care nu totdeauna e şi cel suprem; mai totdeauna e cel mai de jos, fiindcă pe lume dezordonaţii sînt mai numeroşi decît cei supuşi ordinii. Trebuie să prevezi întîi firea, apoi să pontezi pe manie, să ataci cu slăbiciunea care, negreşit, va da mat liberul arbitru.

27. *Preferă extensiunii intensiunea.* Desăvîrşirea nu constă în cantitate, ci în calitate. Tot ce e foarte bun a

[1] În orig. *Buen entendedor*, după proverbul: *„A buen entendor, pocas palabras"* („Omului cuminte îi ajung două cuvinte").

fost întotdeauna puțin și rar : multul discreditează. Chiar și printre oameni, uriași sînt de obicei adevărații pitici. Unii prețuiesc cărțile după grosime, ca și cum ar fi fost scrise pentru încordarea brațelor, nu a minților. Extensiunea singură n-a putut depăși niciodată mediocritatea și e flagelul oamenilor universali care, vrînd să fie peste tot, nu-s nicăieri. Intensiunea zămislește excelarea, chiar eroică, dacă din plămadă sublimă.

28. *În nimic vulgar.* Nu în gust. O, mare înțelept cel ce se dădea de ceasul morții că faptele sale erau pe placul celor mulți ! Îmbuibările cu aplauze de rînd nu-i satură pe cuminți. Sînt unii atare cameleoni ai popularității, încît nu-și află mulțumirea în adierile nespus de blînde ale lui Apolo, ci doar în răsuflarea vulgară. Nici în inteligență : nu te îmbăta cu miracolele vulgului, căci nu pot altceva decît să-i mire pe ignoranți, uimind neghiobia obștească tocmai prin ceea ce dezamăgește luarea-aminte ieșită din comun.

29. *Bărbat integru.* Pururi de partea dreptății, cu atîta dîrzenie în gînd, încît nici patima vulgului, nici silnicia tiranică să nu-l poată împinge vreodată să-ncalce hotarul dreptății. Dar cine va fi fiind oare acest fenix al nepărtinirii ? Căci integritatea are puțini adepți. Mulți o ridică-n slavă, dar nu la ei acasă ; alții o urmează pînă la un pericol ; văzîndu-l, fățarnicii o tăgăduiesc, politicienii o dosesc. Ea nu se sfiește să rupă cu prietenia, cu puterea și chiar cu interesul propriu, și aici e primejdia de-a o necunoaște. Viclenii stabilesc distincții cu o metafizică de bîlci, ca să nu jignească fie rațiunea superioară, fie cea de stat, dar bărbatul statornic judecă prefăcătoria drept un soi de trădare, se mîndrește mai mult cu consecvența decît cu iscusința, se află acolo unde e și adevărul și, dacă-i părăsește pe oameni, o face mînat nu de propria lui

nestatornicie, ci de a lor, care, ei cei dintîi, au părăsit adevărul.

30. *Nu te făli cu îndeletniciri desconsiderate.* Cu atît mai puțin cu cele himerice, pentru că-ți atragi mai degrabă dispreț decît prestigiu. Multe sînt sectele capriciului și de toate trebuie să fugă bărbatul cuminte. Există oameni cu gusturi bizare ce se lipesc mereu de tot ceea ce resping înțelepții ; trăiesc cum nu se poate mai satisfăcuți de orice extravaganță și, chiar dacă devin astfel foarte cunoscuți, motiv e mai degrabă rîsul decît bunul-nume. Atentul nu trebuie să se laude nici chiar cu însușirea de înțelept, necum cu acelea ce-și acoperă de ridicol adepții ; nu le numim, fiindcă de mult le-a specificat discreditarea unanimă.

31. *Cunoaște-i pe fericiți, ca să-i alegi, și pe nenorociți, ca să-i ocolești* [1]. Nenorocirea e de obicei delict de prostie, și nu e altul mai molipsitor între părtași. Să nu deschizi niciodată ușa nici celui mai mărunt rău, căci pe urma lui vor veni totdeauna multe, și mai mari, pe furiș. Cea mai bună stratagemă e a ști să decartezi : mai de folos e cea mai slabă carte de atac ce taie acum, decît cea mai tare din altă mînă. Cînd ești în cumpănă, e nimerit să te alături înțelepților și prudenților, căci, mai devreme ori mai tîrziu, le iese norocul în cale.

32. *Fă-ți renume de îndatoritor.* Pentru cei ce cîrmuiesc, spor de reputație de se fac plăcuți : un dar al suveranilor pentru a cuceri simpatia universală. Acesta e singurul folos al domniei : putința de a face mai mult

[1] Izvorul acestei fraze, după Romero-Navarro (ed. *Oráculo*, p. 70) e Lucan, *Farsalia*, VIII, 487 (*„et cole felices, miseros fuge"*), în prelucrarea lui Botero *(Detti)*. La Gracián însă *fericiții* sînt „înțelepții și prudenții", iar *nenorociții* sînt „proștii", sensul cinic inițial fiind suprimat.

bine decît toți. Prieteni sînt aceia care se poartă prietenește. Dimpotrivă, alții sînt dornici să nu fie îndatoritori, nu atît fiindcă i-ar împovăra, cît din răutate, întru totul opuși divinei munificențe.

33. *Învață să te sustragi.* Căci dacă o mare lecție a vieții e a ști să refuzi, una și mai mare e a ști să te refuzi pe tine însuți treburilor, oamenilor. Sînt îndeletniciri străine, molii ale timpului prețios, și mai rău e să te îndeletnicești cu ceva nepotrivit decît să nu faci nimic. Pentru omul prudent a nu se amesteca nu-i de ajuns, ci cată a nu se lăsa amestecat. Nu trebuie să aparții în asemenea măsură tuturor, încît să nu-ți mai aparții deloc ție însuți. Nici de prieteni nu trebuie să abuzezi și nici să nu aștepți de la ei mai mult decît îți acordă. Orice exces e stricător și cu atît mai mult în relațiile dintre oameni. Cu această cuminte cumpătare îți păstrezi cu mai mult succes bunăvoința și considerația tuturor, pentru că astfel nu se tocește nespus de prețioasa cuviință. Aibi, așadar, neatîrnarea unei firi îndrăgostite de tot ce-i ales și nu păcătui nicicînd împotriva credinței bunului tău gust.

34. *Cunoaște-ți harul-rege :* darul eminent, cultivîndu-l pe el și ajutorîndu-le pe celelalte. Oricine ar fi putut să excelеze în ceva dacă și-ar fi cunoscut talentul. Observă-ți atributul-rege și-ncordează-ți sîrguința ; la unii prisosește judecata, la alții curajul. Cei mai mulți își silnicesc capacitatea și astfel nu dobîndesc superioritate în nimic : în tot ceea ce patima măgulește iute, timpul dezamăgește mai tîrziu.

35. *Fă-ți o idee precisă.* Și cu atît mai mult despre ceea ce e mai însemnat. Pentru că nu cugetă își află toți proștii pierzania : nu pătrund în lucruri nici la jumătatea lor și, cum nu-și dau seama de pagubă sau de folos, nici nu se străduiesc. Unii fac mare caz de ceea ce are puțină în-

semnătate și mai deloc de ceea ce este foarte important, cîntărind totdeauna pe dos. Mulți, lipsiți de simțire fiind, n-o pierd. Sînt lucruri pe care ar trebui să le observi cu cea mai mare silință și să le păstrezi în adîncul minții. Înțeleptul caută să-și facă o idee exactă despre toate, deși sapă cu osebire unde vede adîncime și anevoință, crezînd că poate acolo e mai mult decît crede el : astfel ajunge cugetarea unde n-a ajuns închipuirea.

36. *Cîntărește-ți întotdeauna norocul :* pentru a purcede, pentru a te amesteca în ceva. E de mai mare însemnătate decît observarea temperamentului, căci dacă prost e omul care la patruzeci de ani îl cheamă pe Hipocrat pentru sănătate [1], și mai prost e cel care-l cheamă pe Seneca pentru cumințenie. Mare artă să știi a-ți îndruma norocul, cînd așteptîndu-l, căci și răbdarea își are rostul ei în ce-l privește, cînd prinzîndu-l, căci își are sorocul și locul lui : deși nu-i poți surprinde și toana, atît de schimbătoare îi e comportarea. Cel care a văzut că-i este binevoitor să meargă mai departe cu îndrăzneală, căci Fortuna obișnuiește a se îndrăgosti de cei îndrăzneți și, chiar ca o cochetă, de tineri. Nenorocosul să-și înceteze lucrarea, să se retragă și să nu-i dea prilej de a-l neferici și-a doua oară. Purceadă înainte cine îl domină.

37. *Cunoaște săgețile și-nvață să te folosești de ele.* E punctul cel mai subtil al relațiilor dintre oameni. Sînt aruncate pentru ispitirea cugetelor și cu ele se săvîrșește cea mai ascunsă și mai pătrunzătoare iscodire a inimii. Sînt altele răutăcioase, lesne de aruncat, atinse cu buruiana invidiei, muiate în veninul patimii, trăsnete imperceptibile în stare să te prăvălească din simpatia și

[1] Cf. Tacit, *Anale* VI, 46 : „[Tiberiu] obișnuia să-și bată joc de arta doctorilor și de cei ce după treizeci de ani mai aveau nevoie de sfaturile altora pentru a cunoaște ce le era vătămător sau folositor" (trad. de E. Lovinescu).

consideraţia lumii. Mulţi s-au prăbuşit din favoarea înaltă şi din cea de rînd [1] răniţi de o asemenea vorbă măruntă, după ce o-ntreagă uneltire de murmurare obştească şi de răutate personală nu izbutise a le pricinui nici cel mai uşor zdruncin. Altele, dimpotrivă, lucrează prielnic, ajutînd şi confirmînd reputaţia. Dar cu aceeaşi dibăcie cu care le aruncă intenţia, cată a le primi atenţia şi-a le aştepta prudenţa, deoarece apărarea se bizuie pe cunoaştere, iar lovitura prevăzută este totdeauna zădărnicită [2].

38. *A şti să te retragi cînd norocul ţi-e prielnic.* Ca marii jucători. La fel de însemnată e o retragere frumoasă ca şi un atac vitejesc ; să pui la adăpost isprăvile măreţe cînd sînt destule şi chiar multe. Norocul necurmat a fost totdeauna îndoielnic : mai sigur e cel amestecat, iar dacă e şi niţel acru-dulce, e mai bun la gust. Cu cît se grămădesc mai mult noroacele, cu atît le paşte mai rău primejdia de-a luneca şi-a da de rîpă totul. Uneori scurtimea hatîrului e răscumpărată de mărimea lui. Osteneşte şi soarta să-l tot ducă-n circă pe unul şi-acelaşi.

39. *Cunoaşte lucrurile-n apogeul lor, la vremea potrivită, şi-nvaţă să le dobîndeşti atunci.* Lucrările naturii ajung toate în culmea desăvîrşirii lor ; pîn-acolo au cîştigat, de-acolo-ncep să piardă. Dintre cele ale artei, puţine ajung să nu mai poată fi îmbunătăţite. E o înaltă dovadă de bun-gust savurarea fiecărui lucru la vremea împlinirii lui ; nu toţi pot şi nu toţi care pot ştiu. Pînă şi roadele minţii îşi au clipa coacerii ; totul e s-o cunoşti, pentru a le preţui şi cultiva.

40. *Simpatia oamenilor.* Mare lucru să cucereşti uimirea obştească, dar şi mai mare, iubirea ; ţine întrucîtva

[1] Adică din favoarea suveranilor şi a poporului.

[2] Adaptare a proverbului latin : „*Praevisus ante mollior ictus venit*" („Dacă e prevăzută, lovitura cade mai moale").

de steaua, dar cel mai mult de străduinţa fiecăruia ; începe cu aceea şi continuă cu aceasta. Nu ajung înzestrările excelente, deşi se presupun, deoarece cîştigi inima odată ce-ai cîştigat opinia. E nevoie, aşadar, pentru binemeritare, de binefacere : de bine, făcut cu amîndouă mîinile, de vorbe bune şi de fapte şi mai bune, iubind ca să fii iubit. Politeţea e cea mai mare vrajă politică a marilor oameni. Întinde mîna întîi isprăvilor şi-abia pe urmă penelor [1] : de la oştire la o ştire în cărţi, căci există şi o simpatie a scriitorilor, şi e veşnică.

41. *Nu exagera niciodată.* Grijă de căpetenie a aţenţiei : a nu vorbi în superlative, fie pentru a nu risca să jignească adevărul, fie pentru a nu-şi stigmatiza cuminţenia. Exagerările sînt risipe ale preţuirii şi dau semn de mărginire a cunoaşterii şi-a gustului. Lauda trezeşte iute curiozitatea, îmboldeşte dorinţa, iar apoi, dacă valoarea nu se potriveşte cu preţuirea, cum îndeobşte se-ntîmplă, aşteptarea se-ntoarce împotriva amăgirii şi se răzbună prin dispreţuirea obiectului şi proslăvitorului. Omul cuminte umblă, aşadar, cu multă măsură şi ţine să păcătuiască mai degrabă prin mai puţin decît prin mai mult. Calităţile eminente sînt rare : deci preţuirea să se înfrîneze. Lauda excesivă e un soi de minciună şi din pricina ei îţi pierzi tot renumele de om de bun-gust, care e mare, şi cel de inteligent, care-l întrece.

42. *Despre ascendentul firesc.* E o forţă tainică a superiorităţii. Nu purcede dintr-un artificiu supărător, ci dintr-o fire poruncitoare. I se supun toţi fără a-şi da

[1] Aluzie la o anecdotă despre Matei Corvin, relatată de Botero *(Detti)* şi amintită de A. Coster *(Baltasar Gracián,* p. 89, *apud* A. del Hoyo) : „Matei Corvin, regele Ungariei, afirma că îndeletnicirea potrivită măreţiei regale este să-i învingă pe duşmani, să săvîrşească lucruri vrednice de a fi scrise şi să întindă mîna celor virtuoşi".

seama cum, recunoscînd vigoarea tainică a autorității înnăscute. Aceștia, caractere imperiale, sînt regi prin merit și lei printr-un privilegiu al nașterii; subjugînd inima și chiar gîndul celorlalți prin respectul pe care-l impun. Dacă și celelalte daruri îi ajută, asemenea oameni vin pe lume pentru cele mai înalte cauze politice, deoarece mai mult fac ei c-un singur semn decît alții cu o droaie.

43. *Gîndește cu cei puțini și vorbește cu cei mulți.* A voi să mergi împotriva curentului este pe cît de imposibil pentru dezamăgire pe-atît de lesnicios pentru primejduire. Numai Socrate ar fi în stare s-o facă. Părerea opusă e socotită jignitoare, pentru că înseamnă osîndirea judecății celorlalți; se-nmulțesc cei nemulțumiți, fie din pricina subiectului criticat, fie a celui care-l aplaudă. Adevărul e al cîtorva, amăgirea e pe cît de universală, pe-atît de vulgară. Și nici după cuvîntarea din piață nu trebuie deosebit înțeleptul, de vreme ce acolo nu cu glasul lui vorbește, ci cu cel al prostiei obștești, oricît ar dezminți-o el în sinea lui. Cumintele se ferește atît de a fi contrazis cît și de a contrazice : pe cît e de iute la critică, pe-atît e de reținut să și-o dea în vileag. Cugetarea e liberă, nu poate și nu trebuie să fie siluită ; se retrage în sanctuarul tăcerii ei, și dacă uneori iese, o face numai în umbra celor puțini și cuminți.

44. *Simpatie pentru marii bărbați.* Alăturarea cu eroii este o-nsușire de erou, minune a naturii prin taină și folos. Există o înrudire a inimilor și firilor, urmările ei fiind aidoma celor pe care ignoranța vulgului le pune în seama elixirelor. Nu se oprește la simpla prețuire, ci zorește bunăvoința, ajungînd chiar la afecțiune ; și una, și alta cu atît mai fericite cu cît mai sublime. Mare dibăcie să le cunoști, să le deosebești și să știi a le dobîndi, căci nici o stăruință nu-i de-ajuns fără această favoare tainică.

45. *Uz, nu abuz de vicleşuguri.* Nu trebuie să faci paradă cu ele, necum să ţi le dai în vileag : orice artificiu trebuie ţinut sub obroc, suspect fiind, şi cu atît mai vîrtos şiretenia, care-i odioasă. Amăgirea este larg folosită ; sporească bănuiala, fără a se face cunoscută, deoarece ar da prilej de neîncredere : iscă mari nemulţumiri şi-mpinge la răzbunare, trezeşte răul pe care nimeni nu şi-l închipuise. Chibzuinţa în purtare e de nespus folos în lucrare : nu există un mai puternic argument al raţiunii. Cea mai mare desăvîrşire a acţiunilor e chezăşuită de stăpînirea cu care sînt săvîrşite.

46. *Înfrînează-ţi antipatia.* Obişnuim să urîm fără temei şi chiar înainte de-a cunoaşte însuşirile oamenilor. Iar uneori, această înjositoare aversiune înnăscută se încumetă şi-mpotriva bărbaţilor eminenţi. Cată s-o înfrîneze cumînţenia, căci nimic nu-i mai compromiţător decît a-i urî pe cei mai buni ; pe cît te-nalţă simpatia pentru eroi, pe-atît te stigmatizează antipatia.

47. *Fugi de amestecuri.* E una din cele mai însemnate preocupări ale prudenţei. La marile capacităţi, distanţele pînă la ultimele limite sînt totdeauna mari ; e mult de mers de la o extremă la alta, iar ei [1] stau mereu în mijlocul cumînţeniei lor : ajung tîrziu la o ruptură, căci e mai uşor să te sustragi unui prilej decît să ieşi cu bine dintr-însul. Sînt ispite ale judecăţii [2], e mai sigur să fugi de ele decît să le-nvingi. Un amestec aduce altul mai greu, şi foarte aproape de prăpastie. Sînt oameni provocatori din fire sau chiar prin naţie, gata oricînd să se amestece, dar cel ce umblă în lumina raţiunii cercetează totdeauna cu luare-aminte cazul ; consideră că e mai mare curaj să nu te amesteci decît să ieşi biruitor şi, chiar dacă se iveşte un prost provocator, se fereşte să fie el al doilea.

[1] *Ei*, adică „oamenii de mare capacitate", în acord logic cu „marile capacităţi" de mai sus.

[2] Subînţeles : amestecurile

48. *Omul cu mult fond e în egală măsură persoană.* Totdeauna și în toate interiorul trebuie să valoreze de două ori cît exteriorul. Sînt inși numai de fațadă, ca niște case neisprăvite din lipsă de capital; au intrare de palat și încăperi de cocioabă. Cu ei, n-ai la ce te opri sau te oprești de tot, pentru că, de cum s-a isprăvit primul salut, s-a isprăvit și conversația. Pornesc cu cele dintîi complimente ca niște cai sicilieni [1], dar numaidecît devin tacitumi, căci vorbele seacă iute unde nu-i perenitate de idei. Aceștia îi amăgesc lesne pe cei cu privirea la fel de superficială, dar nu înșeală iscusința care, privind pe dinăuntru, îi găsește deșerți, buni de rîsul celor deștepți [2].

49. *Omul judicios și pătrunzător.* El e stăpîn pe lucruri, nu lucrurile pe el. Sondează pe loc străfundul celei mai mari adîncimi. Știe să facă-n chip desăvîrșit anatomia unei capacități. Văzînd un personaj, îl înțelege și-l judecă-n esență. Om al observațiilor neobișnuite, mare descifrator al celei mai ascunse intimități. Observă pătrunzător, concepe subtil, încheie judicios: descoperă, remarcă, surprinde și cuprinde totul.

50. *Nu-ți pierde niciodată respectul de sine.* Nici nu fi prea familiar cu tine însuți. Regulă de dreaptă purtare fie-ți integritatea însăși, iar judecata să-ți fie mai îndatorată proprie-ți severități decît oricăror precepte exterioare. Renunță la săvîrșirea necuviințelor mai mult de teama propriei tale cumințenii decît constrîns de asprimea autorității altora. Teme-te de tine însuți și nu vei mai avea nevoie de padagogul fictiv al lui Seneca [3].

---

[1] *Caii sicilieni* erau renumiți prin harnașamentele și armurile lor fastuoase.

[2] Cf. Esop, *Fabule*, 43 *(Vulpea și masca)*; trad. de Traian Diaconescu, Univers, 1972, p. 36.

[3] E vorba de conștiința curată, ca în Seneca: „Vai și amar de tine dacă disprețuiești pe acest martor" *(Scrisori către Luciliu*, trad. de Gh. Guțu, Ed. științifică, scr. a XLIII-a, p. 105).

51. *Omul care știe să aleagă.* Cel mai mult din asta trăiești : alegerea presupune bun-gust și judecată fermă, nefiind de ajuns nici studiul, nici mintea. Nu există perfecție fără selecție, foloasele fiind două : putința de-a alege, și de-a alege tot ce e mai bun. Mulți oameni cu spirit fecund și subtil, cu judecată ageră, studioși și știutori totodată, se pierd cînd sînt puși să aleagă ; trec întotdeauna de partea a tot ce-i mai rău, de parcă s-ar făli cu greșeala, și astfel, alegerea e unul din darurile cele mai înalte ale Cerului.

52. *Nu-ți pierde niciodată cumpătul.* Preocupare de seamă a cumințeniei, să nu-și iasă niciodată din fire : învederează om deplin, cu inimă dintr-o bucată, fiindcă orice măreție e anevoie de tulburat. Patimile sînt umorile sufletului și orice prisos al lor duce la îmbolnăvirea cumințeniei, iar dacă răul răzbate cumva pînă în gură, primejduiește reputația. Fii, așadar, stăpîn pe tine și într-atît de puternic, încît nici în culmea prosperității, nici în culmea restriștii, nimeni să nu-ți poată reproșa mînia, ci să-ți admire superioritatea.

53. *Diligent și inteligent.* Silința făptuiește iute ceea ce inteligența cumpănește pe îndelete. Graba e patima proștilor, care, nevăzînd hopul, lucrează fără luare-aminte. Înțelepții, dimpotrivă, păcătuiesc de obicei prin încetineală, căci observația naște din atenție. Ineficiența amînării irosește uneori corectitudinea judecății. Promptitudinea e mama norocului. Mult a făptuit cel ce n-a lăsat nimic de azi pe mîine. Augustă deviză : grăbește-te încet [1].

54. *Fii brav înțelepțește.* Pe leul mort îl păruiesc pînă și iepurii. Cu vitejia nu-i de glumit ; dacă dă înapoi prima

[1] În lat. : *festina lente*, sentință atribuită de Suetoniu lui August.

dată, va trebui să dea și-a doua oară și tot așa pînă la sfîrșit ; aceeași greutate va trebui s-o-nvingă și mai tîrziu, cînd mai bine-ar fi de-ndată. Curajul sufletesc îl întrece pe cel al trupului ; e asemenea spadei ; cată să stea pururi în teaca înțelepciunii așteptînd prilejul. E apărarea persoanei. Decăderea cugetului e mai dăunătoare decît cea a trupului. Mulți au fost hărăziți cu înzestrări eminente, dar, lipsindu-le îndrăzneala aceasta, au părut morți și au sfîrșit înmormîntați în delăsarea lor : căci nu fără rost natura prevăzătoare a-ngemănat la albină dulceața mierii cu ascuțișul acului. Trupul mai are și nervi, și oase : cugetul să nu fie deci numai moliciune.

55. *Omul care știe să aștepte.* Dovadă de inimă mare cu lărgimi de răbdare. Nu te pripi și nu te-nflăcăra niciodată. Fii întîi stăpîn pe tine însuți și vei fi apoi și peste ceilalți. Trebuie să străbați întinderile timpului către centrul prilejului. Zăbava înțeleaptă pîrguiește succesele și coace tainele. Cîrja timpului face mai multă treabă decît măciuca ghintuită a lui Hercule. Dumnezeu însuși ne pedepsește nu cu bîta, ci cu sorocul [1]. Mare vorbă : „Timpul și cu mine facem cît doi" [2]. Chiar Fortuna răsplătește sporit așteptarea.

56. *Bunele improvizații.* Nasc dintr-o fericită spontaneitate. Pentru ea nu există nimic constrîngător, nici surprinzător, datorită vioiciunii și agerimii ei. Unii chibzuiesc mult, ca mai apoi să dea greș în toate, iar alții o brodesc în toate fără a chibzui înainte. Sînt mari caractere antiperistatice [3] care, la strîmtoare, se descurcă mai bine,

[1] Proverb catalan : *„Deu no pega de bastó, sino de saó"* („Dumnezeu nu bate cu bățul, ci cu timpul").

[2] Reflecție atribuită lui Carol Quintul : *„El tiempo y yo a otros dos"*.

[3] *Antiperistatic* de la *antiperistază :* rezistența sau reacția provocată de opoziția sau de acțiunea unui principiu sau a unei calități contrarii.

monștri care, improvizat, o nimeresc în toate, dar, premeditat, greșesc în toate : ceea ce nu le vine-n gînd numaidecît, nu le mai vine nicicînd, zadarnic ar face apel după. Cei ageri sînt vrednici de aplauze pentru că dovedesc o miraculoasă capacitate : în idei, subtilitate ; în fapte, cumințenie.

57. *Mai siguri sînt cei ce chibzuiesc.* Foarte repede, dacă bine. Ce se face iute, iute se desface [1], dar ceea ce trebuie să dureze o veșnicie are a zăbovi o alta pentru a se înjgheba. Nu interesează decît perfecțiunea și numai reușita dăinuiește. Mintea cu ape adînci dobîndește veșnicii. Ceea ce valorează mult costă mult, deoarece și cel mai prețios dintre metale e cel mai zăbavnic și mai greu.

58. *Învață să te acomodezi.* Nu trebuie să te arăți tuturor la fel de inteligent, nici să folosești mai multe forțe decît e nevoie ; să nu faci risipă nici de știință, nici de putere : bunul șoimar nu slobozește asupra prăzii mai multe răpitoare decît trebuie ca să-o vîneze. Nu te făli necontenit, căci mîine nu vei mai uimi pe nimeni. Cată să ai totdeauna o noutate cu care să strălucești, întrucît cine zilnic dezvăluiește încă ceva, întreține așteptarea și nimeni nu ajunge să-i descopere vreodată hotarele marii capacități.

59. *Omul cu sfîrșit bun* [2]. În casa Fortunei, dacă intri pe ușa plăcerii, ieși pe cea a durerii, și dimpotrivă ; atenție, dar, la sfîrșit, luînd mai mult seama la norocul de la

[1] Cf. proverbul latin „*Quod cito fit, cito perit*" („Ceea ce se face repede, repede piere").

[2] Romera-Navarro (*Oráculo*, p. 124) citează în această ordine de idei *Ecclesiastul*, 7, 8 : „Mai bun este sfîrșitul unui lucru decît începutul lui", și proverbul „*No la entrada, sino la salida hace a los hombres venturosos*" („Nu intrarea, ci ieșirea îi face pe oameni norocoși"). E, de fapt, un loc comun al înțelepciunii universale, dovadă și proverbul românesc : „Sfîrșitul laudă începutul".

ieșire decît la aplauzele de la intrare. Obișnuita restriște a norocoșilor este că au începuturi foarte prielnice, dar încheieri nespus de tragice. Lucrul cel mai însemnat nu sînt aplauzele mulțimii la intrare, căci a tuturor este lăudabilă, ci simțirea obștească de la ieșire, foarte puțini fiind cei regretați; rareori îi însoțește norocul pe cei ce ies; pe cît se-arată de curtenitor cu cei ce vin, pe-atît de nepoliticos cu cei ce se duc.

60. *Judecăți sigure.* Unii se nasc prudenți; pornesc spre învățătură cu acest folos al bunului-simț înnăscut, și astfel au și străbătut jumătate din drumul către succese. Cu vîrsta și cu experiența, rațiunea se coace pe deplin, și ei ajung la o judecată foarte cumpănită; urăsc orice capriciu ca pe-o ispitire a cumințeniei și mai cu seamă în probleme de stat, care, datorită însemnătății lor supreme, cer siguranță fără greș. Asemenea oameni merită să stea la cîrma statului, fie pentru mînuire, fie pentru sfat.

61. *Fii eminent în tot ce-i superior:* e mare singularitate în pluralitatea desăvîrșirilor. Nu poate exista erou[1] fără vreo însușire sublimă: mediocrităților nu sînt obiect al aplauzelor. Remarcarea într-o îndeletnicire ieșită din comun te scoate din rîndul mulțimii și te-nalță pe treapta excepționalului. A fi eminent într-o profesiune umilă înseamnă a fi ceva în puțin; sporul de desfătare aduce un minus de glorie. Excelarea în domenii privilegiate e ca o trăsătură a suveranității: impune admirația și atrage afecțiunea.

62. *Lucrează cu unelte bune.* Unii vor ca extrema subtilității lor să le fie pusă-n lumină de ticăloșia uneltelor: primejdioasă mulțumire, vrednică de pedeapsa destinului! Niciodată destoinicia ministrului n-a știrbit măreția

[1] *Erou*, termen-cheie la Gracián, cu vaste conotații morale, caracterizîndu-l pe „omul superior" prin excelență.

suveranului ; mai degrabă toată gloria izbînzilor recade apoi asupra cauzei prime, ca și, dimpotrivă, ocara. Faima merge totdeauna cu cei de sus. Nu zice niciodată : „Acela a avut miniștri buni sau răi", ci „acela a fost meșter bun sau prost". Alege-i, așadar, încearcă-i, fiindcă lor le vei încredința nemurirea reputației.

63. *Excelare cu întîrziere.* Iar dacă o-nsoțește și perfecțiunea, e îndoită. Mare folos să joci mina întîi, deoarece cîștigi în condiții de egalitate. Mulți ar fi devenit fenicși în slujbele lor dacă nu le-ar fi luat-o alții înainte. Cei dintîi au dreptul de primogenitură la moștenirea faimei, iar ceilalți se aleg doar cu hrana obținută prin proces [1] ; oricît ar năduși, nu pot ispăși vulgarul ponos al imitației. Subtilitate a prodigioșilor este născocirea de noi drumuri către excelări, numai să le stea cumințenia de strajă la greu. Prin noutatea preocupărilor și-au făcut loc înțelepții în catalogul eroilor. Cîte unul vrea să fie mai degrabă primul în a doua categorie decît al doilea în prima.

64. *A ști să te păzești de necazuri.* A te feri de neplăceri e o cumințenie de mare folos. Înțelepciunea evită multe : este Lucina [2] norocului și, ca atare, a mulțumirii. Nu da și, cu atît mai mult, nu primi vești rele : trebuie să li se închidă toate intrările, fără doar cea a leacului. Unora li se strică urechile de prea multă dulceață auzită în lingușiri ; altora de amarul ascultat în bîrfeli, și sînt unii care nu pot trăi fără vreo neplăcere zilnică, precum Mitridate [3] fără otravă. Regulă a păstrării de sine nu e însă

[1] Conform unei culegeri de legi *(recopilación)* a lui Filip al II-lea (1567), ceilalți copii veniți după primul născut aveau dreptul să-i ceară acestuia hrana.

[2] *Lucina,* zeița protectoare a nașterilor la romani.

[3] *Mitridate,* regele Pontului, obișnuia să înghită zilnic cantități progresive de otravă pentru a se imuniza.

dorința de a-ți pricinui un necaz de-o viață întreagă doar ca să-i faci o dată plăcere altuia, fie și celui mai apropiat. Niciodată să nu păcătuiești împotriva propriei tale fericiri ca să-i faci pe plac celui care sfătuiește și stă deoparte, iar în orice împrejurare, ori de cîte ori ai avea de ales între a-i face altuia o bucurie și a-ți pricinui ție necaz, o lecție binefăcătoare spune că e mai bine să se amărască celălalt acum decît tu pe urmă și încă fără leac.

65. *Gust ales.* Gustul, ca și mintea, cere cultivare. Superioritatea inteligenței înnobilează pofta dorinței și apoi plăcerea posesiunii. Nivelul unei capacități se cunoaște după înălțimea aspirației. Spre a se mulțumi, o mare capacitate are nevoie de un obiect vast; așa cum marile îmbucături sînt pentru gurile mari, materiile sublime pentru geniile sublime. Cele mai vajnice lucruri îi știu de frică, și cele mai neclătinate desăvîrșiri i se-nfățișează cu inima strînsă; rare sînt cele de prima mărime; zgîrcită fie dar prețuirea. Gusturile se deprind prin conversație și se moștenesc prin frecventare necurmată: mare noroc să ai de-a face cu cineva al cărui gust e-n apogeu. Dar nu trebuie să declari că toate îți displac, pentru că aceasta e una din extremele prostiei, și mai respingătoare cînd provine din afectare decît din nesăbuire. Unii ar vrea ca Dumnezeu să facă o altă lume și alte perfecțiuni pentru îndestularea închipuirii lor extravagante [1].

66. *Atenție ca să-ți iasă bine toate.* Unii iau aminte mai mult la nestrămutarea drumului decît la fericita izbutire a încercării, dar întotdeauna mai greu atîrnă dezonoarea eșecului decît chezășia silinței. Învingătorul n-are nevoie să dea socoteală. Cei mai mulți nici nu observă înlănțuirea împrejurărilor, ci rezultatele bune sau rele; astfel, nu-ți pierzi niciodată reputația cînd îți atingi țelul. Un sfîrșit

[1] Aluzie la Alfons al X-lea cel Înțelept, ironizat în *Criticonul*, I, 3.

bun poleiește totul, chiar de l-ar dezminți nechibzuințele mijloacelor. Căci e o măiestrie să mergi împotriva măiestriei cînd nu poți dobîndi altfel fericirea de-a ieși cu bine.

67. *Alege-ți slujbele vrednice de aplauze.* Mai toate lucrurile atîrnă de satisfacția celorlalți. Prețuirea e pentru desăvîrșiri ceea ce e favoniul [1] pentru flori : suflare și viață. Sînt slujbe menite aclamației universale și sînt altele, deși mai mari, deloc vizibile ; acelea, înfăptuindu-se în văzul tuturor, captează bunăvoința obștească ; acestea, deși mai dăruite cu neobișnuit și desăvîrșire, rămîn în taina imperceptibilității lor : venerate, dar neaplaudate. Printre principi, cei proslăviți sînt biruitorii, și de-aceea regii Aragonului au fost atît de vrednici de laudă ca războinici, cuceritori și mărinimoși [2]. Bărbatul de seamă aleagă îndeletnicirile celebre, pe care toți le văd și din care toți se-mpărtășesc, astfel ca prin sufragiile obștești să devină nemuritor.

68 *Dă înțelegere.* Este o mai mare desăvîrșire decît să dai memorie, după cum și cea dintîi e mai mare. Uneori trebuie să reamintești, alteori să atragi atenția. Unii nu fac anumite lucruri, care ar fi fost tocmai coapte, doar pentru că nu le-a dat prin gînd ; ajute-i atunci povața prietenească să-și dea seama de interese. Una din cele mai înalte înzestrări ale minții e să-ți dea prin gînd ceea ce se cade. Lipsind ea, multe izbînzi rămîn nerealizate. Deie lumină cel ce are și caute-o cel care o cerșește : primul cu chibzuință, al doilea cu atenție : ajungă și-un cuvînt în treacăt. Această subtilitate e de trebuință cînd e vorba de folosul celui care se trezește ; cată să dovedești bun-gust și să treci la mai mult dacă nu va fi de-ajuns. De îndată

[1] Favoniul (lat. *favonius*), vînt prielnic de apus, zefir.

[2] Se referă, în ordine, la Pedro al III-lea cel Mare (1236—1285), Iacob (Jaime) I Cuceritorul (1208—1276) și Alfons al V-lea cel Mărinimos (1416—1458).

ce te vezi cu un *nu*, pornește cu dibăcie în căutarea lui *da*, căci de cele mai multe ori nu izbutești pentru că nu încerci.

69. *Nu cădea într-o toană vulgară.* Mare om cel ce niciodată nu se supune impresiilor trecătoare. E o lecție de prudență reflecția despre sine, cunoașterea dispoziției tale reale și preîntîmpinarea ei, ba chiar înclinarea spre cealaltă extremă pentru a găsi între natură și artă limba de cumpănă a rațiunii [1]. Începutul îndreptării e cunoașterea de sine. Căci există monștri de neobrăzare : veșnic le vine cîte o toană și-și schimbă simțirile odată cu ele ; și, tîrîți pururi de această pornire grosolană, se-avîntă mereu contradictoriu. Și necumpătarea aceasta nu numai că distruge voința, dar se-ncumetă să atace și judecata, tulburînd afectul și intelectul.

70. *Știința de-a refuza.* Nu trebuie să admiți orice, nici oricui. E tot atît de însemnată ca și știința de-a admite, iar pentru cîrmuitori e o prudență de nelipsit. Un mare rol are forma : e mai prețuit un *nu* al unora decît un *da* al altora, pentru că un *nu* poleit place mai mult decît un *da* sec. Sînt mulți care veșnic au un *nu* pe limbă și strepezesc totul cu el ; primul lor răspuns e totdeauna *nu* și, chiar dacă pe urmă admit tot, nu sînt prețuiți din cauza nemulțumirii dinainte. Nu refuza pe nepusă masă ; dezamăgirea să fie servită în dumicaturi mici ; nici nu refuza de tot, căci ai reteza orice nădejde celor ce atîrnă de tine. Lasă totdeauna cîteva rămășițe de speranță ca să-ndulcești amărăciunea refuzului. Golul bunăvoinței fie umplut de

[1] *limba de cumpănă a rațiunii :* emblema „*Prudentes*" de Alciati are ca element principal o balanță, ilustrînd sentința lui Cleobul : „Măsura e lucrul cel mai bun" (Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, I, 93, trad. de C. Balmuș, Ed. Academiei, 1963, p. 143).

politețe, iar lipsa faptelor fie înlocuită de vorbele bune. *Nu* și *da* se rostesc iute, dar cer multă gîndire.

71. *Nu fi inconsecvent, schimbător în purtare :* nici din fire, nici din afectare. Bărbatul cuminte este totdeauna același în tot ce e desăvîrșit, dînd dovadă că este inteligent. Schimbarea lui depindă de cea a cauzelor și a meritelor. Pentru cumințenie, varietatea e urîtă. Sînt unii care zilnic sînt altfel ; pînă și înțelegerea lor e inconsecventă, cu atît mai mult voința, ba chiar norocul : albul *da*-ului de ieri e azi negrul *nu*-ului lor, contrazicîndu-și veșnic reputația și derutînd părerea celorlalți.

72. *Om hotărît.* Mai puțin dăunătoare e proasta făptuire decît nehotărîrea. Lucrurile nu se strică atît curgînd cît bălțind. Există oameni incapabili de o decizie, care au nevoie de un imbold în toate ; și uneori pricina nu-i atît descumpănirea judecății, de vreme ce le e pătrunzătoare, cît neputința. A vedea greutățile e ingenios, dar și mai ingenios e a găsi o ieșire din ele. Sînt alții pe care nimic nu-i încurcă, oameni cu judecată limpede și fermă ; au venit pe lume pentru slujbe sublime, fiindcă mintea lor vie înlesnește nimerirea și îndeplinirea ; fac și desfac totul în calea lor, încît, după ce-a dat legi unei lumi, unuia de teapa lor i-a rămas timp și pentru alta [1] ; iar dacă norocul le stă chezaș, se avîntă cu și mai mare siguranță.

73. *A ști să treci cu vederea.* Modul de a ieși din impas al celor cuminți. Cu eleganța unei vorbe de duh obișnuiesc să iasă din cel mai încurcat labirint. De cea mai primejdioasă gîlceavă scapă în chip grațios cu un zîmbet : pe aceasta-și întemeia curajul cel mai mare dintre marii

[1] Aluzie la Alfons X cel Înțelept, autor al unor *Cărți despre știința astronomiei*, sau, după Arturo del Hoyo (ed. Aguilar, p. 173, n. 4) la Ferdinand Catolicul, care *a dat legi* Lumii Vechi și *i-a mai rămas timp* și pentru Lumea Nouă.

căpitani [1]. Stratagemă politicoasă a refuzului, schimbarea vorbei ; și nu există o mai mare înțelepciune decît a te face că nu înțelegi.

74. *Nu fi neîndurat.* Adevăratele fiare hălăduiesc unde e cea mai multă lume. Inaccesibilitatea e viciul celor fără cunoaștere de sine, întrucît își schimbă toanele odată cu galoanele. Nu-i mijloc prielnic considerației să-ncepi prin a fi supărător. Merită să vezi un asemenea monstru neîndurător veșnic gata de obraznica-i cruzime ! Cei care, spre nefericirea lor, atîrnă de asemenea oameni, intră să le vorbească pregătiți ca pentru o luptă cu tigrii, înarmați atît cu boldul cît și cu teama. Ca să urce în postul acela, s-au făcut plăcuți tuturor, iar o dată aici, vor să se despăgubească supărîndu-i pe toți. Cînd prin slujba lor ar trebui să fie ai multora, nu sînt ai nimănui prin ursuzenia și aroganța lor. Pedeapsă curtenească pentru cei de teapa lor e să fie ținuți deoparte, răpindu-le și cumințenia odată cu frecventarea oamenilor.

75. *Alege-ți un prototip eroic :* mai mult pentru a-l întrece decît pentru a-l imita. Există pilde de măreție, texte însuflețite ale reputației. Fiecare în propria îndeletnicire să-i aibă-n gînd pe cei mai buni, nu atît ca să-i urmeze, cît ca să le-o ia înainte. Alexandru, la groapa lui Ahile, nu pe el l-a plîns, ci pe sine însuși, încă nenăscut întru strălucire [2]. Nimic nu stîrnește mai multă rîvnă-n

[1] Aluzie posibilă la Gonzalo Fernández de Córdoba, Marele Căpitan.

[2] Gracián amalgamează aici două anecdote diferite : cea cu Alexandru Macedon care, vizitînd mormîntul lui Ahile nu-l plînge, ci îl fericește fiindcă a avut în viață un prieten credincios, iar după moarte un poet faimos care i-a proslăvit faptele (Plutarh, *Vieți paralele, Alexandru,* 15 ; vezi trad. N. I. Barbu, Ed. științifică, vol. III, p. 370) ; și anecdota cu Cezar care plînge citind ceva despre Alexandru cel Mare, răspunzîndu-le prietenilor mirați de plînsul său că e firesc să se întristeze, cînd Alexandru, deși

cuget ca trîmbița faimei altora : aceeași care doboară pizma, încurajează mărinimia.

76. *Nu glumi tot timpul.* Prudența se cunoaște după seriozitate, aceasta bucurîndu-se de mai multă trecere decît ingeniozitatea. Cel ce glumește mereu nu-i niciodată om adevărat. Cu aceștia ne purtăm ca și cu mincinoșii, nedîndu-le crezare : unora, de teama minciunii, celorlalți, de-a zeflemelii. Nu poți ști cînd vorbesc cu cap, ceea ce e ca și cum nu l-ar avea. Necazul cel mai mare este hazul necurmat. Alții își cîștigă faimă de mucaliți, dar își pierd creditul de oameni cuminți. Trebuie să-și aibă și voia-bună clipa ei ; toate celelalte, seriozității.

77. *Învață să te deprinzi cu toți.* Proteu înțelept : cu doctul, doct, iar cu sfîntul, sfînt. Mare artă să-i cîștigi pe toți, deoarece asemănarea atrage bunăvoința. Observă firile și potrivește-te după fiecare : cu cel serios și cu cel glumeț, urmează-le înclinarea, supunîndu-te unei transformări curtenitoare : necesară celor ce atîrnă de alții. Această mare subtilitate a vieții pretinde o mare capacitate, mai puțin anevoioasă pentru bărbatul universal, cu mintea bogată-n cunoștințe și firea-n gusturi.

78. *Artă în felul de-a începe.* Prostia intră totdeauna dînd buzna, căci toți proștii sînt îndrăzneți. Însuși simplismul lor, care-i împiedică să ia aminte la neajunsuri, le răpește apoi și mîhnirea dezastrelor. Cumințenia intră cu multă băgare de seamă ; cercetașii ei sînt Luarea-aminte și Prevederea : merg în recunoaștere pentru a purcede fără primejdie. Chibzuința osîndește orice Temeritate la prăvălire, măcar că uneori le iartă Norocul. Unde te temi

---

atît de tînăr, domnise peste atîtea popoare, în timp ce el nu făcuse nimic de seamă pînă la vîrsta sa *(Ibidem, Caesar,* 11, ed. cit., vol. III, p. 467). Dau datele după A. del Hoyo, Gracián, *Obras completas,* p. 31, col. 1, n. 1, corectînd însă trimiterile la Plutarh.

de mari adîncimi, cată a păși cu grijă : meargă înainte Iscusința și după ea Prudența, pas cu pas. Pîndesc bancuri mari în relațiile cu oamenii din ziua de azi ; se cade să navighezi aruncînd mereu sonda.

79. *Fire veselă.* Cu măsură, nu-i cusur, ci dar. Un grăunte de voioșie dă gust bun la orice. Și cei mai mari oameni mută piesa hazului, care le atrage simpatia universală, păstrînd însă locul de cinste pentru înțelepciune și cerîndu-i voie cuviinței. Alții dintr-o vorbă de duh își fac scurtătură spre ieșirea din încurcătură, căci sînt lucruri pe care trebuie să le iei în glumă, și uneori tocmai lucrurile pe care celălalt le ia mai în serios. Dovedește seninătate, cîrlig la inimi.

80. *Atenție la ceea ce afli.* Oamenii trăiesc mai mult din ceea ce află, cel mai puțin văd ; trăim cu credință în ceilalți. Auzul e ușa din dos a adevărului [1] și poarta principală a minciunii. Adevărul îndeobște e văzut, doar în mod excepțional auzit ; rareori ajunge la noi în toată puritatea sa și cu atît mai puțin cînd vine de departe ; aduce totdeauna cu sine și ceva din amestecul simțirilor prin care trece. Patima vopsește în culorile ei tot ce atinge, cînd pornită, cînd binevoitoare ; tinde mereu să impresioneze : mare grijă cu cine laudă, și mai mare cu cine osîndește. E nevoie aici de toată atenția spre a descoperi intenția mijlocitorului, cunoscînd dinainte cum calcă. Vicleșugul fie încercătorul capului și calpului.

81. *Folosește înnoirea strălucirii.* E privilegiul fenixului. Excelarea de obicei îmbătrînește, și odată cu ea și faima ; deprinderea micșorează admirația, iar o noutate mediocră învinge de obicei și cea mai eminentă calitate îmbătrînită. Fă uz, așadar, de renaștere în curaj, în minte, în noroc, în toate : avîntă-te cu noutăți de splendoare,

[1] Ușa din față fiind văzul.

răsărind de multe ori, ca soarele, schimbînd scenele strălucirii, pentru ca într-o parte lipsa, într-alta noutatea, să atragă aici aplauzele, dincolo dorința.

82. *Nu istovi niciodată nici răul, nici binele.* La măsură în toate a redus un înțelept toată înțelepciunea [1]. Suprema dreptate devine strîmbătate [2], iar portocala prea stoarsă ajunge să dea amăreală. Nici în desfătare nu trebuie să mergi pînă la extreme. Chiar și spiritul secătuiește dacă-l istovești, și va scoate sînge-n loc de lapte cel ce mulge ca un tiran.

83. *Îngăduiește-ți cîte o mică greșeală.* Căci o neglijență e uneori cea mai bună recomandare a înzestrărilor. Invidia își are ostracismul ei, cu atît mai josnic cu cît mai ucigaș ; acuză atotdesăvîrșirea că păcătuiește nepăcătuind și osîndește cu totul ceea ce e întru totul desăvîrșit ; se face Argus ca să găsească defecte în tot ce-i mai bun, fie și numai spre a se mîngîia. Blamul lovește, ca trăsnetul, cele mai semețe culmi. Dormiteze, așadar, din cînd în cînd Homer [3], simulînd cîte o neglijență în minte sau în curaj, dar niciodată în cumințenie, spre a liniști reaua-voință ca nu cumva să crape de venin : e ca și cum ți-ai arunca mantia în ochii taurului invidiei ca să-ți mîntuiești nemurirea.

84. *A ști să te folosești de dușmani.* Trebuie să știi cum să apuci toate lucrurile, nu de tăiș, căci vatămă, ci de plăsea, căci apără ; mult mai mult rivalitatea. Bărbatului înțelept îi sînt mai de folos dușmanii decît prostului prietenii. O rea-voință poate netezi munți de greutăți pe

[1] Aluzie la Cleobul. Vezi și aforismul 69 cu nota respectivă.
[2] Adaptare a proverbului latin *„Summum jus, summa iniuria"*.
[3] După cum spune Horațiu *(Arta poetică,* 359) : *„Indignor quandoque bonus dormitat Homerus"* („Mă indignez că și bunul Homer uneori dormitează" ; trad. de Ionel Marinescu).

care hatîrul nici nu s-ar încumeta să-i atace. Măreția multora le-a fost făurită de rău-voitorii lor. Mai crudă e lingușirea decît ura, deoarece aceasta din urmă lecuiește negreșit petele pe care cealaltă le ascunde. Omul cuminte își face din pica celorlalți o oglindă mai credincioasă decît cea a afecțiunii și preîntîmpină ponegrirea cusururilor sau și le-ndreaptă, căci mare e prudența cînd trăiești față-n față cu o rivalitate, cu o rea-voință.

85. *Nu fi as.* Năravul a tot ce-i excelent e că prea multul uz devine abuz ; însuși faptul că e rîvnit de toți ajunge să-i dezguste pe toți. Mare nefericire să nu fii bun de nimic, dar nu mai mică să vrei a fi bun la toate ; aceștia ajung să piardă de mult ce-au cîștigat și sfîrșesc prin a fi la fel de detestați pe cît au fost înainte de doriți. Se întîlnesc astfel de ași în toate soiurile de perfecțiune și, pierzînd prețuirea dintîi pentru raritate, se aleg cu disprețul fiindcă sînt pe toate drumurile. Singurul leac al oricărei lipse de măsură e de a păstra o cale de mijloc în strălucire : prisosul să fie în desăvîrșire și moderația în fălire. Torța, cu cît strălucește mai tare, cu atît se mistuie mai mult și durează mai puțin. Zgîrcenia arătării e răsplătită de cîștigurile prețuirii.

86. *Preîntîmpină gurile rele.* Vulgul are multe capete și deci mulți ochi pentru răutate și multe limbi pentru defăimare. Se-ntîmplă să umble-n rîndurile lui cîte o vorbă rea care stigmatizează cea mai înaltă reputație, iar dacă apucă să devină și poreclă vulgară, dă gata bunul nume ; prilejul îi e dat îndeobște de vreun neajuns bătător la ochi, de cusururi ridicole, hrană de toată lauda pentru clevetelile ei. Există, într-adevăr, stigmate-iscoade ale invidiei particulare în slujba relei-voințe obștești, după cum există și guri răutăcioase, ruinînd mai iute o mare faimă cu o glumă decît cu o neobrăzare. E foarte ușor să dobîndești faimă proastă, deoarece răul e foarte lesne crezut, iar

ștergerea lui costă scump. Bărbatul cuminte ferească-se, dar, de aceste restriști și ținä piept cu atenția lui vulgarei obrăznicii, căci e mai ușor să previi decît să dregi.

87. *Cultură și împodobire.* Omul se naște barbar ; se izbăvește de animalitate cultivîndu-se. Cultura făurește persoane, cu atît mai depline cu cît e mai înaltă. În temeiul ei a putut numi Grecia barbar tot restul universului. Neștiința e nespus de grosolană. Nimic nu cultivă mai bine ca știința. Dar, lipsită de podoabă, chiar și învățătura e necioplită. Nu numai inteligența trebuie împodobită, ci și vrerea și încă mai mult conversația. Se-ntîlnesc oameni împodobiți din fire cu eleganță lăuntrică și exterioară, în cugetări și-n cuvinte, în gătelile trupului, care sînt asemeni coajei, și-n înzestrările sufletului, care sînt fructul. Sînt alții, dimpotrivă, atît de grosolani, încît toate lucrurile, iar uneori chiar calitățile, și le întinează cu o barbară și nesuferită neîngrijire.

88. *Fii măreț în comportare,* străduindu-te să-ți fie sublimă. Bărbatul mare nu trebuie să fie mărunt în purtări. Nu amănunți niciodată prea mult lucrurile și cu atît mai puțin de cele mai neplăcute, căci deși a observa totul într-o doară e de folos, nu tot așa este a voi să cercetezi totul înadins. Trebuie să te porți îndeobște cu o nobilă generalitate, lăstar de filotimie. De o mare însemnătate în cîrmuire e a face pe neștiutorul ; se cade să treci cu vederea cele mai multe lucruri între rude, între prieteni și mai cu seamă între dușmani. Orice pedanterie e supărătoare, iar în felul de-a fi, apăsătoare. Revenirea necurmată la o nemulțumire e un soi de manie. Și, îndeobște, felul de a se purta al fiecăruia va fi după cum îi este inima și capacitatea.

89. *Cunoașterea de sine :* în ce privește firea, mintea, judecățile, afectele. Nu poți fi stăpin pe tine însuți dacă

mai întîi nu te cunoști temeinic. Există oglinzi ale chipului, nu însă ale cugetului : una să-ți fie judicioasa reflecție despre tine însuți. Și chiar de ți-ai uita de icoana ta dinafară, păstrează-ți-o pe cea lăuntrică, spre a ți-o-ndrepta și îmbunătăți. Cunoaște-ți puterile cumințeniei și-ale dibăciei înainte de-a întreprinde ceva ; pipăie-ți cerbicia înainte de a te avînta ; măsoară-ți adîncurile și cîntărește-ți capacitatea pentru orice.

90. *Arta de a trăi mult : a trăi frumos.* Două lucruri vin repede de hac vieții : prostia sau ticăloșia. Unii și-au pierdut-o pentru că n-au știut să și-o păstreze, alții pentru că n-au vrut. Precum virtutea își este propria răsplată, tot astfel viciul își este pedeapsă sieși : cine trăiește grăbit în viciu, sfîrșește iute în două feluri [1] ; cine trăiește grăbit în virtute nu moare niciodată. Integritatea cugetului se transmite trupului, și viața frumoasă e socotită lungă nu numai în intensitate, ci și-n întindere.

91. *Acționează totdeauna fără temeri de imprudență.* Bănuiala de nereușită în cel ce acționează e o certitudine pentru cel ce privește, cu atît mai vîrtos de este rival. Dacă judecata își face scrupule și-n fierbințeala patimii, mai tîrziu, la rece, se va osîndi pentru prostie notorie. Sînt primejdioase acțiunile în care prudența stă la-ndoială : mai sigură ar fi renunțarea. Cumințenia nu admite probabilități ; pășește totdeauna în lumina de amiază a rațiunii. Cum poate ieși cu bine o treabă care, abia pusă la cale, se și vede osîndită de neîncredere ? Iar dacă hotărîrea cea mai aprobată de un *nemine discrepante* [2] lăuntric se-ntîmplă să sfîrșească rău, ce-o așteaptă pe aceea în

[1] Adică își pierde și viața, și reputația.

[2] Formulă întrebuințată de examinatori pentru promovarea în unanimitate a unui candidat : *„nemine discrepante approbatus"*.

care raţiunea a şovăit de la bun început, iar judecata a avut presimţiri rele ?

92. *Creier superior :* adică-n toate. E întîia şi suprema regulă a lucrării şi-a vorbirii, cu atît mai trebuincioasă cu cît slujbele sînt mai mari şi mai înalte. Mai de preţ e un dram de cumînţenie decît ocale de subtilitate. E o purcedere sigură, deşi nu prea aplaudată, dar reputaţia de om cuminte e însuşi triumful faimei : va fi de ajuns să-i mulţumeşti pe cei cuminţi, a căror aprobare e piatra de încercare a succeselor.

93. *Om universal.* Alcătuit din toate desăvîrşirile, valorează cît mulţi. Fericeşte nespus viaţa, împărtăşind această desfătare celor apropiaţi. Varietatea însoţită de desăvîrşire e petrecerea vieţii. Mare artă aceea de a şti să dobîndeşti tot ce e bun. Şi de vreme ce natura l-a făcut pe om compendiu al întregii firi prin înălţimea calităţilor sale, facă din el şi arta un univers prin exercitarea şi cultivarea gustului şi-a inteligenţei.

94. *Capacitate de necuprins.* Bărbatul atent cată a se feri să-i fie sondată profunzimea, fie a ştiinţei, fie a valorii, dacă vrea să fie venerat de toţi : dezvăluiască-se cunoaşterii, nu cuprinderii. Nimeni să nu-ţi dibuiască hotarele capacităţii, din pricina văditei primejdii a dezamăgirii. Să nu dai niciodată prilej cuiva să te priceapă în întregime : nasc mai multă veneraţie părerea şi îndoiala asupra întinderii capacităţii fiecăruia dintre noi decît certitudinea ei, oricît ar fi ea de mare.

95. *A şti să întreţii aşteptarea :* nutreşte-o necurmat ; multul făgăduiască mai mult, şi cea mai bună faptă fie maz [1] pentru altele mai bune. Nu etala totul din prima

[1] Sumă ce se adaugă la miza anterioară a jocului de cărţi.

dată : mare iscusință a ști să-ți drămuiești forțele, știința, și a propăși neîntrerupt în succes.

96. *Despre marea sindereză*[1]. E tronul rațiunii, temelia prevederii, căci, datorită ei, nimerirea țintei nu-i costisitoare. E dar ceresc și încă cel mai rîvnit, fiind întîiul și cel mai bun : prima piesă din armură, atît de trebuincioasă, încît oricare alta i-ar lipsi omului, nu s-ar socoti lipsit ; puținul ei se vede cel mai mult. Toate lucrările vieții atîrnă de înrîurirea ei și toate îi cer întărirea, căci totul trebuie să fie cu cap. Constă într-o înclinare înnăscută către tot ce e cît mai potrivit cu rațiunea, însoțindu-se totdeauna cu tot ce e mai nimerit.

97. *Dobîndește și păstrează-ți reputația.* E uzufructul faimei. Costă scump, fiindcă naște din însușirile eminente, care sînt la îel de rare pe cît de răspîndite sînt mediocrițăile. O dată dobîndită, e lesne de păstrat. Obligă mult și lucrează și mai mult. Prin sublimitatea cauzei și-a sferei sale e un soi de maiestate cînd ajunge să se preschimbe-n venerație ; totuși, numai reputația miezoasă e ținută mereu la mare preț.

98. *Incifrează-ți voința.* Pasiunile sînt spărturile cugetului. Știința cea mai practică e disimularea. Cine joacă cu cărțile pe față riscă să piardă. Paza prudentului lupte cu iscodirea curiosului : lincșilor cuvîntului, sepiile tainei lăuntrice. Gustul să nu-ți fie cunoscut pentru a nu-ți fi prevenit, de unii ca să ți-l contrazică, de alții ca să ți-l măgulească.

---

[1] *Sindereză (synderesis)*, cunoaștere înnăscută a principiilor acțiunii morale și, totodată, cunoașterea exactă a propriei stări morale, în limbajul ascetic, spre deosebire de *sineideză (syneidesis)*, care este capacitatea de a aplica principiile generale ale judecății morale la cazuri particulare. Aici, în sensul mai general de „discernămînt", „rațiune practică" sau „bun-simț".

99. *Realitate și aparență.* Lucrurile nu trec drept ceea ce sînt, ci drept ceea ce par ; rari sînt cei ce privesc pe dinăuntru și numeroși cei ce se mulțumesc cu aparența. Nu e de-ajuns să ai dreptate cu față măsluită.

100. *Bărbat dezamăgit :* creștin înțelept, curtean filozof. Dar nu să pari, necum să te prefaci. Filozofia e discreditată, deși e îndeletnicirea de căpetenie a înțelepților. Știința celor cuminți trăiește văduvită de autoritate. Seneca a introdus-o la Roma ; s-a păstrat cîtva timp pe la curți ; azi trece drept necuviință. Dezamăgirea a fost însă totdeauna hrana prudenței, desfătarea integrității.

101. *Jumătate de lume își rîde de cealaltă jumătate, prostia fiind universală.* Totul e bun sau totul e rău, după cum ți se pare ; unul gonește după ceea ce altul prigonește. Prost de nesuferit cel ce vrea să rînduiască totul după gîndul său. Desăvîrșirile nu depind de un singur plac : atîtea gusturi cîte chipuri și la fel de felurite. Nu-i defect fără afect, nici nu trebuie să te descumpănești din pricină că un anumit lucru nu le place unora, căci nu vor lipsi alții care să-l prețuiască ; ci nici aplauzele lor să nu-ți fie prilej de înfumurare, pentru că alții le vor osîndi. Regula adevăratei mulțumiri e aprobarea bărbaților renumiți și care-și pot da părerea în acea ordine de lucruri. Nu trăim după o singură părere [1], nici după un singur obicei, nici într-un singur veac.

102. *Stomac pentru marii dumicați ai soartei* [2]. O pipotă încăpătoare nu e partea cea mai neînsemnată a trupului înțelepciunii, căci o mare capacitate e alcătuită

[1] „*Nec voto vivitur uno*", Persius, V, 53.

[2] Aforism bazat pe o vorbă a lui Filip al II-lea, culeasă de Botero (*Detti*, fol. 49) : „Filip al II-lea, regele Spaniei, nu și-a înălțat niciodată peste măsură slujitorii, fiindcă zicea că nu toate stomacurile sînt potrivite să mistuie un mare noroc" (*„non tutti gli stomachi sono acconci per digerir una grande fortuna"*).

din mădulare mari. Marile noroace nu-l împovărează pe cine merită altele şi mai mari : saţul unora e foamea altora. Mulţi sînt cei cărora bucatele foarte alese le cad greu numai din pricina micimii firii lor, necrescută şi nici născută pentru îndeletniciri atît de sublime ; relaţiile cu lumea li se amărăsc, iar din pricina fumurilor ce se ridică din reputaţia lor calpă, ajung să-şi piardă capul ; sînt pîndiţi de mari primejdii în locurile înalte şi nu-şi încap în sine pentru că nici norocul nu încape-n ei. Dovedească, aşadar, bărbatul de seamă că încă-i mai rămîn sînuri pentru lucruri şi mai mari şi cată a se feri cu multă grijă de orice semn de inimă mică.

103. *Fiecare cu maiestate după măsură.* Fie-ţi toate faptele, dacă nu ale unui rege, demne de unul, după sfera ta ; purtarea regească, în hotarele soartei tale cuminţi : sublimitate în lucrări, însufleţite-n cugetări. Şi-n tot ce faci să-nchipui un rege prin merite, dacă nu în realitate, căci adevărata suveranitate stă în integritatea moravurilor ; şi cine poate sta pildă măreţiei nu va avea nici de ce s-o pizmuiască. Mai ales cei din preajma tronului să ia ceva din adevărata superioritate ; împărtăşească-se mai degrabă din înzestrările maiestăţii decît din ceremoniile deşertăciunii, fără a năzui la neajunsul înfumurării, ci la înnobilarea miezului.

104. *La pulsul îndeletnicirilor.* Îşi au felurimea lor : cunoaştere de magistru şi pretinzînd luare-aminte ; unele cer curaj, altele subtilitate. Sînt mai lesne de împlinit cele care depind de probitate şi mai greu cele care depind de îndeminare : o fire dreaptă e tot ce trebuie pentru primele ; pentru celelalte nu-s de ajuns nici toată atenţia şi vigilenţa. Anevoioasă îndeletnicire cîrmuirea oamenilor, dar mai grea încă cea a nebunilor sau a proştilor : e nevoie de creier dublu cînd ai de-a face cu cine n-are

deloc. Slujbă de neîndurat aceea care-l cere pe om în întregime, cu ceasuri numărate și muncă neschimbătoare ; mai bune sînt cele scutite de neplăcere, îmbinînd varietatea cu gravitatea, deoarece alternarea împrospătează gustul. Cele mai prețioase sînt cele care presupun o atîrnare mai redusă ori mai îndepărtată ; iar cea mai rea e cea care la urmă te face să nădușești la judecata omenească și, mai vîrtos, la cea dumnezeiască.

105. *Nu fi obositor.* Omul cu o singură preocupare și un singur subiect e îndeobște supărător. Concizia e măgulitoare și mai negustoroasă : cîștigă prin curtenie tot ce pierde prin scurtime. Ce-i bun, de-i scurt, bun îndoit ; și chiar răul, dacă e puțin, nu e atît de rău. Mai mult lucrează chintesențele decît peltelele. Și e un adevăr știut că omul lung e rareori deștept [1], nu atît în latura materială a spunerii, cît în cea spirituală a gîndirii. Sînt oameni care slujesc mai mult de povară decît de podoabă universului, scule rătăcite pe care toți le ocolesc. Cumintele cată a nu încurca pe nimeni, și cu atît mai puțin pe marile personaje, căci își duc viața copleșiți de ocupații, și-ar fi mai rău să-l tulburi pe unul dintre ei decît pe tot restul lumii. Ce-i bine spus se spune iute.

106. *Nu face paradă cu norocul.* Mai jignitoare este lauda cu rangul decît cu persoana proprie. Făcînd pe omul cu greutate, îți atragi ura : îți era de-ajuns invidia. Considerația o dobîndești cu atît mai puțin cu cît o cauți mai mult ; atîrnă de respectul celorlalți și, ca atare, nu ți-o poți însuși, ci trebuie s-o meriți și s-o aștepți. Slujbele înalte cer autoritate pe măsura exercitării lor, fără ea nu se pot îndeplini în chip demn. Păstreaz-o pe cea meritată ca să-ți duci la bun sfîrșit obligațiile în esența

[1] După proverbul latin *„Homo longus raro sapiens"*.

lor ; n-o stoarce de vlagă, ci ajut-o ; şi toţi cei ce fac pe neodihniţii în slujbă dau semn că n-o merită şi că rangul îi depăşeşte. Dacă e vorba să te afirmi, fă-o mai degrabă prin înzestrările tale eminente decît prin întîmplare, căci pînă şi un rege se cade a fi venerat mai mult pentru persoana decît pentru suveranitatea lui exterioară.

107. *Nu arăta mulţumire de sine.* Nu trăi nici nemulţumit, căci e slăbiciune, nici satisfăcut, căci e prostie. La cei mai mulţi mulţumirea naşte din ignoranţă şi devine pînă la urmă o fericire neghioabă care, deşi întreţine plăcerea, nu păstrează reputaţia. Cum nu pricepe desăvîrşirile superlative ale celorlalţi, se bucură de orice vulgară mediocritate proprie. Neîncrederea, pe lîngă faptul că e cuminte, e şi totdeauna folositoare, fie ca prevedere, pentru ca toate să iasă bine, fie ca mîngîiere, dacă ies rău ; căci restriştile soartei nu-l surprind pe cel ce se temea de ele. Însuşi Homer aţipeşte cîteodată, iar Alexandru cade din rangul şi amăgirea sa. Lucrurile atîrnă de multe circumstanţe, şi ceea ce triumfă într-un anumit loc şi într-o anumită împrejurare, în altele dă greş. Dar incorigibilitatea prostiei stă în faptul că mulţumirea de sine cea mai vană ajunge să-nflorească, iar sămînţa ei încolţeşte mereu.

108. *Drumul cel mai scurt pentru a deveni persoană :* a şti să te înconjuri. Relaţiile cu oamenii sînt foarte rodnice ; se împărtăşesc moravurile şi gusturile, se transmit pe nesimţite firea şi chiar mintea. Omul iute, aşadar, caută a se apropia de cel cumpănit, şi la fel şi-n celelalte firi ; astfel va dobîndi moderaţia fără silnicie : mare iscusinţă e a şti să te acomodezi. Alternarea contrarietăţilor înfrumuseţează universul şi-l susţine, iar dacă naşte armonie în ordinea naturală, cu atît mai mult în cea morală. Foloseşte-te de această prudenţă politică în alegerea amici-

lor şi mai micilor tăi, căci, prin apropierea extremelor, se va potrivi o mijlocie foarte înţeleaptă.

109. *Nu fi acuzator.* Sînt oameni cu fire sălbatică, fac din toate o crimă, şi nu mînaţi de patimă, ci de felul lor de-a fi ; pe toţi îi condamnă, pe unii pentru că au făcut, pe alţii pentru că vor face. Aceasta vădeşte un suflet mai rău decît crud, şi anume mîrşav ; ei acuză cu atîta lipsă de măsură, încît din atomi fac bîrne ca să scoată ochii cu ele ; vătafi peste tot, făcînd galeră din ceea ce ar fi elizeu. Dar dacă se amestecă şi patima, n-au margini în pornirea lor. Dimpotrivă, buna credinţă găseşte scuză pentru orice, dacă nu din intenţie, din neatenţie.

110. *Nu aştepta să fii soare ce apune.* E maxima celor cuminţi să te lepezi de lucruri înainte de a se lepăda ele de tine. Învaţă să faci un triumf chiar din propriul tău sfîrşit, căci uneori şi soarele, încă-n plină strălucire, obişnuieşte a se retrage după un nor pentru ca nimeni să nu-l vadă căzînd şi lasă în urma-i nedumerire dacă a apus ori nu. Fereşte-te de apusuri ca să nu plesneşti de restrişti ; nu aştepta să ţi se-ntoarcă spatele, căci vei fi îngropat de viu pentru mîhnire şi mort pentru consideraţie [1]. Ştiutorul îşi pensionează la timp calul şi nu aşteaptă să-l vadă poticnindu-se şi stîrnind hohote de rîs în toiul alergării [2] ; frumuseţea spargă-şi oglinda la vreme şi cu prevedere, nu tîrziu, cu nerăbdare, văzîndu-şi dezamăgirea.

---

[1] Am ţinut să păstrăm şi în traducere concizia construcţiei metonimice din original, caracteristică de altfel pentru Gracián, şi al cărei înţeles este că „vei fi uitat încă din timpul vieţii şi de către cei ce te-ar putea regreta şi de către cei ce erau plini de consideraţie pentru tine".

[2] Vezi îndemnul lui Horaţiu (*Scrisori*, 1, 1, 8—9) : „*Solve senescentem mature sanus equum, ne / Peccet ad extremum ridendus et ilia ducat*" („Astîmpără-te : deshamă-ţi calul îmbătrînit ca să nu se poticnească tocmai la urmă în risul mulţimii" ; trad. de E. Lovinescu).

111. *Aibi prieteni.* E o a doua existenţă. Orice prieten e bun şi înţelept pentru prieten ; între ei, totul merge bine. Valorezi atîta cît vor ceilalţi şi, ca să vrea, se cade să le cîştigi gura prin inimă. Nu e vrăjitorie mai tare ca bunul serviciu, iar pentru a cîştiga prieteniile, cel mai bun mijloc e să le legi. Tot ce avem mai mult şi mai bun atîrnă de ceilalţi. Trebuie să trăim fie între amici, fie între inamici ; străduieşte-te zilnic să-ţi agonisești cîte un prieten, dacă nu intim, măcar afectuos, căci unii îţi rămîn confidenţi după nimerirea alegerii.

112. *Cîştigă-ţi iubire.* Căci şi Cauza primă şi supremă o prevede rînduind-o printre cele mai de seamă lucrări ale ei. La buna părere se ajunge prin bunele sentimente. Unii se încred atît de mult în valoare, încît disprețuiesc străduinţa ; atenţia ştie însă bine cît de mare e ocolul meritelor singure dacă nu sînt ajutate de favoare. Bunăvoinţa înlesneşte şi înlocuieşte totul ; ea nu numai presupune, ci şi pune, înzestrările, precum curajul, integritatea, ştiinţa şi chiar înţelepciunea ; nu vede niciodată părţile urîte fiindcă nu vrea să le vadă. Naşte de obicei dintr-o potrivire materială ţinînd de fire, naţionalitate, rudenie, patrie şi slujbă ; cea spirituală e mai sublimă, ţinînd de înzestrări, îndatoriri, reputaţie, merite. Toată greutatea e s-o cîştigi, căci de păstrat e lesne ; o poţi dobîndi prin strădanii şi trebuie să ştii s-o foloseşti.

113. *Cînd soarta ţi-e prielnică, pregăteşte-te pentru cea vitregă.* E o măsură chibzuită a-ţi strînge vara cele de trebuinţă pentru iarnă, şi e mai lesne : atunci, hatîrurile sînt ieftine, e belşug de prietenii. Bine e să pui deoparte pentru vremea rea, căci restriştea vine cu scumpete şi sărăcie lucie. Caută să-ţi faci zaherea de prieteni şi de inşi recunoscători, fiindcă într-o bună zi vei pune mare preţ pe ceea ce acum nu iei în seamă. Mojicia nu are

niciodată prieteni în prosperitate, căci îi nesocotește ; în restriște, o nesocotesc ei pe ea.

114. *Nu concura niciodată.* Orice pretenție care întîmpină opoziție dăunează bunului nume ; competiția tinde numaidecît să stigmatizeze pentru a discredita. Puțini sînt cei care poartă război cinstit. Întrecerea dezvăluie cusururile pe care curtenia le uitase : mulți au trăit bucurîndu-se de vază atîta vreme cît n-au avut concurenți. Fierbințeala rivalității aţiță sau reînvie nelegiuirile moarte, dezgroapă duhorile trecute și arhitrecute. Competiția începe cu învederarea petelor, ajutîndu-se cu orice poate și nu se cuvine ; și cu toate că uneori, și chiar cel mai adesea, jignirile nu sînt arme de folos, își găsește totuși în ele o josnică mulțumire pentru răzbunarea ei, iar aceasta scutură totul cu atîta năduf, încît suflă colbul uitării de pe produful ponoaselor. Bunăvoința a fost totdeauna pașnică, iar reputația binevoitoare.

115. *Deprinde-te cu relele apucături ale celor din preajma ta :* ca și cu chipurile urîte ; e de folos cînd atîrni de ei. Sînt firi sălbatice, încît nu poți trăi nici cu ele, nici fără ele. Este, prin urmare, o iscusință de a te obișnui treptat cu ele, cum te obișnuiești cu urîțenia, pentru a nu te lua prin surprindere în strășnicia împrejurării. Prima oară înspăimîntă, dar încetul cu-ncetul își mai pierd din grozăvia de la început, iar luarea-aminte preîntîmpină neplăcerile sau le îngăduiește.

116. *Intră totdeauna în legătură cu oameni probi.* Poți să-i crezi și să li te-ncrezi. Însăși probitatea lor le e cel mai bun zălog al purtării, chiar într-un conflict, pentru că făptuiesc după cum sînt ; și e preferabil să lupți cu oameni de bine decît să triumfi asupra oamenilor de rău. Cu ticăloșia nu poate fi vorba de bune legături, pentru că nu se socotește datoare integrității ; de aceea, între

ticăloși nici nu există prietenie adevărată, iar dovezile de afecțiune nu sînt de soi bun deoarece nu se-ntemeiază pe onoare. Leapădă-te întotdeauna de oamenii lipsiți de ea, fiindcă cine n-o prețuiește nu prețuiește virtutea. Și bunul nume e tronul integrității.

117. *Nu vorbi niciodată despre tine însuți.* Ori ai să te lauzi, ceea ce dovedește înfumurare, ori ai să te învinuiești, ceea ce dovedește micime sufletească, și, fiind o încălcare a cumințeniei din partea vorbitorului, e un chin pentru ascultător. Dacă trebuie să te ferești de așa ceva în intimitate, cu atît mai mult în posturile sublime, unde vorbești în public și e luată drept prostie orice aparență a ei. De aceeași lipsă de cumințenie sufere și vorbirea despre cei de față din cauza primejdiei de a te izbi de una din aceste două stînci : a lingușirii sau a dojenirii.

118. *Cîștigă-ți faimă de om politicos :* căci e de ajuns spre a te face vrednic de aplauze. Politețea e partea cea mai însemnată a culturii, un soi de vrajă, atrăgînd astfel simpatia tuturor ; la fel și impolitețea, disprețul și supărarea universală. Dacă aceasta naște din trufie, e vrednică de ură ; dacă din grosolănie, vrednică de dispreț. Politețea se cade a fi totdeauna mai multă decît mai puțină, nu însă generală, deoarece ar degenera în nedreptate : e socotită ca o datorie între dușmani, ca să li se vădească meritul. Costă puțin și valorează mult ; oricine onorează e onorat [1]. Curtenia și bunul nume au un avantaj și anume că rămîn, cea dintîi, cui o folosește, a doua, cui o făurește.

---

[1] Alt exemplu de variațiuni proprii pe teme din fondul paremiologic tradițional : *„Cortesia de boca, mucho vale, poco costa"* („Politețea din gură face mult și costă puțin") ; și *„La bonra es de quien la hace"* („Bunul nume e al cui îl face"). Procedeul își va găsi o largă întrebuințare în *Criticonul*.

119. *Nu fi răuvoitor.* Nu stîrni aversiunea, pentru că iuțește pasul și fără să vrei. Sînt mulți cei care urăsc pe degeaba, fără să știe cum și de ce. Reaua-voință e mai grăbită ca bunăvoința. Pornirea e mai activă și mai promptă la rău decît dorința la bine. Unii își fac un titlu de glorie din a se pune rău cu toți, fie din plăcerea de a necăji, fie de necaz. Și dacă ura apucă să se înstăpînească, și ea, ca și proasta reputație, anevoie se șterge. Oamenii cu judecată sînt temuți, clevetitorii urîți, înfumuraților scîrbesc, zeflemitorii sînt detestați, singularii părăsiți. Arată deci că-i prețuiești pe oameni ca să fii prețuit, iar dacă vrei să-ți faci casă, fă caz de ceilalți.

120. *Trăiește-n pas cu vremea.* Pînă și știința se cade să fie la modă, și unde nu e, trebuie să faci pe neștiutorul. Ideile și gusturile se schimbă după vremuri. Nu trebuie să gîndești învechit și caută să ai gusturi moderne. Gustul majorității dă sentința în orice. Ea trebuie urmată cît ține și dusă la desăvîrșire. Omul cuminte obișnuiască-se cu prezentul, chiar dacă mai bun i se pare trecutul, atît în podoabele sufletului cît și în cele ale trupului. Numai în privința bunătății nu e valabilă această regulă de viață, pentru că virtutea trebuie cultivată mereu. A spune adevărul, a te ține de cuvînt au și ajuns lucruri necunoscute și ca din alte vremuri, iar oamenii buni par croiți după bunele vremuri vechi, deși iubiți sînt totdeauna ; așa încît, dacă se mai găsesc cîțiva, nu mai sînt la modă, nici imitați. O mare nenorocire a veacului nostru ca virtutea să treacă drept o ciudățenie și răutatea drept ceva obișnuit ! Înțeleptul trăiască deci cum poate dacă nu poate cum ar vrea. Să ia drept bun ce i-a hărăzit soarta, nu ce i-a refuzat.

121. *Nu face cap de țară din ceea ce nu-i.* Așa cum unii fac haz de orice, alții fac caz : vorbesc totdeauna cu importanță, iau de bune toate, făcînd obiect de dispută

şi mister din orice. Puţine lucruri supărătoare trebuie luate în serios, căci ar fi un impas neserios ; ar fi să răstorni lucrurile, punînd la inimă ceea ce trebuie să arunci la spate. Multe lucruri care erau ceva, odată părăsite n-au mai fost nimic ; iar altele care nu erau nimic au ajuns să însemneze mult pentru că s-a făcut caz de ele. La-nceput e lesne să pui capăt la orice, dar mai tîrziu, nu. Deseori, însuşi leacul aduce boala. Şi nu e cea mai proastă regulă de viaţă să laşi lucrurile în pace.

122. *Autoritate în vorbă şi-n faptă.* Are multă trecere pretutindeni şi-şi cîştigă dinainte respectul. Înrîureşte totul : conversaţia, elocinţa, pînă şi umbletul şi chiar privirea şi voinţa. E o mare biruinţă să captivezi inimile. Nu naşte din îndrăzneală prostească, nici din petrecere plicticoasă, ci dintr-o prestanţă cuviincioasă născută dintr-o fire superioară şi ajutată de merite.

123. *Om fără afectare.* Cu cît mai multe înzestrări, cu atît mai puţină afectare, căci obişnuieşte a fi stigmatul vulgar al tuturora. E tot atît de supărătoare pentru ceilalţi pe cît e de apăsătoare pentru cel ce-o hrăneşte, din pricină că duce o viaţă de mucenic al grijii, fiind chinuit de scrupulozitate. Înseşi calităţile eminente îşi pierd meritul din pricina afectării, deoarece sînt socotite a se fi născut mai degrabă dintr-o silnicie artificială decît din natura nestînjenită, iar naturalul a plăcut totdeauna mai mult decît artificialul. Oamenii afectaţi sînt socotiţi străini de ceea ce afectează. Cu cît faci mai bine ceva, cu atît mai mult cată să ascunzi truda, pentru ca lumea să vadă că desăvîrşirea izvorăşte dintr-un dar firesc. Dar nici să nu cazi în afectare fugind de ea şi afectînd neafectarea. Înţeleptul nu trebuie să arate că îşi cunoaşte meritele, deoarece însăşi nepăsarea lui trezeşte atenţia celorlalţi. E de două ori eminent cel ce poartă toate desăvîrşirile în

sine și nici una în lauda de sine, ajungînd la ținta aplauzelor pe un drum opus.

124. *A ajunge să fii dorit.* Puțini au ajuns la o asemenea simpatie din partea oamenilor, iar dacă vine din partea celor cuminți, adevărat noroc. Nepăsarea e ceva obișnuit față de cei ce sfîrșesc. Există însă mijloace de a merita această răsplată a afecțiunii : excelarea în slujbă și înzestrări e sigură ; amabilitatea, de mare folos. Excelarea creează atîrnare, astfel încît să se observe că slujba a avut nevoie de tine, nu tu de slujbă : unii onorează posturile, pe alții îi onorează ele. Nu e un merit să-ți scoată nume bun un urmaș rău, căci asta nu înseamnă neapărat că ești dorit, ci că urmașul tău e detestat.

125. *Nu fi carte verde* [1]. Grija de infamia celorlalți e semn că propria ta faimă e putredă. Unii ar vrea, cu petele celorlalți, să și le-ascundă, dacă nu chiar să și le spele, pe-ale lor ; sau se mîngîie, mîngîiere a proștilor. Acestora le duhnește gura, întrucît sînt haznalele necurățeniilor triviale. În așa ceva, cu cît scurmi mai mult cu atît mai rău te înglodezi ; puțini scapă de vreo metealnă moștenită, fie în linie dreaptă, fie prin alianță ; greșelile celor puțini cunoscuți sînt necunoscute. Atentul să se ferească a deveni catastif de nelegiuiri, căci înseamnă a fi hulitor detestat și, deși viu, fără suflet.

126. *Prost nu e cine face o prostie, ci acela care, făcînd-o, nu știe s-o acopere.* Afectele, și cu atît mai mult defectele, trebuie ținute sub pecete. Toți oamenii cad în greșeală, cu o deosebire însă : deștepții și le-ascund pe cele săvîrșite, iar proștii și le dau în vileag pe cele abia

[1] *Carte verde* (în sp. *libro verde*) : aici, în sensul de „condică a nelegiuirilor". *Libro verde* era cartea în care se înregistra genealogia „creștinilor noi" (cei convertiți la creștinism). „Cartea verde" a Aragonului a fost redactată la sfîrșitul veacului al XV-lea.

puse la cale. Reputația stă mai mult în grijă decît în faptă, căci dacă nu ești preacast, fii măcar precaut. Neglijențele marilor oameni se observă mai lesne, ca eclipsele marilor luminători. Fă o excepție în prietenie, nu-i încredința defectele ; nici chiar ție însuți, de-i cu putință. Dar aici te poți folosi de cealaltă regulă de viață, și anume a ști să uiți.

127. *Farmec în toate.* E viața înzestrărilor, suflul vorbirii, sufletul făptuirii, strălucire a strălucirilor. Celelalte desăvîrșiri sînt podoabe ale naturii, dar farmecul e al desăvîrșirilor înseși : este proslăvit pînă și-n gîndire. E în cea mai mare măsură un har și mai deloc dator studiului, căci e superior oricărei discipline ; nu este doar ușurință și întrece eleganța ; presupune dezinvoltură și adaugă desăvîrșire. Fără el, orice frumusețe e moartă, iar orice grație, dizgrație. Înriurește curajul, înțelepciunea, prudența, chiar maiestatea. E o scurtătură politică în hotărîre și o ieșire curtenitoare din orice impas.

128. *Înălțime sufletească.* Se numără printre cele mai de seamă cerințe ale eroului, deoarece înflăcărează toate soiurile de măreții : subție gustul, mărește inima, înalță gîndirea, înnobilează caracterul și predispune la demnitate. Oriunde se află, iese deasupra, iar uneori, dezmințită de pizma sorții, se încordează spre a trona ; se lărgește cu voința, oricît de silnicită i-ar fi putința. Și-o recunosc drept izvor mărinimia, noblețea și orice înzestrare eroică.

129. *Nu te plînge niciodată.* Plîngerea discreditează totdeauna ; dă mai curînd pildă de cutezanță patimii decît de mîngîiere compătimirii ; celui ce-o ascultă îi deschide calea tot spre răul ei, iar cunoașterea nedreptății săvîrșite de primul e dezvinovățire pentru cel de-al doilea. Unii,

cu plîngerile lor despre păgubirile trecute, dau prilej celor viitoare și, pretinzînd lecuire sau mîngîiere, stîrnesc satisfacție și chiar dispreț. O mai bună politică e să proslăvești dovezile de recunoștință ale unora ca să le fie imbold altora, iar pomenirea hatîrurilor făcute de cei absenți înseamnă a le cere și celor prezenți : înseamnă că vinzi unora considerația altora. Iar bărbatul atent să nu-și dea niciodată în vileag nici restriștile, nici cusururile : considerația însă da, căci ea slujește la păstrarea prietenilor și la stăvilirea dușmanilor.

130. *Fă și fă să pară.* Lucrurile nu trec drept ceea ce sînt, ci drept ceea ce par. A valora ceva și a ști s-o arăți înseamnă a valora îndoit : ceea ce nu se vede e ca și cum n-ar fi. Nici rațiunea însăși nu e venerată cînd n-are aparență potrivită. Sînt mult mai numeroși amăgiții decît știutorii ; precumpănește amăgirea, iar lucrurile sînt judecate din afară. Sînt lucruri cu totul deosebite de cum par. Exteriorul bun e cea mai bună recomandare a desăvîrșirii lăuntrice.

131. *Noblețe de caracter.* Sufletele își au măreția lor, o grație a spiritului, cu ale căror fapte nobile inima se umple de splendoare. Nu toți sînt în stare de ea, căci presupune mărinimie. Prima ei grijă e să-și vorbească de bine dușmanul și să se poarte și mai bine cu el. Suprema strălucire îi înflorește cînd are prilejuri de răzbunare : nu le pierde, ci le dă o întrebuințare mai bună, preschimbîndu-le, cînd e gata să biruiască, într-o nebănuită generozitate. Este și o politică, ba chiar lamura rațiunii de stat. Nu se fălește niciodată cu victorii, pentru că nu se fălește cu nimic, iar cînd i le cîștigă bunul merit, i le ascunde neprefăcătoria.

132. *Folosește-te de arhichibzuire.* Calea reprivirii e cea mai sigură, mai ales cînd folosul nu e vădit ; lasă-ți

timp, fie ca să accepți, fie ca să chibzuiești mai bine : se ivesc noi temeiuri care-ntăresc și-adeveresc judecata. Dacă e vorba să dai, darul e mai prețios ca dovadă de cumințenie decît pentru plăcerea promptitudinii : ceea ce este dorit e totdeauna mai prețuit. Dacă trebuie să refuzi, e nevoie de timp ca să găsești forma și ca să se coacă *nu*-ul, spre a fi mai gustos ; și de cele mai multe ori, odată trecută prima fierbințeală a dorinței, mai tîrziu, la rece, asprimea refuzului nu mai e simțită. Celui care-ți cere grabnic, dă-i tîrziu, tertip de a distrage atenția.

133. *Mai degrabă nebun laolaltă cu toți decît cuminte de unul singur :* zic oamenii politici. Căci dacă toți sînt nebuni, n-ai nimic de pierdut cu nici unul. Dar dacă înțelepciunea e singură, va fi luată drept nebunie : se cade, așadar, să urmezi curentul. Cea mai mare știință e, uneori, a nu ști sau a te face că nu știi. Ești nevoit să trăiești cu alții, și ignoranții sînt cei mai numeroși. Ca să trăiești singur trebuie să fii sau aproape Dumnezeu sau pe de-a-ntregul dobitoc [1]. Dar eu unul aș prelucra aforismul, zicînd : mai degrabă cuminte laolaltă cu ceilalți decît nebun de unul singur. Unii vor să fie aparte în himere.

134. *Îndoiește cele necesare vieții.* Îți îndoiești astfel viața. Nu atîrna de un singur ins, nici nu te restrînge la un singur lucru, fie și excepțional : totul să fie de două ori mai mult și mai ales izvoarele cîștigului, bunăvoinței, plăcerii. E mare nestatornicia lunii, hotar al dăinuirii, dar o-ntrec lucrurile care-atîrnă de șubreda voință omenească. Fragilității să-i opunem întăririle, și o regulă de căpetenie în arta vieții să fie dublarea prilejurilor de bine și folos. După cum natura a dublat mădularele cele mai

[1] Cf. Aristotel, *Politica* I, II, 14 : „Pentru ca un om singur să-și fie de ajuns ar trebui să fie sau zeu, sau animal".

însemnate și mai primejduite, așa să facă și dibăcia cu cele de care depindem.

135. *Nu avea spirit de contradicție:* căci e povară de prostie și supărare. Împotriva lui se cade a porni cumințenia. A găsi nod în papură la fiecare pas poate dovedi spirit, dar îndărătnicul nu scapă neîncondeiat de prostie. Acești oameni prefac dulcea conversație într-o hărțuială și sînt astfel mai mult dușmanii celor apropiați decît ai celor cu care nu au legături. Cu cît e mai gustoasă îmbucătura cu atît mai rău simți osul înfipt într-însa, așa ceva fiind și contrazicerea în răstimpurile plăcute. Sînt oameni proști, vătămători, ce adaugă dobitociei lor sălbăticia.

136. *Cunoaște adînc lucrurile:* ia numaidecît pulsul treburilor. Mulți umblă creanga prin raționamente inutile sau taie frunză unei limbuții obositoare, fără a dibui miezul problemei ; dau roată de o sută de ori aceluiași punct, ostenindu-se și ostenind, și nu ajung niciodată în centrul însemnătății. E din pricina unor minți încîlcite care nu știu să descurce nimic. Irosesc timpul și răbdarea cu ceea ce ar fi trebuit să lase deoparte. Și nu le mai rămîne pentru ceea ce au lăsat.

137. *Înțeleptul să-și fie sieși de ajuns.* Acela[1] își era sieși întreg avutul și, ducîndu-se în altă parte, și-l lua pe tot cu sine. Dacă un prieten universal e de ajuns să-ți fie cît Roma și tot restul universului, cată a-ți fi tu însuți un asemenea prieten și vei putea trăi singur. Cui oare i-ai mai duce lipsa dacă n-ar fi nici gînd, nici gust mai înalt decît al tău ? Vei atîrna de tine însuți, căci e o supremă fericire să semeni cu Entitatea supremă. Cel ce

[1] Bias, unul din cei șapte înțelepți ai Greciei, căruia Cicero *(Paradoxa,* I, 1) îi atribuie adagiul: *„Omnia mea mecum porto".* („Tot ceea ce am duc cu mine").

poate vieţui astfel de unul singur nu va avea nimic din dobitoc, ci mult din înţelept şi totul din Dumnezeu.

138. *Arta de-a lăsa lucrurile aşa cum sînt.* Şi mai ales cînd marea obştească sau cea privată e mai răscolită. În legăturile omeneşti sînt trîmbe, furtuni ale voinţei: atunci e cuminte să te retragi în portul sigur al aşezării lucrurilor. Adesea bolile se înrăutăţesc datorită leacurilor. Lasă natura să lucreze acolo, iar aici, moralitatea; medicul înţelept trebuie să ştie deopotrivă să prescrie şi să nu prescrie, şi arta stă uneori mai mult în neaplicarea unor leacuri. Mijlocul de-a potoli trîmbele vulgare e să nu intervii, aşteptînd să se potolească; a ceda în faţa timpului acum înseamnă a învinge pe urmă. O fîntînă se tulbură cu un pic de nelinişte; va redeveni limpede nu prin strădania ta, ci dîndu-i pace. Nu e leac mai bun pentru dezordini decît a le lăsa să bîntuie, căci astfel se vor opri de la sine.

139. *Cunoaşte ziua nefastă:* căci există. Nimic nu va izbuti atunci şi vei putea schimba jocul, dar nu şi norocul. După două încercări se cade s-o cunoşti şi să te retragi, luînd seama dacă e bine ori nu. Chiar şi inteligenţa îşi are sorocul său, căci nimeni nu este înţelept la orice oră. A cugeta nimerit, ca şi a scrie bine o scrisoare, e un noroc. Toate perfecţiunile atîrnă de vremea lor prielnică. Nici frumuseţea nu-şi are totdeauna clipa ei. Judecata se dezminte, cînd trecîndu-se, cînd întrecîndu-se pe sine; şi totul, spre a izbuti, trebuie să aibă zi bună. După cum unora totul le iese prost, altora totul după plac şi cu mai puţine strădanii: cîte unul găseşte totul gata făcut, mintea îi este vie, firea călită şi totul cu stea bună. Atunci se cade să profiţi şi să nu risipeşti nici cea mai mică fărîmă. Dar bărbatul chibzuit, zărind o singură piedică, să nu condamne fără apel un ceas ca fiind rău, nici, dimpo-

trivă, pe altul ca bun, căci s-ar putea ca primul să nu fi fost decît un mic păs, iar celălalt doar un mic pas.

140. *Dă numaidecît de partea bună din fiecare lucru.* E norocul bunului-gust. Albina dă iute fuga la dulceață pentru fagure și vipera la amăreală pentru venin. Așa și gusturile, unele la ce-i mai bun, și celelalte la ce-i mai rău. Nu-i lucru să nu aibă ceva bun, și mai ales dacă e carte [1], ca rod al minții. Firea unora e, așadar, atît de nenorocită, încît dintre o mie de desăvîrșiri vor da de singurul cusur existent, veștejindu-l și trîmbițîndu-l numai pe acesta: strîngători de necurățenii ale voințelor și inteligențelor, apăsînd cu infamii și metehne, pedeapsă mai degrabă a slabului discernămînt decît lucrare a subtilității lor. Duc o viață rea, deoarece se hrănesc tot timpul cu amăreli și se nutresc cu neajunsuri. Mai fericit e gustul celor care, între o mie de cusururi, dau numaidecît de o singură desăvîrșire ce le-a picat întîmplător.

141. *Nu te asculta.* De puțin folos este să-ți fii ție însuți pe plac dacă pe ceilalți nu-i mulțumești și, de obicei, disprețul obștesc pedepsește satisfacția particulară. Cine e convins că plătește mult le rămîne dator tuturor. Nu-i bine să vrei a vorbi și a te și auzi, iar dacă a vorbi de unul singur e o nebunie, a te asculta față de alții este nebunie îndoită. E un năravul celor mari de a-și împăna vorbirea cu cîte un *zic bine ?* și cu acel *ei ?* care-i plictisesc de moarte pe ascultători ; la fiecare cuvînt ciulesc urechea după aprobare sau lingușire, necăjind cumințenia. Înfumuraților vorbesc și cu ecou, și conversația lor, întrucît umblă-n conduri de trufie, cere la fiecare vorbă ajutorul nerodului *bine zis !*

[1] Pliniu cel Tînăr *(Scrisori,* III, V) povestește că unchiul său, Pliniu cel Bătrîn, obișnuia să spună că nu există nici o carte atît de proastă, încît să nu conțină și ceva bun.

142. *Nu urma niciodată din încăpățînare calea cea mai rea:* doar pentru că adversarul ți-a luat-o înainte si-a ales-o pe cea mai bună. Începi lupta gata învins și astfel vei fi silit să cedezi mofluz. Niciodată nu te vei răzbuna bine cu răul. A fost vicleniа adversarului de a se grăbi la mai bine și prostia ta de-a-l înfrunta tîrziu cu mai rău. Îndîrjiții faptei sînt la mai greu impas decît cei ai cuvîntului, întrucît e mai mare primejdie în faptă decît în spusă. Apucătură vulgară a îndărătnicilor, a nu lua în seamă adevărul, ca să contrazică, nici folosul, de dragul litigiului. Atentul e totdeauna de partea dreptății, nu a patimii, fie alergînd înainte, fie alergînd mai bine după ; căci dacă adversarul e prost, tocmai de-aceea își va schimba drumul, trecînd de partea opusă, drept care își va înrăutăți poziția. Ca să-l îndepărtezi de calea bună, singurul mijloc e să o îmbrățișezi ca pe a ta, căci prostia îl va face s-o părăsească, iar încăpățînarea îi va aduce prăbușirea.

143. *Nu cădea în paradox ca să fugi de vulgaritate.* Ambele extreme aparțin discreditării. Orice îndeletnicire care se dezice de gravitate e lăstar de prostie. Paradoxul este la-nceput un fel de amăgire lăudabilă, care uimește prin noutate și duh : dar apoi, dezamăgirea sfîrșitului berc îl face să rămînă mofluz de tot. E un soi de șarlatanie și, în treburi politice, ruină a statelor. Cei ce nu pot sau nu se-ncumetă s-ajungă la eroism pe calea virtuții, se dedau paradoxului, uluindu-i pe proști, dar și adeverindu-i pe mulți cuminți. Dovedește necumpătare în judecată, motiv pentru care e atît de potrivnic prudenței. Și dacă uneori nu se întemeiază pe neadevăr, cel puțin pe nesiguranță, spre marea primejduire a însemnătății.

144. *Intră pe placul altuia ca să ieși pe-al tău.* E o stratagemă pentru a dobîndi ; magiștrii creștini propovăduiesc această sfîntă vicleniе chiar și-n materii cerești. E o disi-

mulare însemnată, fiindcă folosul închipuit slujește drept momeală pentru captivarea unei voințe : i se pare că merge în întîmpinarea placului ei, dar n-o face decît spre a deschide drum năzuinței străine. Nu porni niciodată nebunește, mai ales cînd adîncul ascunde primejdii. De asemenea, cu persoane a căror vorbă dintîi obișnuiește să fie *nu*, se cuvine să-ți ascunzi ținta, pentru ca nu cumva să ia seama la greutatea acceptării, mai ales cînd presimți repulsie. Sfatul acesta este dintre cele ale intenției secunde, toate fiind de încincită subtilitate.

145. *Nu-ți descoperi degetul bolnav :* căci toate loviturile vor cădea acolo. Nu te plînge de el, căci răutatea zdruncină totdeauna locul dureros al slăbiciunii. Nu-ți este de nici un alt folos să te simți înțepat, decît ca să îmboldești plăcerea petrecerii. Reaua intenție caută cu sîrg meteahna prin care să te scoată din sărite : azvîrlă săgeți ca să-ți găsească supărarea ; va încerca în o mie de chipuri, pînă ce va da de carne vie. Atentul să nu se dea niciodată în vileag și nici să nu-și descopere suferința proprie sau moștenită, căci însești soartei îi place uneori a vătăma unde știe că doare mai tare ; izbește totdeauna-n carne vie. De-aceea nu trebuie să dezvălui nici ce te ucide, nici ce-ți dă viață : una, ca să-i pui capăt, alta, ca să dăinuiască.

146. *Privește pe dinăuntru.* Se întîmplă de obicei ca lucrurile să fie mult diferite de ceea ce par, iar neștiința, care nu trece dincolo de coajă, se preface în Dezamăgire cînd pătrunde înăuntru. Minciuna e mereu cea dintîi în toate ; îi duce de nas pe proști cu cîte o vulgaritate necurmată. Adevărul vine mereu ultimul și tîrziu, schiopătînd alături de Timp ; cuminții îi păstrează cealaltă jumătate a facultății [1] pe care cu atîta înțelepciune obștească mamă a hărăzit-o îndoit. Amăgirea e foarte superficială,

[1] Auzul sau văzul, aici însă e vorba de auz.

și cei de-o seamă cad iute într-însa. Pătrunderea trăiește retrasă în sine spre a fi și mai prețuită de înțelepții și prevăzătorii săi.

147. *Nu fi inaccesibil.* Nu e nimeni atît de desăvîrșit încît să nu aibă vreodată nevoie de îndrumare. E prost fără leac cel ce nu pleacă urechea. Pînă și cel mai știutor trebuie să primească sfatul prietenesc ; nici suveranitatea nu trebuie să înlăture ascultarea. Există oameni incurabili pentru că sînt inaccesibili, și aceștia se prăbușesc fiindcă nimeni nu-ndrăznește a se apropia de ei ca să-i oprească. Și cel mai neînduplecat om se cade să-i lase prieteniei o ușă deschisă, care va fi ușa ajutorării ; trebuie să aibă trecere pe lîngă el un prieten care să-l poată *sfătui și chiar mustra nestingherit.* Mulțumirea, precum și înalta părere despre credința și înțelepciunea lui sînt datoare a-l învesti cu această autoritate. Nu le acorda tuturor asemenea credit și crezare, dar în iatacul tainic al reținerii tale aibi oglinda credincioasă a unui confident, căruia să-i datorezi și să-i prețuiești corectitudinea în dezamăgire.

148. *Stăpînește arta de a conversa :* prin ea faci dovada că ești persoană. În nici o îndeletnicire omenească nu se cere mai multă atenție, ea fiind cea mai obișnuită în viață. Aici pierzi sau cîștigi totul, căci dacă prudența e necesară ca să scrii o epistolă, adică o conversație meditată și scrisă, cu atît mai mult în cea de toate zilele, unde priceperea e supusă unui examen neașteptat ! Experții iau pulsul cugetului pe limbă și tocmai de-aceea a spus înțeleptul : „Vorbește dacă vrei să te cunosc“ [1]. Unii socotesc că arta în conversație e curgerea fără artă, cerîndu-se doar să fie comodă ca veșmintele. Între prieteni foarte buni, se-nțelege, căci între oameni respectabili se cade să fie mai miezoasă și să vădească miezul bogat al per-

[1] Cf. proverbul latin : *„Loquere ut te cognoscam“.*

soanei. Ca să izbîndești, cată a te potrivi după firea și mintea celor ce iau parte la ea ; nu face pe cenzorul cuvintelor, căci vei fi luat drept grămătic, necum pe acuzatorul public al gîndurilor, căci toți te vor ocoli și-ți vor interzice tovărășia lor. Discernămîntul în vorbire e de mai mare însemnătate ca elocința.

149. *A ști să abați asupra altuia relele :* a avea paveze împotriva relei-voințe, mare iscusință a cîrmuitorilor. Nu naște din incapacitate, după cum își închipuiește răutatea, ci dintr-o superioară dibăcie, a avea asupra cui să cadă critica nereușitelor și pedeapsa obștească a clevetirii. Nu e cu putință ca totul să iasă bine și nici să-i mulțumești pe toți. Să existe, dar, un țap ispășitor, o ciucă a nenorocirilor, cu prețul propriei ambiții.

150. *A ști să-ți vinzi lucrurile.* Nu-i de-ajuns calitatea lor în sine, deoarece nu toți muscă din miez și nici nu privesc pe dinăuntru. Cei mai mulți aleargă unde se strînge lume ; merg pentru că-i văd pe alții mergînd. O parte însemnată a meșteșugului e știința de a face reclamă : uneori proslăvind, căci lauda e îmbietoarea dorinței ; alteori scoțînd nume bun, mare mijloc de-a glorifica, dar totdeauna evitînd afectarea. A meni ceva numai oamenilor inteligenți e o nadă obișnuită, deoarece toți cred că sînt, iar dacă nu, dorinței îi va da pinteni lipsa. Nu-ți înfățișa niciodată preocupările drept ușoare sau de rînd, căci mai mult le banalizezi decît înlesnești. Toți se dau în vînt după neobișnuit, ca mai ispititor atît pentru gust cît și pentru minte.

151. *Gîndește din vreme :* azi pentru mîine și chiar pentru multe zile. Cea mai mare prevedere e să ai ceasuri închinate ei ; pentru cei preveniți nu există întîmplări, nici pentru cei pregătiți ananghii. Nu amîna cugetarea pînă te îneci de-a binelea, ci să fie înainte ; cată să previi

cu maturitatea arhichibzuirii impasul cel mai grozav. Perna e sibilă mută, și somnul cu gîndul la griji e mai bun decît trezirea în toiul lor. Unii făptuiesc și pe urmă gîndesc : ceea ce înseamnă a căuta mai degrabă scuze decît urmări ; alții, nici înainte, nici după. Toată viața trebuie să cugeți ca să nimerești drumul. Arhichibzuirea și prevederea dau putința de a-ți trăi viața din vreme.

152. *Nu te însoți niciodată cu cineva care te-ar putea umbri :* nici prin mai mult, nici prin mai puțin. Mai marea desăvîrșire aduce mai mare prețuire. Celălalt va juca tot rolul principal, iar tu pe cel secundar, iar dacă ți-ar mai ajunge și ție oarecare apreciere, ar fi doar rămășițele lui. Tronează luna, cît e una, între stele, dar de cum soarele răsare, ea ori nu apare, ori dispare. Nu te-alătura niciodată cuiva care să te eclipseze, ci care să te lumineze. Așa a izbutit să pară frumoasă mintoasa Fabulla a lui Marțial, strălucind în mijlocul urîțeniei sau neorînduielii însoțitoarelor ei [1]. Necum nu te primejdui înconjurîndu-te rău, nici nu cinsti pe alții cu prețul bunului tău nume. Cît ești în formare, umblă cu oamenii eminenți ; o dată format, cu cei mediocri.

153. *Fugi de obligația de-a umple mari goluri.* Iar dacă te avînți, fă-o numai sigur fiind de surplusul propriu. E nevoie de îndoită valoare ca s-o egalezi pe-a înaintașului. După cum e o șiretenie ca urmașul să fie astfel încît să te facă dorit, tot astfel e o dibăcie ca acela ce s-a dus să nu te eclipseze. E greu să umpli un mare gol, pentru că trecutul pare totdeauna mai bun ; și nici chiar egalitatea nu este de-ajuns, pentru că înaintașul este primul

[1] Se referă la o epigramă (VIII, 79) în care Marțial povestește că înțeleapta Fabulla căuta să umble totdeauna însoțită de femei urîte și bătrîne pentru ca, prin contrast, să poată străluci ea însăși.

ocupant. Trebuie, aşadar, să adaugi înzestrări ca să-i smulgi celuilalt stăpînirea mai înaltei reputaţii.

154. *Nu fi uşuratic nici în crezare, nici în iubire.* Maturitatea se cunoaşte după amînarea crezării : minciuna e foarte obişnuită, crezarea fie, dar, neobişnuită. Cine pleacă prea lesne urechea se pomeneşte-apoi urecheat. Nu trebuie să-ţi arăţi însă îndoiala în mărturia altuia, căci aşa ceva merge de la impolitеţe pînă la jignire, întrucît îl tratezi pe cel ce-ţi răspunde ca pe un amăgitor sau amăgit. Şi nu aceasta e cel mai mare neajuns, ci faptul că neîncrederea e semn de minciună, deoarece mincinosul are două păcate : nici nu crede, nici nu e crezut. Amînarea judecăţii e un lucru cuminte din partea celui ce ascultă, iar spre încredinţare, adresează-te autorului care zice : „Tot un fel de nesocotinţă e şi uşurătatea în iubire“ [1] ; căci, dacă se minte cu vorba, o poţi face şi cu fapta, şi mai dăunătoare e această amăgire prin urmările ei.

155. *Artă în împătimire.* Reflecţia prudentă să preîntîmpine, de-i cu putinţă, vulgaritatea pornirii ; prudentului nu-i va fi greu s-o facă. Primul pas în împătimire e să-ţi dai seama că te cuprinde patima, căci astfel începi să-ţi stăpîneşti simţămîntul, măsurînd pînă la ce punct, şi nu mai mult, e nevoie să meargă supărarea ; cu această superioară strajă, lasă-te prins de mînie şi desprinde-te de ea. Învaţă să stai bine şi la timp, căci partea cea mai anevoioasă în alergat e statul. Mare dovadă de judecată a rămîne cuminte la ceasuri de sminteală. Orice exces de pasiune decade din raţional, dar, cu această precauţie magistrală, raţiunea nu se va năpusti niciodată şi nu va încălca fruntariile bunului-simţ. Ca să poţi struni o patimă trebuie să ţii totdeauna strînse hăţurile atenţiei, şi

[1] Cicero, în *De amicitia*, XVII, 63 ; XXII, 85.

vei fi astfel cel dintîi înțelept călare [1], dacă nu cel din urmă.

156. *Prieteni selecționați.* Să fie, la examenul discernămîntului și la încercarea soartei, promovați nu numai de voință, ci și de inteligență. Și cu toate că-i cea mai însemnată izbîndire a vieții, e cea mai puțin ajutorată de grijă : la unii intră în joc nepoftirea, iar la cei mai mulți întîmplarea. Ești judecat după prietenii pe care-i ai [2], căci înțeleptul nu s-a împăcat niciodată cu ignoranții ; dar plăcerea pe care ți-o face societatea cuiva nu dovedește intimitate, căci poate purcede mai degrabă din buna dispoziție creată de amabilitatea sa decît din încrederea ta în capacitatea lui. Există prietenii legitime și altele adulterine : acestea pentru desfătare, acelea pentru belșugul de izbîndiri. Puțini sînt prieteni ai persoanei și mulți ai stării. Mai de folos e inteligența sănătoasă a unui prieten decît toate bunăvoințele celorlalți : fie, dar, selecție, nu sorți. Un înțelept știe să cruțe de necazuri, pe cînd prietenul prost le cășunează. Și prietenilor nu le dori mult noroc dacă nu vrei să-i pierzi.

157. *Nu te amăgi în privința persoanelor :* căci este cea mai rea și mai lesnicioasă amăgire. E mai bine să te-nșeli la preț decît la marfă. Și nu există lucru care să aibă mai mare nevoie de a fi privit pe dinăuntru. E o deosebire între a înțelege lucrurile și a cunoaște persoanele și este o înaltă filozofie a pătrunde firile și-a deslușì toanele oamenilor. E la fel de necesar să studiezi oamenii ca și cărțile.

158. *A ști să te folosești de prieteni.* E aici o adevărată artă a discernerii : unii sînt buni de departe și alții de

[1] Aluzie la proverbul spaniol : „Nu există om înțelept călare, nici mînios cu judecată".

[2] Cf. proverbul *„Dime con quien andas, y te diré quien eres"* cu corespondent aproape literal în românește : „Spune-mi cu cine te-nsoțești ca să-ți spun cine ești".

aproape, iar cel care poate nu este bun pentru conversație e bun pentru corespondență. Distanța purifică unele cusururi care, de aproape, ar fi nesuferite. Caută în ei nu numai desfătarea, ci și folosul, căci prietenul trebuie să aibă cele trei calități ale binelui sau, după alții, ale Ființei : unul, bun și adevărat, deoarece prietenul ține loc de toate. *Puțini pot fi buni, iar nepriceperea în a-i alege îi face și mai puțini.* A ști să-i păstrezi e mai mult decît a ți-i face prieteni. Caută-i astfel încît să dăinuiască și chiar dacă la început sînt noi, fii mulțumit că se vor putea învechi. Negreșit, cei mai buni sînt cei foarte sărați [1], chiar de-ai cheltui o bute ca să-i cîștigi [2]. Nu e pustie mai grozavă ca viața fără prieteni : prietenia le înmulțește pe cele bune și le împarte pe cele rele ; e leac fără pereche împotriva soartei potrivnice și ușurare a sufletului.

159. *A ști să-i rabzi pe proști.* Înțelepții au fost întotdeauna puțin îndurători, fiindcă cine agonisește știință agonisește nerăbdare : multa cunoaștere e greu de mulțumit. Regula cea mai de seamă a vieții, după Epictet, e puterea de a îndura, și-n ea vedea el jumătate din înțelepciune [3]. Dacă ar fi să îngăduim toate neroziile, ar fi nevoie de multă răbdare. Uneori avem de îndurat mai

[1] Adică „prietenii împreună cu care ai mîncat multă sare", dovadă de îndelungată intimitate și de bună cunoaștere reciprocă.

[2] Romera-Navarro citează proverbul : *„No te has de fiar sino con quien comieres un moyo de sal"* („Să nu te-ncrezi decît în cel cu care ai mîncat un *moyo* de sare"). Ținînd seama că *moyo* < lat. *modius* (258 l) echivala cu a șaptea parte dintr-o *hanega* (tradus aici cu *bute*), încercarea prieteniei la Gracián e mult mai exigentă. Există și un proverb francez asemănător : *„Pour bien connaître un homme il faut avoir mangé un muid de sel avec lui"* [„Pentru a-l cunoaște bine pe un om trebuie să fi mîncat un *muid* (< lat. *modius*) de sare împreună cu el"].

[3] Aluzie la „cele două cuvinte foarte sănătoase" ale lui Epictet, care ni s-au păstrat în relatarea lui Aulus Gellius *(Nopțile atice,* XVII, 19, 5—6) : „Aceste două cuvinte spunea că sînt ἀνεχου καὶ ἀπεχου (lat. *abstine et sustine)* : suportă și stăpînește-te" (trad. de David Popescu, Ed. Academiei, 1965, pp. 442—443).

mult din partea celor de care sîntem mai legaţi, fapt însemnat ca exerciţiu pentru a te birui pe tine însuţi. Din suferinţă naşte nepreţuita pace, care e fericirea pămîntului. Iar cel ce nu se simte-n stare să rabde, caute retragerea în el însuşi, numai dacă se va fi putînd îngădui şi pe sine.

160. *Vorbeşte cu băgare de seamă;* faţă de rivali, din precauţie, faţă de ceilalţi, din bună-cuviinţă. E totdeauna timp să dai drumul vorbei, dar nu să o-ntorci. Se cade să vorbeşti ca într-un testament, căci cu cît mai puţine vorbe, cu atît mai puţine procese. Încearcă-te în lucruri fără însemnătate pentru ceea ce are însemnătate. Arcanele au trăsături de divinitate. Cine este uşuratic în vorbire lesne e-nvins şi convins.

161. *Cunoaşte-ţi defectele plăcute.* Nici omul cel mai desăvîrşit nu scapă de unele din ele, fiindu-le soţ sau mai curînd ibovnic. Se oploşesc în minte, şi cu cît aceasta e mai mare, cu atît mai mari şi mai bătătoare la ochi sînt şi ele. Nu pentru că nu le-ar cunoaşte cel ce le are, ci pentru că şi le-ndrăgeşte. Două rele laolaltă : patima şi patima pentru vicii. Sînt petele desăvîrşirii ; îi jignesc la fel de mult pe cei dimprejur pe cît de mare plăcere le fac celor ce le au. Iată un prilej de a te învinge pe tine şi-a dărui această fericire celorlalte străluciri. Toţi se izbesc de ele şi-n loc să laude multul bine vrednic de admiraţie, se opresc la ceea ce pot critica, înfierînd acest cusur spre ruşinea celorlalte înzestrări.

162. *A şti să triumfi asupra invidiei şi relei-voinţe.* Puţin lucru a devenit dispreţul ; deşi prudent, mai mare e nobleţea. Nu-s aplauze destule pentru o vorbă bună spusă despre cel ce vorbeşte de rău ; nu există răzbunare mai eroică decît cea înfăptuită prin merite şi înzestrări care-nfrîng şi torturează invidia. Fiecare triumf e un

juvăț mai tare strîns în jurul simțămîntului înveninat, iar gloria pizmuitului este iad pentru pizmaș. Aceasta e pedeapsa socotită cea mai aspră : să faci otravă din fericire. Invidiosul nu moare o singură dată, ci de tot atîtea ori cîte trăiește din aplauze cel invidiat, veșnicul nume al unuia stimulînd vajnicul chin al celuilalt : primul e nemuritor întru slavă, al doilea întru caznă. Trîmbița faimei, care sună a imortalitate pentru unul, vestește moarte pentru celălalt, osîndindu-l la patibulele unei patimi atît de pizmașe.

163. *Nu cădea niciodată în dizgrația fericitului din milă pentru nenorocit.* Pentru unii e nenoroc ceea ce pentru alții e de obicei noroc, căci nimeni n-ar putea fi fericit dacă n-ar fi mulți alți nefericiți. Nenorociților le stă în fire să-și atragă bunăvoința lumii, care vrea să răsplătească prin favoarea sa inutilă defavoarea soartei ; și s-a putut vedea uneori cum cel urît de toți în prosperitate, în restriște a fost compătimit de toți : dorința de răzbunare împotriva celui înălțat se preface în compasiune pentru cel prăbușit. Omul iscusit să ia seama însă cum amestecă soarta cărțile. Sînt unii care nu umblă decît cu nefericiții, azi ținîndu-i tovărășie, deoarece e nenorocit, aceluia de care ieri fugiseră fiindcă era fericit ; asta dovedește poate noblețe de caracter, dar nicidecum pătrundere.

164. *Trage-n aer cîteva focuri :* ca să cercetezi acceptarea, văzînd cum sînt primite unele lucruri, mai ales cele cu reușită și trecere îndoielnică. Asiguri bunul deznodămînt, rămînîndu-ți și posibilitatea avîntului, și cea a retragerii. În acest chip se pot sonda voințele, iar atentul știe pe ce calcă : maximă prevedere în cerere, iubire și guvernare.

165. *Poartă război cinstit.* Înțeleptul poate fi silit să-l poarte, dar nu strîmb ; fiecare trebuie să acționeze după

cum îi e felul, nu după cum e silit. Noblețea în rivalitate e vrednică de aplauze ; se cade să lupți nu doar ca să birui prin forță, ci și prin formă. A învinge mîrșav nu e victorie, ci înfringere. Generozitatea a însemnat totdeauna superioritate. Omul de bine nu recurge niciodată la arme oprite, cum ar fi cele ale prieteniei sfîrșite pentru ura născîndă, căci nu e-ngăduit a te folosi de încredere în vederea răzbunării ; tot ce miroase a trădare smerdueiește bunul nume. La oamenii de onoare orice atom de josnicie e și mai țipător ; se cade ca noblețea și mojicia să fie cît mai deosebite. Fii mîndru că ești astfel încît, dacă noblețea, mărinimia și credința ar dispărea de pe lume, ele ar trebui căutate în pieptul tău.

166. *Deosebește pe omul vorbelor de cel al faptelor.* E o distincție fără pereche, ca și cea între prietenul persoanei ori al slujbei, căci sînt foarte diferiți unul de altul. Rău e să n-ai nici vorbă bună și nici faptă rea ; și mai rău, să n-ai nici vorbă rea și nici faptă bună. Azi nu ne mai hrănim cu vorbe, căci nu-s decît vînt, nici nu mai trăim din curtenii, căci sînt o amăgire curtenitoare : a vîna păsări cu oglinda este adevărata orbire. Vanitoșii se dau în vînt după vînt. Vorbele trebuie să fie zălogurile faptelor, căci astfel au valoare. Copacii care nu dau rod, ci frunze, nu prea au inimă : se cuvine să-i cunoști : pomii pentru folos, copacii pentru umbră.

167. *Învață să te ajuți.* Nu există mai bună tovărășie în marile ananghii ca o inimă dîrză[1] : iar dacă pregetă, înlocuiește-o cu mădularele din apropiere. Necazurile îi sînt mai ușoare cui știe să se afirme. Nu te preda în fața soartei, altminteri îți va deveni de nesuferit. Unii se ajută prea puțin la necazuri, ba chiar le îndoiesc neștiind să le-ndure. Cel care-a ajuns să se cunoască vine-n ajutorul

[1] Frază atribuită lui Carol Emanuel I, duce de Savoia, în Botero, *Detti*, fol. 39 r.

propriei slăbiciuni cu chibzuința, iar înțeleptul iese învingător în toate, biruind chiar și stelele.

168. *Nu deveni monstru de prostie.* Așa sînt toți vanitoșii, încrezuții, încăpățînații, capricioșii, capsomanii, excentricii, sclifosiții, măscăricii, zvonarii, paradoxiștii, sectarii și tot soiul de capete capii, cu toții monștri de neobrăzare. Orice monstruozitate a sufletului e mai slută decît cea a trupului, deoarece se dezice de frumusețea superioară. Dar cine să-ndrepte atîta scrîntire obștească? Unde lipsește rațiunea n-are ce căuta îndrumarea, iar ceea ce ar trebui să fie scrutare adîncită a pricinilor deriderii publice nu este decît o împăunare rău întemeiată pe aplauze închipuite.

169. *Fii mai atent să nu dai greș o dată decît să nimerești de o sută de ori* [1]. Nimeni nu se uită la soarele strălucitor, iar la cel eclipsat, toți. Critica vulgară nu va număra de cîte ori nimerești, ci de cîte dai greș. Mai cunoscuți sînt oamenii răi după clevetiri decît cei buni după aplauze; mulți n-au fost cunoscuți pînă ce n-au călcat strîmb și nici toate succesele la un loc nu sînt de-ajuns spre a dezminți un singur și minim stigmat. Și tot omul fie pe deplin încredințat că reaua-voință are să-i însemne toate greșelile, dar nici o faptă bună.

170. *Folosește-te de întăriri în toate cele.* Îți asiguri astfel importanța. Nu-ți întrebuința întreaga capacitate și nici nu-ți desfășura toate forțele de fiecare dată. Pînă și-a știință trebuie să ai provizii, căci astfel îndoiești desăvîrșirile; caută să ai întotdeauna la ce recurge cînd te pîndește necazul unui impas fără ieșire. Mai greu atîrnă ajutorul decît atacul, fiindcă ține de curaj și de reputație.

[1] Încă un exemplu de adaptare a unui vechi proverb: „*Hazme ciento y yérrame una y se acabó tu buena fortuna*" („Nimerește o sută și greșește o dată, că s-a zis cu norocul tău").

Cumințenia merge totdeauna la sigur. Și, tot în sensul acesta, e adevărat și ingeniosul paradox : jumătatea e mai mare decît întregul

171. *Nu irosi favoarea.* Marii prieteni sînt pentru împrejurările mari. Nu folosi încrederea multă pe lucruri mărunte, căci e risipă de bunăvoință : ancora sacră[1] e păstrată numai pentru suprema primejdie. Dacă la puțin abuzezi de mult, ce-ți mai rămîne pentru mai tîrziu ? Nimic mai vrednic de protecție ca protectorii și nimic mai prețios decît hatîrul : face și desface totul pe lume, pînă și mintea o dă și-o ia înapoi ; înțelepții, pe cît de favorizați sînt de natură și faimă, pe-atîta sînt de pizmuiți de către soartă. E mai bine a ști să-ți păstrezi și să-ți cultivi sprijinitorii decît averea.

172. *Nu intra în conflict cu cine n-are nimic de pierdut.* Înseamnă să accepți o luptă inegală. Celălalt o-ncepe fără sfială, deoarece și-a pierdut pînă și rușinea ; a isprăvit cu totul, nu mai are ce pierde, așa încît se năpustește cu toată neobrăzarea. Să nu-ți expui niciodată unei primejdii atît de crunte neprețuita reputație ; agonisirea ei te-a costat ani mulți și-o poți pierde într-o clipă pe toată dintr-o nimica toată : o adiere de discredit îngheață multă sudoare cinstită. Pe omul prob faptul că are mult de pierdut îl pune pe gînduri ; luînd seama la onoare, ia seama la opusul ei și, întrucît purcede cu atenție, procedează cu atîta reținere, încît îi lasă prudenței timp să se retragă la timp și să pună reputația la adăpost. Nici biruința nu te va face să cîștigi ceea ce ai și pierdut doar expunîndu-te să pierzi

[1] *Ancora sacră* (în text : *sagrada áncora*), era ancora cea mai mare, păstrată ca ultim mijloc de salvare în caz de furtună. A. del Hoyo crede că ar putea fi vorba și de un joc de idei între termenul nautic și conceptul Fecioarei ca ancoră a mîntuirii.

173. *Nu fi de sticlă în lume.* Și cu atît mai puțin în prietenie. Unii se sparg cu mare ușurință, dezvăluindu-și puțina consistență ; se umplu pe ei înșiși de ofensă, iar pe ceilalți de supărare. Vădesc o fire mai firavă decît luminile ochilor, de vreme ce nu îngăduie să fie atinsă nici în glumă, nici adevărat ; o jignește și-un nor, nu-i nevoie de noroi. *Cei care-i frecventează* trebuie să se poarte cu foarte mult tact, menajîndu-le necontenit susceptibilitățile ; li se dau după păr, știind că și cel mai părelnic răspăr le displace. Asemenea oameni sînt prea plini de sine, robi ai placului lor, de dragul căruia ar trece peste orice, idolatri ai propriei țîfne. Caracterul omului amabil are miez de diamant : în durare și-n îndurare.

174. *Nu trăi grăbit.* A ști să împarți lucrurile înseamnă a ști să te bucuri de ele. Multora le prisosește viața și li se isprăvește norocul ; irosesc mulțumirile, întrucît nu se bucură de ele, și după ce înaintează atît de mult, ar vrea să se întoarcă ; surugii ai vieții, care, la goana bine cunoscută a timpului, adaugă și zorul firii lor ; ar vrea să devoreze într-o zi ceea ce abia ar putea mistui într-o viață de om ; își trăiesc pripit fericirile, își mănîncă anii ce vin și, umblînd cu atîta grăbire, isprăvesc iute cu toate. Chiar în setea de știință se cade să fie o măsură, ca să nu știi lucruri rău știute. Sînt mai multe zilele decît noroacele. La desfătare, încet, la faptă, iute. Treburilor le stă bine încheiate ; mulțumirilor, rău, isprăvite.

175. *Om miezos.* Iar celui ce este nu-i pasă de cei ce nu sînt. Nefericită calitatea eminentă care nu se întemeiază pe miez. Nu sînt oameni toți cei ce par : sînt unii calpi, care zămislesc himeră și nasc farse ; și mai sînt alții de-o teapă cu ei care-i sprijină și preferă incertitudinea făgăduită de-o înșelătorie, deoarece e multă, certitudinii chezășuite de adevăr, deoarece este puțină. Pînă la urmă, toanele lor sfîrșesc rău, din pricină că n-au te-

melie trainică. Singur adevărul poate hărăzi reputație adevărată, iar miezul aduce folos. O farsă are nevoie de multe altele și, astfel, întreaga zidire e himeră și, întrucît se-ntemeiază pe aer, se prăbușește neapărat la pămînt: lipsa de noimă n-ajunge niciodată la adînci bătrînețe; multul pe care-l făgăduiește e destul ca s-o facă suspectă, după cum lucrul prea dovedit nu e cu putință.

176. *Fii știutor sau ascultă-l pe cel ce știe.* Nu se poate trăi fără inteligență, fie proprie, fie de împrumut; sînt însă mulți care nu știu că nu știu, iar alții care cred că știu, neștiind. Metehnele din prostie sînt de nelecuit, deoarece neștiutorii, necunoscîndu-se, nici nu caută ce le lipsește. Unii ar fi înțelepți dacă n-ar crede că sînt. Așa stînd lucrurile, stau degeaba și oracolele de înțelepciune, deși rare, fiindcă nimeni nu le cercetează. A cere un sfat nu micșorează măreția, nici nu contrazice capacitatea, ba chiar o confirmă. Dezbate, așadar, cu rațiunea, căci altminteri te bate nenorocul.

177. *Evită familiaritatea în lume.* Nu o folosi și nici n-o îngădui. Cel prea familiar își pierde iute superioritatea pe care i-o dădea gravitatea, și, odată cu ea, și considerația. Aștrii, nefiindu-ne apropiați, își păstrează întreaga splendoare. Divinitatea impune respect; orice intimitate înlesnește disprețul. Lucrurile omenești, cu cît le ai mai mult cu atît îți și lipsesc mai mult, deoarece împărtășirea împărtășește și imperfecțiunile tăinuite mai-nainte de către băgarea de seamă. Cu nimeni nu este bine să te porți familiar: cu superiorii nu, din pricina primejdiei, nici cu inferiorii, din pricina necuviinței; necum cu mojicimea care, din prostie, se obrăznicește și, nerecunoscînd hatîrul ce i se face, își închipuie că i se cade. Ușurătatea e lăstar de vulgaritate.

178. *Încrede-te în inimă.* Şi mai cu seamă dacă e încercată. N-o contrazice niciodată, căci obişnuieşte a prognostica tot ce ne priveşte mai îndeaproape : oracol de casă. Mulţi au pierit de ceea ce se temeau, dar la ce bun temerea fără lecuire ? Unii au o inimă nespus de leală, privilegiu al firii lor superioare, ce-i previne totdeauna şi dă alarma de aflare a leacului. Nu-i o cuminţenie să ieşi în drumul relelor ca să le-ntîmpini, ci să le stai în drum ca să le birui.

179. *Discreţia e pecetea capacităţii.* Inima fără taină o scrisoare deschisă. Unde este afund sînt şi secretele profunde, căci există vaste spaţii şi sînuri în care sînt cufundate lucrurile de preţ. Izvorăşte dintr-o mare stăpînire de sine, şi-a te învinge aici este adevăratul triumf. Le plăteşti tribut tuturor celor cărora li te dezvăluieşti. Sănătatea înţelepciunii constă în cumpătarea lăuntrică. Riscurile discreţiei stau în ispitirea de către ceilalţi, contrazicerea spre a descoase cu sila, aruncarea de săgeţi pentru a-l scoate din sărite şi pe prudentul cel mai zăvorît. Lucrurile pe care vrei să le faci nu le spune, iar cele pe care vrei să le spui nu le face.

180. *Nu te călăuzi niciodată după ceea ce ar gîndi să facă duşmanul.* Prostul nu face niciodată ceea ce judecă omul cuminte, pentru că nu pricepe ce e potrivit. Dacă cineva e deştept, nici atît, deoarece va vrea să-şi ascundă gîndul pătruns şi chiar prevăzut. Lucrurile trebuie cumpănite pe ambele feţe şi răsucite pe-o parte şi pe alta, pregătindu-le pentru două cline. Judecăţile diferă : nepărtinirea să fie atentă nu atît la ce va fi, cît la ceea ce poate fi.

181. *Nu minţi, dar nu spune toate adevărurile.* Nimic nu cere mai multă circumspecţie decît adevărul, căci e sîngerare a inimii. De tot atîta dibăcie ai nevoie pentru

a ști să-l spui ca și pentru a ști să-l treci sub tăcere. Cu o singură minciună se năruiește tot creditul integrității. Se crede că amăgitul n-are cap, iar amăgitorul e calp, ceea ce e și mai rău. Nu toate adevărurile pot fi spuse : unele pentru că te privesc pe tine, altele pe altul.

182. *Un grăunte de îndrăzneală cu toți este o cumințenie de seamă.* Trebuie să-ți cumpătezi părerea despre ceilalți pentru a nu-ți face despre ei o idee atît de înaltă, încît să te sfiești de ei ; închipuirea să nu supună niciodată inima. Unii par mult pînă cînd ai de-a face cu ei, dar asemenea legături au adus mai degrabă dezamăgire decît prețuire. Nimeni nu depășește hotarele strîmte ale omului : toți își au un *dar* al lor, unii la minte, alții la fire. Rangul conferă o autoritate aparentă, rareori însoțită și de cea personală, căci soarta obișnuiește să răzbune superioritatea dregătoriei prin inferioritatea meritelor. Închipuirea întrece mereu și zugrăvește lucrurile mult mai mari decît sînt ; nu concepe doar ceea ce există, ci și ceea ce-ar putea exista. Cată s-o îndrepte rațiunea, izbăvită de amăgiri, după atîtea experiențe. Nici prostia să nu fie îndrăzneață, dar nici virtutea sfioasă. Și dacă încrederea în sine îi este de ajutor chiar sărăciei cu duhul, cu atît mai mult curajului și științei !

183. *Nu fi îndîrjit în păreri.* Orice prost e încăpățînat și orice încăpățînat, prost, și cu cît îi e mai greșită părerea cu atît mai mare înverșunarea. Chiar în cazul unei evidențe e onorabil să cedezi, întrucît nu ți se ignoră dreptatea de atunci și ți se recunoaște curtenia de acum. Mai mult pierzi de pe urma îndărătniciei decît poți cîștiga de pe urma biruinței : așa nu aperi adevărul, ci grosolănia. Există capete de fier, greu de convins, cu porniri de nelecuit ; cînd toanei i se alătură încăpățînarea, fac casă bună și de nezdruncinat cu prostia. Dîrzenia e la locul ei

în voință, nu în judecată. Deși sînt și excepții pentru a nu ne lăsa păgubiți și învinși de două ori : o dată în chibzuire, altă dată în săvîrșire.

184. *Nu fi ceremonios :* căci pînă și la un rege[1] afectarea în această privință a fost veștejită ca o ciudățenie. Pedantul cu nas de ceară e supărător și există nații întregi atinse de această susceptibilitate. Straiul prostiei este cusut doar cu asemenea puncte[2] ; acești idolatri ai onoarei arată că onoarea lor n-are mai deloc temei, de vreme ce se tem că totul ar putea-o vătăma. E bine să ai grijă de respect, dar să nu treci drept mare maestru de ceremonii ; e foarte adevărat că omul neceremonios are nevoie de merite ieșite din comun. Nu trebuie nici să afectezi, dar nici să disprețuiești curtenia. Nu dovedește măreție cel ce ia seama doar la mărunțișuri.

185. *Nu-ți expune niciodată reputația la riscul unei singure încercări :* căci dacă nu izbutește, dauna este ireparabilă. Se prea poate să dai greș o dată, și mai ales prima oară ; n-ai totdeauna prilej norocos, de-aici venind zicala „a avea zi bună". Prima încercare să și-o aibă chezașă pe cea de-a doua în caz de greșeală ; iar în caz de reușită, prima o va răscumpăra și pe-a doua ; trebuie să poți recurge totdeauna la mai bine și să faci apel la mai mult. Lucrurile atîrnă de împrejurări fortuite, și încă de multe, de aceea norocul succesului este rar.

186. *Cunoaște defectele :* de oricîtă autoritate s-ar bucura ele. Integritatea să nu lipsească a recunoaște viciul, fie și-n veșminte de brocart : poartă uneori coroană de aur, dar prin aceasta nu-și poate ascunde fiarele. Nu-și pierde sclavia josniciei nici chiar dezmințit de rangul

[1] Aluzie la Pedro al IV-lea cel Ceremonios (1236—1285), rege al Aragonului (din 1276).

[2] Subînțeles : puncte de onoare.

insului. Viciile pot fi înnobilate oricît, daruri nobile însă nu devin. Unii văd că eroul cutare a avut cutare scădere, dar nu văd că nu prin aceasta a fost erou. Pilda de sus e atît de elocventă, încît face convingătoare și hidoșeniile ; lingușirea le-a imitat uneori pînă și pe cele ale chipului, nedîndu-și seama că dacă la cei mari trec neobservate, la cei mici sînt detestate.

187. *Tot ce-i prielnic fă singur, tot ce-i odios, prin interpuși* [1]. Printr-una îți atragi dragostea, prin cealaltă abați reaua-voință. Pentru marii oameni e mai plăcut să facă binele decît să-l primească, aceasta fiind fericirea generozității lor. Rareori pricinuiești cuiva o neplăcere fără a-ți lua și tu partea, fie că ești mișcat, fie mușcat. Cauzele superioare nu lucrează fără plată sau răsplată. Binele înrîurește nemijlocit, și răul mijlocit. Aibi asupra cui să cadă loviturile nemulțumirii, și anume ura și clevetirea. Turbarea vulgului seamănă de obicei cu cea canină, care, ignorîndu-și cauza suferinței, se năpustește asupra uneltei ; și, cu toate că nu aceasta poartă vina, pedeapsa o suferă nemijlocit.

188. *Adu cu tine lucruri de lăudat.* E temei al reputației gustului, semn că-ți e deprins cu tot ce-i mai bun, putîndu-i-se datora prețuirea bunurilor prezente : cine s-a priceput să cunoască mai-nainte perfecțiunea va ști s-o prețuiască și mai apoi. Aceasta oferă subiecte conversației și imitației, înmulțind cunoștințele vrednice de aplauze. E un mod politic de a vinde curtenie perfecțiunilor de față. Alții, dimpotrivă, aduc totdeauna ceva de hulit, lingușindu-l pe cel de față cu disprețul față de cel absent ; le izbutește cu cei superficiali, care nu observă tertipul de a-i ponegri pe unii prin alții. Unii își fac o politică din a prețui mai mult mediocrițățile de azi decît cul-

[1] Cf. aforismul 149.

mile de ieri. Atentul cată să cunoască aceste subtilităţi ale răzbirii şi să nu simtă nici descurajare la îngroşarea unuia, nici înfumurare la lingușirea celuilalt ; şi să priceapă că se poartă la fel şi într-o pârte, şi-n cealaltă ; îşi schimbă părerile şi se potrivesc totdeauna după locul unde se găsesc.

189. *Slujeşte-te de nevoia altuia :* căci dacă devine dorinţă, e cea mai sigură constrîngere. Filozofii au spus că nevoia nu e nimic, iar oamenii politici că ea e totul : aceştia au cunoscut-o mai bine. Unii, ca să-şi atingă ţelurile, îşi fac treaptă din dorinţa celorlalţi. Profită de prilej şi le-ntăreşte pofta cu dificultatea obţinerii. Îşi pun mai mari nădejdi în îmboldul pasiunii decît în lîncezeala posesiunii ; şi, pe măsură ce sporeşte rezistenţa, dorinţa devine şi mai pătimaşă. Mare subtilitate în împlinirea scopului, a-i lăsa pe oameni să depindă de tine.

190. *Găseşte-ţi consolare în toate.* Pînă şi cei nefolositori o au pe aceea că sînt veşnici. Nu este necaz fără îmbărbătare : proştii şi-o află-n faptul că sînt norocoşi, după cum s-a spus şi *norocul urîtei* [1]... Mijlocul de-a trăi mult e să valorezi puţin. Ulciorul crăpat n-apucă să se spargă, plictisind cu dăinuirea lui. Pare-se că soarta îi pizmuieşte pe oamenii cei mai însemnaţi, de vreme ce unora le potriveşte durata după inutilitate, iar altora însemnătatea după scurtimea vieţii ; vor lipsi toţi cîţi ar fi fost trebuincioşi şi va rămîne veşnic cel ce nu-i de nici un folos, fie că aşa pare, fie că aşa este într-adevăr. Nefericitului i se pare că şi soarta, şi moartea s-au vorbit să-l dea uitării.

191. *Nu te mulţumi cu multa politeţe :* căci e un soi de amăgire. Unii, pentru a vrăji, n-au nevoie de buruie-

[1] Vezi proverbul „*Ventura de fea la bonita la desea*" („Norocul urîtei şi-l doreşte frumoasa").

nile Tesaliei [1] căci și cu o simplă rotire plăcută de căciulă îi farmecă pe proști, adică pe înfumurați. Scot la tocmeală onoarea și plătesc cu vînt de vorbe frumoase. Cine făgăduiește tot nu făgăduiește nimic, iar făgăduința e lunecuș pentru proști. Adevărata politețe e o datorie ; cea afectată, și mai ales cea neobișnuită, amăgire : nu e bunăcuviință, ci îndatorință. Aceștia nu fac plecăciuni persoanei, ci averii, iar lingușirea, nu înzestrărilor pe care le recunoaște, ci foloaselor pe care le nădăjduiește.

192. *Om al marii păci, om cu viață lungă.* Ca să trăiești, lasă-i pe ceilalți să trăiască. Oamenii pașnici nu numai trăiesc, ci domnesc. Se cade să auzi și să vezi, dar să taci. Ziua fără proces aduce noaptea cu somn adînc. A trăi mult și a trăi plăcut înseamnă a trăi cît doi, fiind rod al păcii. Are de toate cel căruia nu-i pasă de ceea ce nu-l apasă. Nu este mai mare neșeriozitate decît a lua totul în serios. Prostie la fel de mare să pui la inimă ceea ce nu te privește ca și să fii surd la ceea ce te doare.

193. *Atenție la cine începe cu ale altuia ca să termine cu ale lui.* Nu-i mai bună apărare împotriva șireteniei ca băgarea de seamă. Priceputului, un bun pricepător. Unii își văd de treburile proprii ca de-ale altora, și fără contracifrul intențiilor te pomenești constrîns la fiecare pas să scoți din foc folosul altuia, vătămîndu-ți tu mîna.

194. *Judecă-te cuminte pe tine și lucrurile tale.* Și mai ales în zorii vieții. Toți își fac despre sine o idee înaltă și cu atît mai mult cei ce înseamnă mai puțin ; fiecare își visează soarta și se închipuie un miracol. Speranța se avîntă nesăbuit, iar apoi experiența nu îndepli-

[1] Romera-Navarro, ed. cit., p. 374, clarifică acest pasaj citînd trei versuri din Iuvenal (VI, 610—612), din care rezultă că în Tesalia proliferau vrăjitorii datorită marii bogății de ierburi cu proprietăți magice.

neşte nimic ; dezamăgirea realităţii nemincinoase e cazna închipuirii lor deşarte. Îndrepte cumînţenia atare rătăciri şi chiar dacă poţi dori mai binele, trebuie să te aştepţi mereu la mai rău, ca să-ntîmpini cu seninătate tot ce-ar fi să vină. E o dibăcie să ţinteşti ceva mai sus ca să reglezi tirul, dar nu într-atîta încît să se prefacă în greşeală. La intrarea în slujbe e neapărat trebuincioasă această reformă a ideii despre tine, căci prea marea încredere de sine fără experienţă dă de obicei greş. Leac universal împotriva tuturor prostiilor nu e decît creierul. Cunoaşcă-şi fiecare sfera activităţii şi stării sale şi-şi va putea îndrepta ideea după realitate.

195. *A şti să apreciezi.* Nu e nimeni care să nu poată fi învăţătorul altuia în ceva şi nu se poate să nu-l întreacă cineva pe cel ce întrece. A şti să tragi foloase de pe urma fiecăruia e o ştiinţă de mare folos. Înţeleptul îi preţuieşte pe toţi pentru că recunoaşte partea bună a fiecăruia şi ştie ce preţ au lucrurile cînd sînt bine făcute ; prostul îi dispreţuieşte pe toţi deoarece ignoră binele şi alege tot ce-i mai rău.

196. *Cunoaşte-ţi steaua.* Nimeni nu-i atît de oropsit încît să nu şi-o aibă, iar dacă este nenorocit e din pricină că nu şi-o cunoaşte. Unii au trecere la principi şi potentaţi fără a şti cum sau de ce, doar că soarta le-a înlesnit favoarea ; rămîne doar s-o ajute şi străduinţa. Alţii au parte de simpatia înţelepţilor : unul a fost mai bine primit într-o ţară decît în alta şi mai bine văzut într-un oraş decît în altul. Ai, de asemenea, mai mult noroc într-o slujbă şi într-o stare decît în celelalte, şi toate acestea cu merite egale şi chiar identice. Soarta face cărţile cum şi cînd vrea ; cunoască-şi fiecare steaua, ca şi propriul cap, căci este-n joc cîştigul sau pierderea. Învaţă s-o urmezi şi s-o ajuţi, fără s-o schimbi, căci ar însemna să nu mai găseşti nordul pe care ţi-l urseşte Ursa învecinată.

197. *Nu te încurca niciodată cu proști.* Așa e cel ce nu-i cunoaște și încă mai vîrtos cel ce, cunoscîndu-i, nu-i înlătură. Sînt primejdioși pentru relațiile superficiale și dăunători pentru confidență. Și cu toate că o vreme îi ține-n frîu propria lor sfială și grija celorlalți, pînă la urmă tot fac sau spun prostia, iar dacă au zăbovit, a fost doar ca s-o facă și mai solemnă. Greu poate sprijini reputația altuia cine n-o are pe-a sa. Sînt foarte nefericiți, altă pacoste a prostiei, molipsindu-se una pe alta. Un singur lucru îl au mai puțin rău și anume că, deși cuminții nu le sînt de nici un folos, ei, dimpotrivă, le sînt de mare folos înțelepților, fie ca învățăminte, fie ca învățătură de minte.

198. *Învață să te transplantezi.* Sînt oameni care, pentru a se afirma, sînt nevoiți să se strămute, mai ales cînd e vorba de posturi înalte. Patriile sînt maștere ale desăvîrșirilor eminente : în ele domnește invidia ca la ea acasă și se țin mai mult minte scăderile cu care ai început decît măreția la care ai ajuns. Un bold a izbutit să cîștige prețuire trecînd dintr-o lume într-alta, iar o sticlă, pentru că și-a schimbat locul, a atras disprețul asupra diamantului. Tot ce e străin este prețuit, fie pentru că vine de departe, fie pentru că se obține gata făcut și desăvîrșit în felul său. Am văzut inși care nu demult erau ocara colțului lor de lume, iar astăzi sînt mîndria lumii, prețuiți fiind și de compatrioți, și de străini : de unii, pentru că-i văd de departe, de ceilalți pentru că sînt departe. Niciodată nu va înălța rugă statuii de pe altar acela care a cunoscut-o ca buturugă în grădină.

199. *Învață să-ți faci loc ca om cuminte :* nu înfigîndu-te. Adevăratul drum către prețuire este cel al meritelor, iar dacă străduința se întemeiază pe destoinicie, e cea mai bună scurtătură spre țel. Integritatea singură nu-i de ajuns ; stăruința singură este nevrednică, fiindcă lu-

crurile se înglodează atît de rău, încît scîrbesc reputația. E o medie între merit și știința de a te introduce.

200. *Aibi ceva de dorit:* ca să nu fii fericitul nenorocit. Trupul respiră și sufletul aspiră. Dacă totul ar putea fi stăpînit, totul ar fi dezamăgire și nemulțumire; chiar și în privința intelectului, cată să rămînă mereu ceva de știut, în care să-și găsească hrană curiozitatea. Nădejdea însuflețește; îmbuibările de fericire sînt ucigătoare. Cît despre răsplată, e o dibăcie să nu satisfaci niciodată pe deplin; cînd nu mai e nimic de dorit, totul e de temut: fericire nefericită. Unde sfîrșește dorința începe frica.

201. *Sînt tonți toți cei ce par și jumătate din cei ce nu par*[1]. Prostia a pus stăpînire pe lume și dacă mai e o fărîmă de înțelepciune, este nebunie în fața celei cerești[2]; dar cel mai mare prost e cel ce nu-și dă seama că este, dar îi socotește proști pe toți ceilalți. Pentru a fi înțelept nu e de-ajuns să pari, necum să-ți pari: știe acela care își dă seama că nu știe; și nu vede acela care nu vede că ceilalți văd. Deși toată lumea e plină de proști, nu e unul care să-și dea seama sau măcar s-o bănuiască.

202. *Spusele și faptele fac un bărbat desăvîrșit.* Trebuie să spui tot ce e mai bun și să făptuiești tot ce e mai cinstit; una e perfecțiunea capului, cealaltă a inimii, și

[1] Frază atribuită de Gracián prietenului său, cavalerul portughez don Pablo de Parada, în *Agudeza*, XXVIII, reluată și în *Criticon*, II, 12.

[2] După Romera-Navarro, ed. cit., p. 391, sursa acestei fraze este sf. Pavel, I *Corinteni*, 3, 19: „Căci înțelepciunea lumii acesteia este nebunie înaintea lui Dumnezeu", sentință parafrazată de sf. Augustin: *„Scientia nostra, scientiae tuge comparata, ignorantia est"*, *Confes.*, XI, IV, 6 (E. Correa Calderón).

amîndouă nasc din superioritatea sufletului. Vorbele sînt umbra faptelor [1] : primele sînt femeile, iar celelalte sînt bărbaţii [2]. E mai bine să fii lăudat decît lăudător : spusul e uşor, dar făcutul e greu. Isprăvile sînt miezul vieţii, iar zisele podoaba ei : măreţia faptelor dăinuieşte, cea a spuselor trece. Biruinţele sînt rodul chibzuinţelor : acestea înţelepte, celelalte cutezătoare.

203. *Cunoaşte măreţiile veacului tău.* Nu-s multe : un fenix într-o lume întreagă, un mare căpitan, un orator desăvîrşit, un înţelept la un secol o dată, un rege eminent la cîteva sute de ani. Mediocrităţile sînt obişnuite ca număr şi consideraţie, măreţiile, rare în totul, căci pretind culminarea desăvîrşirii, şi cu cît mai sublimă categoria, cu atît mai greu de atins piscul. Mulţi le-au uzurpat renumele de Mare lui Cezar şi Alexandru, dar în van, căci fără fapte, cuvîntul nu-i decît un pic de aer : au fost puţini Seneca şi-un singur Apelles prăznuit de faimă.

204. *Fă lucrul uşor ca şi cum ar fi greu, iar lucrul greu ca şi cum ar fi uşor :* primul, pentru ca încrederea să nu ne adoarmă, al doilea, pentru ca neîncrederea să nu ne descurajeze. Nu-i nevoie de altceva ca să nu faci un lucru decît să-l crezi gata făcut şi, dimpotrivă, străduinţa netezeşte neputinţa. Cît despre marile încercări, nu trebuie să te gîndeşti de pe-acum la ele, e de-ajuns să fii pregătit, pentru ca nu cumva dificultatea, văzută, să dea prilej şovăielii.

205. *Învaţă să foloseşti disprețul.* Stratagemă pentru a dobîndi lucrurile e disprețuirea lor. Nu le găseşti de obicei cînd le cauţi, iar apoi, pe negîndite, îţi vin sin-

[1] Maxima îi aparţine lui Democrit : „Vorba-i umbra faptei" (Diogenes Laertios, *op. cit.*, ed. cit., IX, 37, p. 435).

[2] Cf. *Criticonul*, I, 13 : „Tales Milesianul vindea înfăptuiri fără cuvinte şi zicea că faptele sînt bărbaţi, iar vorbele femei".

gure-n mînă. Cum toate cele de pe lumea aceasta sînt umbra celor veşnice, împărtăşesc însuşirea umbrei : fug de cei ce gonesc după ele şi-i prigonesc pe cei ce fug de ele. Dispreţul e şi cea mai dibace răzbunare. Maximă fără pereche a înţelepţilor, nu te apăra niciodată cu pana, căci lasă dîră şi mai degrabă aduce glorie rivalităţii decît pedeapsă sfruntării. Vicleşug de nevrednici, să se împotrivească bărbaţilor de seamă spre a fi proslăviţi pe ocolite, cînd pe drept n-ar merita-o, căci pe mulţi nu i-am cunoaşte dacă n-ar fi făcut caz de ei rivalii lor excelenţi. Nici o răzbunare nu întrece uitarea, căci ea îi îngroapă în praful nimicniciei lor. Îşi închipuie, temerari, că devin veşnici dînd foc minunilor lumii şi ale veacurilor [1]. Artă de a cîrpi clevetirea, să nu faci caz de ea : înfruntarea ei pricinuieşte pagubă, iar crezarea, discredit. Invidiei, satisfacţie, căci pînă şi o umbră de stigmat, chiar dacă nu întunecă de tot, pătează cea mai mare desăvîrşire.

206. *Află că pretutindeni există vulg :* chiar în Corint [2], în familia cea mai aleasă. Fiecare îl încearcă în propria sa casă. Dar există vulg şi arhivulg, care e şi mai rău. Vulgul aparte are aceleaşi însuşiri cu cel de rînd, precum cioburile oglinzii sparte, ba e chiar mai păgubitor : vorbeşte prosteşte şi critică obraznic, mare discipol al ignoranţei, naş al prostiei şi aliat al scornirilor. Nu lua seama la ceea ce zice şi cu atît mai puţin la ceea ce cugetă. Se cade să-l cunoşti ca să te scuturi de el, atît ca părtaş cît şi ca obiect, căci orice prostie înseamnă vulgaritate, iar vulgul este alcătuit din proşti.

[1] Ca Erostrat, un obscur cetăţean al Efesului, care, vrînd să devină nemuritor prin faima sa, a incendiat templul Dianei din Efes, una dintre cele şapte minuni ale lumii, chiar în noaptea cînd s-a născut Alexandru cel Mare.

[2] Pentru Gracián, *Corintul* e sinonim cu „centru de cultură" „cultul Corint".

207. *Folosește înfrînarea.* Trebuie să fii prevăzător mai ales cu neprevăzutul. Zvîcnirile patimilor sînt lunecușuri ale cumințeniei, și aici e primejdia pierzaniei. Mergi mai departe într-o clipă de mînie sau bucurie decît în multe ceasuri de nepăsare ; pășești uneori prea departe un scurt răstimp și apoi spășești tot restul vieții. Intenția vicleană a celorlalți îi ticluiește prudenței asemenea ispitiri spre a da de fundul și străfundul cugetului ; se folosește de constrîngeri ale tainelor ce izbutesc a da de istov cele mai mari capacități. Fie înfrînarea contravicleșug, mai ales în izbucniri. E nevoie de multă chibzuință pentru ca patima să n-o ia razna și mare înțelept e cel ce rămîne înțelept și călare. Cine-și dă seama de primejdie umblă cu grijă. Pe cît de ușoară i se pare vorba celui ce-o aruncă, pe-atît de grea celui ce-o primește și-o cîntărește.

208. *Nu muri de beteșugul prostului.* Înțelepții mor îndeobște lipsiți de cumințenie ; dimpotrivă, proștii, sătui de sfat. A muri ca prostul înseamnă a muri de prea multă cugetare. Unii mor pentru că simt și alții trăiesc pentru că nu simt. Și astfel, unii sînt proști pentru că nu mor de gînduri, iar alții, pentru că mor de ele. Prost e cel ce moare de prea multă inteligență. Așa încît unii mor fiindcă sînt înțelegători și alții trăiesc fiindcă sînt neînțeleși. Dar cu toate că mulți mor ca proștii, puțini proști mor.

209. *Scutură-te de prostiile obștești.* E o rară cumințenie. Acestea au mare autoritate din pricina răspîndirii, iar unii care nu s-au plecat ignoranței particulare n-au izbutit să scape de cea obștească. E o stare de rînd că nimeni nu este mulțumit de soarta sa, chiar dacă e cea mai înaltă, nici nemulțumit de mintea sa, chiar cea mai săracă. Nemulțumiți de norocul lor, toți îl pizmuiesc pe-al celorlalți. Tot așa, cei de azi laudă lucrurile de ieri, iar

cei de-aici pe cele de dincolo : tot ce ține de trecut pare mai bun și tot ce e departe este mai prețuit. La fel de prost e cel ce rîde de toate ca și cel pe care-l amărăsc toate.

210. *Învață să folosești adevărul.* E primejdios, dar omul de bine nu poate să nu-l spună : aici e nevoie de artă. Doctorii dibaci ai sufletului au născocit modul de a-l îndulci, deoarece, cînd lovește dezamăgind, e chintesența amărăciunii. Forma potrivită își pune-n joc aici întreaga-i dexteritate : cu același adevăr îl măgulește pe unul și-i dă la cap altuia. Celor de față să le vorbești sub chipul celor duși. Unui bun pricepător îi e de-ajuns un semn, iar dacă tot n-ajunge, intră-n joc amuțirea. Principii nu trebuie lecuiți cu leacuri amare ; de-aceea există arta poleirii dezamăgirilor.

211. *În cer, totul e mulțumire, în iad, totul e necaz :* în lume, adică la mijloc, și una, și alta ; stăm între două extreme și ne-mpărtășim din ambele. Sorții se schimbă : nu poate fi totul noroc, nici totul restriște. Lumea aceasta e un zero : singură, nu valorează nimic ; alăturînd-o cerului, mult. Nepăsarea față de nestatornicia ei înseamnă cumințenie, iar pentru înțelepți, nimic nu-i noutate. Viața noastră se înnoadă ca la teatru ; la sfîrșit, se descurcă : veghează, asadar, să sfîrșești bine.

212. *Păstrează-ți totdeauna supremele stratageme ale artei.* Purtare de mari magiștri, care-și mînuiesc subtilitatea chiar predînd-o ; să rămîi pururi superior și pururi magistru. Se cade să purcezi cu artă în împărtășirea artei ; niciodată să nu sece izvorul învățăturii, nici cel al dăruirii. Astfel îți păstrezi reputația și autoritatea. Dacă e vorba să placi și să dai învățătură, trebuie să urmezi acea mare lecție de a hrăni necurmat admirația și de a duce

tot mai departe desăvîrșirea. Provizii în toate îndeletnicirile, însemnată regulă de viață, de biruință, mai ales în slujbele cele mai sublime.

213 *Învață să contrazici.* E o mare stratagemă a ispitirii, nu pentru a te descoperi, ci pentru a descoperi. E constrîngerea fără pereche, cea care face să țîșnească afectele ; zăbava crezării e un vomitiv pentru secrete, cheie a celui mai zăvorît piept. Dubla cercare a voinței și-a judecății cere multă subtilitate. Un dispreț dibaci arătat vorbei misterioase a celuilalt hăituiește tainele cele mai profunde și le-mbucătățește cu gingășie, pînă ce le-aduce pe limbă și le-mpinge-n plasele amăgirii viclene. Reținerea atentului o face pe-a celuilalt să se năpustească bănuitoare și astfel dă-n vileag gîndul străin, fără de care inima i-ar fi rămas de nepătruns. O îndoială simulată e cel mai subtil șperaclu al curiozității dorîtoare să afle tot ce va fi vrînd. Și chiar pentru a învăța, o stratagemă a discipolului este să-și contrazică magistrul, care depune și mai multă rîvnă în explicarea și fundamentarea adevărului ; așa încît contestarea măsurată este prilej de prelegere aprofundată.

214. *Nu face dintr-o prostie două.* E un lucru foarte obișnuit că, vrînd să dregi una, comiți altele patru. Justificarea unei necuviințe printr-alta și mai mare ține de neamul minciunii, ori aceasta de cel al prostiei, căci susținerea uneia are nevoie de multe. Mai rea decît o cauză rea a fost întotdeauna apărarea ei ; mai rea decît însuși răul, neștiința de a-l masca. Tributul metehnelor e să instituie dări asupra multor altora. Într-o greșeală poate cădea și cel mai mare înțelept, dar în două nu, și, oricum, în treacăt, nu necontenit.

215. *Atenție la cel ce umblă cu intenție secundă* [1]. E un vicleșug al omului negustoros de a distrage voința ca

[1] Vezi aforismul 13 și nota aferentă.

s-o atace, căci o învingi cînd o convingi. Își ascunde gîndul ca să și-l atingă și acceptă locul al doilea pentru ca în clipa săvîrșirii să fie primul : își asigură lovitura pe seama nebăgării de seamă. Atenția să nu doarmă însă cînd intenția e atît de trează, iar dacă aceasta este secundă în disimulare, cealaltă să fie prima în recunoaștere. Precauția dibuiască șiretlicul cu care umblă și însemne-i tîrcoalele cu care vrea s-ajungă la oalele pretenției sale ; propune una și vrea alta, întorcîndu-se cu viclenie ca să-și lovească ținta intenției. Să știi, așadar, ce-i acorzi, și uneori va fi bine să-i dai de înțeles c-ai înțeles.

216. *Aibi darul vorbirii.* E nu numai ușurință, ci și farmec în idei. Unii concep bine și nasc prost, căci, fără claritate, copiii sufletului, conceptele și hotărîrile, nu ies la lumină. Unii au însușirea acelor ulcioare ce cuprind mult și dau puțin ; alții, dimpotrivă, spun mai mult decît gîndesc. Ceea ce e hotărîrea pentru voință, e exprimarea pentru inteligență, două înzestrări eminente. Minții limpezi sînt vrednice de aplauze, confuzii sînt venerați din pricină că nu sînt priceputi ; uneori e de dorit și obscuritatea, spre a nu fi vulgar. Dar cum oare își vor face o idee clară ceilalți despre ceea ce li se cere să asculte, dacă vorbitorii înșiși n-au o idee rațională despre ceea ce spun ?

217. *Nu se cade să iubești sau să urăști pentru totdeauna.* Încrede-te azi în prieteni ca mîine în dușmani, și încă din cei mai răi ; și de vreme ce așa se-ntîmplă în realitate, întîmple-se și-n prevedere. Nu da arme transfugilor prieteniei, căci poartă cu ele cel mai cumplit război. Cu dușmanii, dimpotrivă, ușă pururi deschisă împăcării, și anume cea a nobleței, fiind cea mai sigură. Cîteodată, răzbunarea se preface în chin, iar mulțumirea răului pricinuit neprietenului devine părere de rău.

218. *Nu face nimic din încăpățînare, ci cu atenție.* Orice încăpățînare e o tumoare, fiica mai mare a patimii, cea care n-a săvîrșit niciodată nimic după dreptate. Unii fac din toate un mic război, tîlhari ai relațiilor cu oamenii, ar vrea ca tot ce înfăptuiesc să fie un triumf ; nu știu să procedeze pașnic. Acești oameni sînt un adevărat flagel cînd comandă și cîrmuiesc, deoarece își prefac guvernarea într-o clică și în dușmani pe cei din care ar fi trebuit să-și facă fii ; vor să rînduiască toate cu schepsis și toate să le aparțină ca rod al viclesugului lor, dar, de îndată ce toana paradoxală le este dată-n vileag, ceilalți îi înfruntă numaidecît, se străduiesc să le îngrădească himerele, nelăsîndu-i să dobîndească nimic. Se-aleg cu multe îmbuibări de necazuri și toate-i ajută să se lehămetească. Au judecata beteagă și inima stricată. Singurul fel de a te purta cu asemenea monștri este să fugi de ei la antipozi, căci mai lesne e de îndurat barbaria acelora decît sălbăticia acestora.

219. *Ferește-te să treci drept om al vicleniei :* deși nu se poate trăi fără ea. Mai degrabă prudent decît șiret. Tuturor le place francheța în societate, dar nu tuturor la ei acasă. Sinceritatea să nu cadă în extrema naivității, nici istețimea în cea a șireteniei. Fii mai degrabă venerat ca înțelept decît temut ca perfid. Oamenii sinceri sînt iubiți, dar amăgiți. Cel mai mare meșteșug e să ascunzi meșteșugul, deoarece trece drept amăgire. În veacul de aur a înflorit neprefăcătoria ; în acesta de fier, răutatea fățarnică. Reputația de om care știe ce are de făcut e onorabilă și inspiră încredere, dar cea de om viclean e sofistică și zămislește doar temere.

220. *Cine nu poate îmbrăca piele de leu, îmbrace una de vulpe.* A ști să fii supus vremii înseamnă a fi suspus. Cine-și urmărește scopul nu-și pierde niciodată reputația.

în lipsa puterii, dibăcie ; pe un drum sau pe altul, ori pe cel mare al curajului, ori pe scurtătura șireteniei. Mai mult a făptuit îndemînarea decît puterea și mai des i-au înfrînt înțelepții pe viteji decît altminteri. Cînd nu poți dobîndi lucrul, începe disprețul.

221. *Nu fi provocator :* nici ca să te amesteci, nici ca să-i amesteci pe alții. Există poticnitori ai bunei-cuviințe, atît a lor cît și a celorlalți, mereu gata de-o neghiobie. Se leagă cu mare ușurință și rup în chip nefericit. N-au zi bună fără o sută de gîlcevi ; toana le este în răspăr și astfel contrazic toate și pe toți ; și-au îmbrăcat judecata pe dos și astfel dezaprobă totul. Cei mai mari ispititori ai cumințeniei sînt însă cei ce nu fac nimic bine și vorbesc rău despre toate, căci sînt monștri mulți în întinsa țară a obrăzniciei.

222. *Om măsurat, dovadă de prudență.* Fiară sălbatică e limba, deoarece, dacă apuci a o slobozi, foarte anevoie o pui iarăși în fiare. E pulsul sufletului, după care înțelepții îi cunosc starea ; aici pipăie atenții bătaia inimii. Răul e că tocmai cine ar trebui să fie cel mai atent e cel mai puțin stăpînit. Înțeleptul se ferește de supărări și bucluculi și arată cît de stăpîn este pe sine ; se poartă circumspect. Ianus în nepărtinire, Argus în cercetare. Momos mai bine ar fi simțit lipsa unor ochi la mîini decît a unei ferestruici la piept [1].

[1] *Momos*, personificare a criticii defăimătoare, aflat la periferia tradiției mitologice, deși e pomenit încă de Hesiod (*Theog.*, 214), printre copiii Nopții. Este eroul mai multor legende, dintre care una, reținută de Gracián, îl arată bătîndu-și joc de omul făurit de Vulcan, care nu prevăzuse o mică deschizătură în pieptul creaturii sale pentru a-i putea citi prin ea gîndurile tainice. Va constitui personajul alegoric central al uneia dintre „criticile" *Criticonului* (II, 11). Gracián sugerează însă înlocuirea ferestruicii de la piept cu ochi la mîini, inspirîndu-se dintr-o emblemă a lui Alciati, *Sobrie vivendum et non temare credendum*, unde apare faimoasa *oculata manus* (mîna cu ochi).

223. *Nu fi prea singular.* Din afectare sau nebăgare de seamă, unii vădesc o ciudată singularitate, cu apucături smintite, mai mult cusururi decît trăsături proprii. Şi după cum unii sînt foarte cunoscuţi printr-o sluţenie aparte a chipului, aşa şi aceştia, prin cîte un exces în ţinută. Singularizarea nu slujeşte decît să atragă blamul, datorită unei necuviincioase ieşiri din comun, care stîrneşte, pe rînd, la unii rîsul, la alţii supărarea.

224. *Învaţă cum să iei lucrurile:* niciodată în răspăr, chiar dacă aşa-ţi vin. Toate au faţă şi dos. Cel mai bun şi mai prielnic, dacă-l apuci de tăiş, vatămă; dimpotrivă, cel mai ostil, dacă-l prinzi de plăsea, apără. Multe lucruri care-au adus năpastă ar fi adus mulţumire dacă li s-ar fi căutat partea bună. În orişice este o parte bună şi alta rea: dibăcia e să dibuieşti folosul. Un acelaşi lucru are feţe foarte diferite, după lumina sub care-l priveşti: priveşte-l sub cea a fericirii. Nu încurca dîrlogii binelui şi-ai răului. Aşa se face că unii găsesc în toate mulţumirea, iar alţii necazul. Mare leac împotriva loviturilor soartei şi mare regulă de viaţă pentru orice vremuri şi pentru orice îndeletnicire.

225. *Cunoaşte-ţi cusurul-rege.* Nimeni nu trăieşte fără contragreutatea darului eminent, şi, dacă înclinarea i-o înlesneşte, îl înrobeşte-n chip tiranic. Cată să porneşti război împotrivă-i, chemînd sub arme grija, iar primul pas fie darea în vileag, deoarece, fiind ştiut, va fi bătut, mai ales dacă cel interesat îl va judeca la fel cu cei ce i-l înfierează. Ca să fii stăpîn pe tine însuţi e nevoie să veghezi asupră-ţi. O dată învins acest cap al defectelor, vor capitula toate.

226. *Preocuparea de-a îndatora.* Cei mai mulţi nu vorbesc şi nici nu făptuiesc după cum sînt, ci după cum îi îndatorezi. Oricine poate cu prisosinţă acredita răul, pentru că răul e foarte lesne crezut, chiar dacă uneori e de

necrezut. Tot ce avem mai mult şi mai bun atîrnă de părerea celorlalţi. Unii se mulţumesc să aibă dreptatea de partea lor, dar nu-i de-ajuns, căci e nevoie să-i vii în ajutor cu sîrguinţa. Îndatorarea costă uneori foarte puţin şi valorează mult : cu vorbe cumperi fapte. Nu e sculă atît de netrebnică în această mare casă a universului care, măcar la un an o dată, să nu facă trebuinţă şi, oricît ar valora de puţin, i se va simţi mult lipsa. Fiecare vorbeşte despre obiecte mînat de afecte.

227. *Nu te lua după prima impresie.* Unii se însoară cu prima ştire, aşa încît celelalte sînt concubine şi, cum minciuna este totdeauna în frunte, nu mai rămîne loc şi pentru adevăr. Nu copleşi nici voinţa cu primul obiect, nici inteligenţa cu prima propoziţie, căci înseamnă lipsă de fond. Unii sînt asemeni ulciorului nou, pe care pune stăpînire cel dintîi miros, fie al licorii proaste, fie al celei bune. Cînd această îngustime ajunge cunoscută, devine dăunătoare, pentru că dă vad vicleniei perfide : cei rău intenţionaţi se grăbesc să vopsească în culoarea lor credulitatea. Rămînă totdeauna loc pentru prevedere ; păstreze-şi Alexandru cealaltă ureche pentru partea adversă [1]; rămînă loc pentru a doua şi-a treia ştire. Supunerea la prima impresie e dovadă de incapacitate şi nu-i departe de împătimire.

228. *Nu fi gură rea.* Necum să-ţi faci asemenea renume, întrucît ţi-ar fi contrafaimă. Nu fi spiritual pe spinarea altuia, căci e mai mult odios decît anevoios. Se vor răzbuna toţi pe tine şi toţi te vor vorbi de rău şi, cum tu eşti unul, iar ei mulţi, mai degrabă vei fi tu învins decît ei convinşi. Răul nu trebuie să bucure niciodată, dar nici să nu fie comentat. Clevetitorul e detestat pe vecie şi

[1] „Astfel Alexandru îşi astupa o ureche cînd auzea o învinuire, şi, întrebat de ce face aşa, răspunse : Pe asta o păstrez pentru pîrît." (Gracián, *Agudeza y arte de ingenio,* XXX.)

chiar dacă personaje suspuse se mai întreţin uneori cu el, o fac mai mult de dragul zeflemelii lui decît din stimă pentru cumînţenia-i. Iar cine vorbeşte de rău îşi aude vorbe şi mai rele [1].

229. *Învaţă să-ţi împarţi viaţa cu înţelepciune:* nu la voia împrejurărilor, ci cu prevedere şi alegere. Viaţa fără răgazuri e trudnică, precum o călătorie lungă fără hanuri; varietatea erudită o fericeşte. Cel dintîi popas al vieţii frumoase să ni-l cheltuim stînd de vorbă cu morţii; ne naştem spre a cunoaşte şi a ne cunoaşte pe noi înşine, iar cărţile ne fac cu deplină credinţă persoane. A doua etapă foloseşte-o pentru cei vii: văzînd şi însemnînd tot binele lumii; nu toate lucrurile se găsesc într-o singură ţară, Părintele universal a împărţit zestrea şi uneori a îmbogăţit-o cel mai mult pe cea urîtă [2]. A treia etapă fie în întregime a ta: suprema fericire, filozofarea.

230. *Deschide ochii la timp.* Nu toţi cei ce văd au deschis ochii, nici toţi cei ce privesc văd. Dumirirea tîrzie nu slujeşte de leac, ci de necaz. Unii încep să vadă cînd nu mai au ce: şi-au risipit casa şi masa înainte de a se fi adunat pe ei înşişi. Este greu să-i dai inteligenţă cui n-are voinţă, dar şi mai greu să-i dai voinţă cui n-are inteligenţă; cei din preajma lor se joacă cu ei, precum cu nişte orbi, în hazul celorlalţi; şi din pricină că sînt tari de urechi, nu deschid ochii ca să vadă. Se găseşte însă cîte unul care le-ncurajează nesimţirea, întrucît existenţa lui se întemeiază pe inexistenţa lor. Nefericit calul al cărui stăpîn n-are ochi: anevoie se va îngrăşa [3].

---

[1] Proverb spaniol: *„Quien mal dice, peor oye".*

[2] După cum spune proverbul: *¿ Fea ? El caudal de mi padre me rehermosea"* („Urîtă ? Averea tatălui meu mă face frumoasă").

[3] Adaptare a proverbului: *„El ojo del amo engorda el caballo"*, cu corespondent identic în românește: „Ochiul stăpînului îngraşă calul".

231. *Nu arăta lucruri pe jumătate făcute :* pot fi savurate doar în desăvîrşirea lor. Toate începuturile sînt informe şi dăinuieşte apoi icoana acelei diformităţi ; amintirea lucrului văzut nedesăvîrşit nu te lasă a te bucura de el împlinit. Savurarea dintr-o dată a unui obiect mare, deşi stinghereşte judecarea părţilor, satisface singură gustul. Înainte de a fi, toate sînt nimic, iar cînd încep să fie, sînt încă adînc cufundate în nimicnicia lor. Privelişte gătitului celor mai alese bucate mai mult îngreţoşează decît stîrneşte pofta : ferească-se, aşadar, orice mare maestru ca operele să nu-i fie zărite cumva în embrion : învaţă de la natură să nu le înfăţişeze pînă ce nu sînt vrednice de a fi arătate.

232. *Fii un dram negustor.* Să nu fie totul doar meditaţie, ci şi acţiune. Preaînţelepţii sînt lesne de amăgit din pricină că, deşi cunosc neobişnuitul, ignoră obişnuitul vieţii, care e mai necesar. Contemplarea lucrurilor sublime nu le mai lasă loc pentru cele de rînd ; şi, cum ignoră ceea ce ar fi trebuit să ştie mai întîi şi-n care toţi se iscusesc, ei sînt fie priviţi cu mirare, fie socotiţi ignoranţi de către vulgul superficial. Bărbatul înţelept străduiască-se, aşadar, să fie un dram negustor, atîta cît trebuie ca să nu fie amăgit şi chiar luat peste picior : fii om practic, căci, deşi nu dovedeşte superioritate, este de cea mai mare trebuinţă în viaţă. La ce este bună oare ştiinţa dacă nu e folositoare ? Iar a şti să trăieşti e azi adevărata ştiinţă.

233. *Nu da greş cu gustul altuia :* căci ar însemna să-i faci un necaz în loc de plăcere. Unii, socotind că îndatorează, de fapt supără, fiindcă nu pricep firile. Sînt fapte care pentru unii sînt o măgulire şi pentru alţii o jignire, iar ceea ce voia să fie o mînă de ajutor a fost o palmă. Costă mai scump uneori să faci cuiva o neplăcere decît ar

costa să-i faci o plăcere. Pierd și recunoștința, și darul, fiindcă au pierdut busola îndatorării. Dacă nu cunoști firea celuilalt, greu îl vei putea mulțumi ; așa se face că unii au gîndit să rostească o laudă și au rostit o mustrare ; pedeapsă pe deplin meritată. Alții cred că distrează cu elocința și nu fac decît să piseze cugetul cu vorbăria lor.

234. *Nu-ți încredința niciodată reputația fără zălogul onoarei celuilalt.* Trebuie împărțit atît folosul tăcerii cît și paguba limbuției. Cînd e vorba de onoare, negoțul trebuie să fie totdeauna în tovărășie, astfel încît reputația proprie să îndemne la îngrijirea celei străine. Nu da niciodată pe credit ; dacă totuși dai uneori, fă-o cu atare măiestrie, încît prudența să poată ceda în fața prevederii : fie riscul comun și cauza reciprocă, așa încît cine se recunoaște copărtaș să nu ți se preschimbe-n martor.

235. *Știința de a cere.* Nimic mai greu pentru unii și mai ușor pentru alții. Sînt unii care nu știu să refuze ; cu ei, nu e nevoie de șperaclu. Sînt alții al căror prim cuvînt la orice oră este *nu ;* cu ei e nevoie de dibăcie. Și cu toți, de clipa cea mai potrivită : să-i prinzi în toane bune, după îndestularea cu hrană fie trupească, fie sufletească. Dacă nu cumva prudența vicleanului în așteptare dejoacă subtilitatea celui ce are de gînd să ceară, zilele de bucurie sînt și zile de hatîr, lăuntrul revărsîndu-se în afară. Nu te înfățișa cînd vezi că altul e refuzat, căci teama de *nu* s-a dus. La tristețe, împrejurările nu sînt prielnice. Îndatorarea dinainte e cambie reciprocă ori de cîte ori n-ai de-a face cu mojicia.

236. *Fă datorie de recunoștință din ceea ce apoi are să devină răsplată.* E o dibăcie a marilor politicieni. Favoarea care anticipează meritele este piatra de încercare a oamenilor nobili. Favoarea astfel anticipată are două

însușiri eminente : prin graba care dă, cel ce primește e și mai obligat ; un același dar, dacă pe urmă e datorie, înainte e îndatorare. Subtil mod de a preschimba obligațiile, întrucît ceea ce l-ar fi privit pe superior, ca să răsplătească, revine celui îndatorat, ca să mulțumească. E vorba, bineînțeles, de oameni de onoare, căci pentru nevrednici, plătindu-le dinainte meritul, le-ai pune mai degrabă frîu decît pinteni.

237. *Nu te face niciodată părtaș la secretele mai-marilor tăi* : îți închipui că-mparți pere cu ei și cînd colo împarți pietre. Mulți au pierit pentru că au fost confidenți : aceștia sînt ca lingura din coajă de pîine, pîndită apoi și ea de riscul înghițirii. Împărtășirea tainei nu-i o favoare a principelui, ci un bir. Mulți sparg oglinda pentru că le amintește urîțenia ; nu-l poți vedea pe cel ce te-a putut vedea și nici nu-i văzut bine cine a văzut rău. Pe nimeni să nu-l socotești prea îndatorat și cu atît mai puțin pe cel puternic ; mai curînd binefaceri făcute decît hatîruri primite. Mai primejdioase decît toate sînt confidențele între prieteni. Cine își împărtășește altuia tainele i se înrobește ; pentru suverani, e o silnicie care nu poate dăinui. Doresc să-și răscumpere libertatea pierdută și, pentru ea, calcă totul în picioare, pînă și dreptatea. Secretele, așadar, nu le asculta și nu le spune.

238. *Cunoaște piesa care-ți lipsește*. Mulți ar fi persoane depline dacă nu le-ar lipsi ceva fără de care niciodată nu pot ajunge pe culmea desăvîrșirii de sine. La unii vezi că ar putea fi mult dacă ar lua seama la foarte puțin. Le lipsește seriozitatea, fapt care le întunecă mari înzestrări ; altora, blîndețea purtării, lipsă pe care cei apropiați o simt numaidecît, mai ales la persoanele cu vază ; pe unii i-am dori mai activi, iar pe alții mai reținuți. Toate aceste metehne, dacă ar fi observate, s-ar pu-

tea îndrepta lesne, căci grija poate face din obișnuință o a doua natură.

239. *Nu fi arhiascuțit:* mai bine prudent. A ști mai mult decît se cade înseamnă a-ți rupe vîrful, căci subtilitățile de rînd se frîng ; mai sigur e adevărul așezat. E bine să ai minte, dar nu limbuție. Cine prea discută este aproape de dispută ; e mai bună o judecată plină de miez care nu discută mai mult decît trebuie.

240. *A ști să te folosești de prostie.* Cel mai mare înțelept mută uneori această piesă și sînt împrejurări în care cea mai bună știință e să arăți că n-ai știință. Nu trebuie să ignori, ci să simulezi ignoranța. Degeaba ești înțelept cu proștii și cuminte cu nebunii ; trebuie să-i vorbești fiecăruia pe limba lui. Prost nu-i cel ce simulează prostia, ci acela care pătimește de ea ; cea fățișă e prostie, nu cea prefăcută, atît de departe ajunge vicleșugul. Mijloc fără pereche de a te face iubit e să-mbraci pielea celui mai nevinovat dobitoc.

241. *Zeflemelele îndură-le, dar nu le folosi.* Una e un soi de generozitate, cealaltă, de încurcătură. Cine e posomorît la vreme de petrecere seamănă mult cu un dobitoc și-o vădește și mai mult. Zeflemeaua superbară e plăcută, a ști s-o înduri e o dovadă de capacitate. Cine se simte înțepat dă prilej să fie tras în țeapă. E bine să le părăsești în toiul lor, iar cel mai sigur e să nu le stîrnești. Lucrurile cele mai serioase s-au născut totdeauna din glume. Nimic nu cere mai multă atenție și dibăcie ; înainte de-a gluni, cată să știi cît de răzbătoare este firea insului.

242. *Urmărește-ți izbînda.* Unii își cheltuiesc totul pe început și nu sfîrșesc nimic ; pun la cale, dar nu se așternu la drum : nestatornicie de caracter. N-au parte

niciodată de elogii din pricină că nu duc nimic la bun sfîrșit ; toate cad baltă. La alții, se trage din nerăbdare, cusur al spaniolilor, după cum răbdarea este virtutea belgienilor. Aceștia duc la bun sfîrșit lucrurile, aceia își găsesc sfîrșitul odată cu ele, nădăjduiesc doar pînă-nving greutatea, mulțumindu-se că au învins-o ; nu știu să ducă pînă la capăt victoria : dovedesc că pot, dar nu vor. Însă tot cusur e, fie din neputință, fie din ușurință. Dacă fapta-i bună, de ce n-o isprăvești ? Și dacă-i rea, de ce-ai început-o ? Omul iscusit să-și răpună, așadar, vînatul : să nu se mulțumească doar a-l hăitui.

243. *Nu fi hulub în toate.* Împletească-se șiretenia șarpelui cu nevinovăția porumbiței. Nimic mai lesne decît să amăgești un om de bine : cine nu minte niciodată, crede mult, iar cel ce nu amăgește niciodată se-ncrede mult. Omul nu este amăgit totdeauna din prostie, ci uneori și din bunătate. Două feluri de inși știu să prevină în mare parte pagubele : pățiții, mai mult pe socoteala lor, și șireții, mai mult pe socoteala celorlalți. Istețimea să se-arate, prin urmare, la fel de neîntrecută în fereală precum e vicleniа în uneltire, și nu căuta să fii om bun într-atîta încît să-i dai altuia prilej de-a fi rău ; fii amestec de porumbiță și de șarpe : nu monstru, ci prodigiu.

244. *A ști să îndatorezi.* Unii preschimbă hatîrul propriu în al altuia, încît pare, sau lasă ei să se-nțeleagă, că fac o favoare cînd o primesc. Sînt oameni atît de iscusiți, încît onorează cerînd și transformă folosul lor în onoare a celuilalt ; în așa fel ticluiesc lucrurile, încît să pară că ceilalți le plătesc o datorie cînd de fapt le fac un dar, răsturnînd printr-o neasemuită șiretenie ordinea îndatorărilor ; cel puțin pun la-ndoială cine cui face hatîrul. Cu banul laudelor cumpără tot ce-i mai bun, iar din aprecierea pe care-o arată unui lucru fac cinstire și măgulire ; obligă politețea, făcînd datorie din ceea ce ar fi trebuit să fie recunoștință a lor. În felul acesta schimbă îndatorarea

din pasivă în activă, mai buni politicieni decît grămătici. Mare subtilitate, dar și mai mare ar fi să-i dai de rost, stricînd tîrgul cu prostia, înapoindu-le onoarea și luînd fiecare ce i se cuvine.

245. *Cugetă uneori aparte și departe de modul vulgar!* dovadă de capacitate superioară. Nu-l prețui pe cel ce nu te contrazice niciodată, căci nu-i semn de afecțiune, ci de amor propriu ; nu te lăsa înșelat de lingușire plătind-o, ci osîndește-o. Fă-ți chiar reputația de a fi bîrfit de cîte unii, mai ales de cei care-i vorbesc de rău pe toți cei buni. Să te doară cînd faptele tale sînt pe placul tuturor, căci e semn că nu sînt bune : desăvîrșirea o au puțini.

246. *Nu da niciodată socoteală cui n-o cere.* Și chiar de ți se cere, e un soi de vinovăție dacă-i excesivă. A te scuza înainte de vreme înseamnă a te acuza, iar a lăsa sînge cît ești sănătos înseamnă a face cu ochiul răului și răutății ; scuza anticipată trezește presimțirea adormită. Omul cuminte cată a se face că nu înțelege bănuiala celuilalt, căci ar însemna să-și caute jignirea cu lumînarea ; dimpotrivă, să încerce a i-o dezminți prin integritatea purtării sale.

247. *A ști ceva mai mult și a trăi ceva mai puțin.* Alții gîndesc altminteri. Mai de preț e buna odihnă decît negoțul fără tihnă. N-avem nimic al nostru fără doar timpul, în care locuiește cine n-are loc. La fel de mare nenorocire e să-ți irosești viața în îndeletniciri vulgare, ca și-n prea multe sublime ; nu trebuie să te lași copleșit nici de ocupații, nici de invidie : altfel nesocotești viața și înăbuși cugetul. Unii o extind și asupra științei, dar nu trăiești dacă nu știi.

248. *Nu te lua după ultimul.* Există oameni ai ultimei păreri, căci neobrăzarea umblă dintr-o extremă-n alta. Gîndirea și vrerea le sînt de ceară : ultimul sosit își pune

pecetea și-i șterge pe ceilalți. Asemenea oameni nu sînt niciodată cîștigați, pentru că la fel de lesne se și pierd ; fiecare îi vopsește în culoarea lui. Nu sînt buni de confidenți, rămîn copii toată viața ; și astfel, cu nestatornicie în judecăți și simțăminte, plutesc necontenit în voia valurilor, șchiopi de voință și judecată, aplecîndu-se cînd într-o parte, cînd în cealaltă.

249. *Nu-ți începe viața de unde trebuie s-o sfîrșești.* Unii își dăruiesc odihna la început și lasă truda la sfîrșit. Întîi se cade să fie esențialul și-abia după, dacă rămîne loc, accesoriul. Alții vor să triumfe înainte de-a lupta ; unii încep prin a ști tot ce e de mai puțină trebuință, iar studiile aducătoare de vază și folos le amînă pentru sfîrșitul vieții ; altul nici n-a apucat să-și facă un rost, că se și înfumurează. Metoda e de nelipsit ca să știi și ca să poți trăi.

250. *Cînd trebuie să cugeți pe dos ?* Cînd ni se vorbește cu gînd rău. Cu unii totul trebuie să meargă în răspăr : *da*-ul e *nu* și *nu*-ul e *da*. Bîrfirea unui lucru trece drept prețuire, întrucît cel care-l vrea pentru sine îl discreditează pentru ceilalți. A lăuda nu înseamnă totdeauna a vorbi de bine, căci unii, ca să nu-i laude pe cei buni, îi laudă și pe cei răi ; iar pentru cine nimeni nu-i rău, nimeni nu-i bun.

251. *Folosește mijloacele omenești ca și cum n-ar exista și divine, iar pe cele divine ca și cum n-ar exista omenești :* precept al unui mare maestru [1], nu e nevoie de alt comentariu.

---

[1] Maxima îi aparține lui Ignațiu de Loyola (c. 1491—1556), fondatorul Societății lui Iisus și primul general al Ordinului iezuit, fiind consemnată pentru prima oară în *Vida de San Ignacio (Viața sfîntului Ignațiu)* a părintelui Ribadeneyra. Integrarea ei în *Oracol* e semnificativă, întrucît Gracián însuși separă cu strictețe domeniul teologic de cel laic atunci cînd trasează „calea"

252. *Nici cu totul al tău, nici cu totul al celorlalți :* tiranie deopotrivă de josnică. Vrînd să fii întru totul al tău, urmează neapărat că vrei toate pentru tine. Oamenii de felul acesta nu știu să cedeze nici în cele mai neînsemnate lucruri și nu vor să piardă nici o fărîmă din înlesnirea lor ; nu sînt prea îndatoritori, se încred în soarta lor, dar reazemul acesta îi înșeală de obicei. Se cuvine uneori să fii al altora pentru ca și ceilalți să fie ai tăi, iar cine are o slujbă obștească trebuie să fie sclav obștesc ori de nu „să-și lepede și rangul odată cu ranga lui", îi va spune acea bătrînă lui Adrian [1]. Alții, dimpotrivă, sînt în întregime ai celorlalți, căci prostia cade totdeauna în excese, iar aici, într-unul nefericit ; nu au nici zi, nici chiar ceas al lor, aparținîndu-le celorlalți într-atîta, încît unuia i s-a zis „omul tuturor" : la fel sînt și-n privința intelectului, știind pentru toți și ignorînd pentru sine. Priceapă atentul că nimeni nu-l caută pe el, ci doar propriul interes în el sau prin el.

253. *Nu-ți răspica prea limpede gîndul.* Cei mai mulți nu prețuiesc ceea ce înțeleg, venerînd doar ceea ce nu pri-

---

specifică acestuia din urmă în *Criticon*. „Pentru Schopenhauer, această maximă este regula de înțelepciune a întregului *Oracol*, regula practică, detașîndu-se dintre toate cele trei sute de aforisme care o încadrează, fără a ști însă că-i aparține sfîntului Ignațiu" (Francisco Maldonado de Guevara, *Lo fictivo y la antifictivo en el pensamiento de San Ignacio de Loyola*, pp. 41—61, *apud* Arturo del Hoyo, ed. cit., p. 218, n. 3).

[1] Nu e vorba de împăratul Adrian, dar nici de Filip al Macedoniei, după cum susține Romera-Navarro trimițînd la Plutarh, ci, cred, de Demetrios Poliorcetes (c. 336—283 î.e.n.). Vezi Plutarh, *Vieți paralele*, ed. cit., vol. 4, *Demetrios*, 42, 2 : „Odată o femeie l-a tulburat mereu pe drum, rugîndu-l de multe ori să fie ascultată, dar cum Demetrios a spus că n-are timp, femeia a strigat : «Atunci nu mai fi rege»". Gracián prelucrează în sens baroc adagiul tradițional, introducînd și un joc de cuvinte pe care am încercat să-l echivalăm.

cep. Lucrurile, spre a fi prețuite, trebuie să coste scump; vei fi proslăvit cînd nu vei fi înțeles. Întotdeauna, de dragul reputației, trebuie să te arăți mai înțelept și mai prudent decît ți-o cere cel cu care ai de-a face, dar mai degrabă cu măsură decît exagerat. Și dacă pentru cei inteligenți mintea e într-adevăr de mare valoare în orice, pentru cei mai mulți e necesară apoteoza; ocupîndu-le înțelegerea, nu le da prilej de oprobriu. Laudă bucuros ceea ce, întrebați, nu știu să explice, deoarece venerează orice lucru ascuns ca pe un mister și-l proslăvesc fiindcă aud că e proslăvit.

254. *Nu disprețui răul zicînd că e puțin* : căci nu vine niciodată singur; relele se țin lanț, ca și fericirile. Norocul și nenorocul trag de obicei unde mai sînt, și așa se face că toți fug de nenorocit și se agață de norocos; pînă și porumbițele, cu toată neprihana lor, dau fuga pe donjonul cel mai alb. Nefericitul ajunge să ducă lipsă de toate, de sine însuși, de judecată și de mîngîiere. Nu trezi nenorocul dacă doarme. O alunecare e puțin lucru, după ea însă urmează prăbușirea fatală, despre care nu știm unde se va opri, căci după cum nici un bine nu e desăvîrșit, tot așa nici un rău n-are sfîrșit. Pentru cel ce vine din cer avem răbdarea, pentru cel de pe pămînt, prudența.

255. *A ști să faci binele:* cît puțin și des. Îndatorarea nu trebuie să depășească niciodată posibilitatea; cine dă mult nu dă, ci vinde. Nu trebuie să împovărezi recunoștința, căci, văzîndu-se incapabilă să se arate, va rupe legătura. Ca să-i îndepărtezi pe mulți nu-i nevoie de altceva decît să-i îndatorezi peste măsură; neputînd plăti, se retrag și-ți devin din îndatorați, dușmani. Idolul n-ar vrea să-l vadă-n ochi pe făuritorul lui, nici cel obligat pe binefăcătorul său. Marea subtilitate a dăruirii: să coste puțin și să fie rîvnită mult pentru a fi cu atît mai prețuită.

256. *Fii totdeauna gata să te aperi:* de bădărani, de încăpățînați, de îngîmfați și de toate celelalte soiuri de proști. Se întîlnesc mulți, și cumințenia e de a nu te întîlni cu ei. Înarmează-te zilnic cu hotăriri, privindu-te în oglinda atenției tale, și astfel vei birui încercările prostiei ; chibzuiește cu luare-aminte și nu-ți vei expune reputația unor riscuri vulgare : bărbatul întărit de cumințenie nu va fi doborît de neobrăzare. Drumul legăturilor cu oamenii e anevoios, fiind plin de stîncile discreditării : ocolirea lor e cea mai sigură, cerîndu-i sfat de iscusință lui Ulise. De mare ajutor e aici eschivarea prefăcută ; mai presus de orice, alege politețea, care te scoate pe drumul cel mai scurt din orice încurcătură.

257. *Nu ajunge niciodată la ruptură:* căci de-aici, reputația iese totdeauna știrbită. Oricine e-n stare să-ți fie neprieten, nu și prieten ; puțini pot face bine, dar aproape toți rău. Vulturul nu găsește cuib sigur nici chiar în sînul lui Iupiter din ziua cînd se ceartă cu un scarabeu [1] ; dușmanii din umbră, care pîndesc prilejul, ațîță focul cu gheara celui fățiș. Din amicii înrăiți ies cei mai înverșunați inamici ; umflă defectele celorlalți, pe-al lor și-l îndrăgesc. Dintre spectatori, fiecare vorbește după cum gîndește și gîndește după cum dorește, condamnîndu-i pe toți, fie, la început, pentru lipsă de prevedere, fie, la sfîrșit, de răbdare, dar de cumințenie, totdeauna. Dacă despărțirea e inevitabilă, să fie scuzabilă : mai degrabă cu bunăvoință răcită decît cu furie dezlănțuită. Și aici se potrivește zicala cu retragerea frumoasă [2].

258. *Caută pe cineva care să te ajute să duci greul nefericirilor.* Nu fi niciodată singur și cu atît mai puțin

[1] Aluzie la fabula lui Esop, *Vulturul și scarabeul*, 4, ed. cit., p. 22.

[2] Cf. aforismul 38.

la primejdii, căci ar însemna să iei asupră-ți toată povara urii ; unii gîndesc să-și asume întreaga răspundere și nu se-aleg decît cu clevetirea. Astfel vei avea pe cineva care să te disculpe sau să te ajute să duci povara necazului. Nici soarta, nici vulgul nu atacă prea lesne doi inși deodată, și tocmai de-aceea medicul iscusit, deși a greșit tratamentul, nu greșește căutînd pe cineva care, sub pretextul unui consult, să-l ajute să ducă sicriul ; împarte, așadar, cu cineva greul și răul, căci nefericirea de unul singur e de două ori mai greu de îndurat.

259. *Preîntîmpină jignirile și prefă-le în favoruri.* Mai mare iscusință e să le ocolești decît să le răzbuni. E o mare dibăcie să-ți faci confident din cel ce era gata să-ți fie adversar, să preschimbi în adăposturi ale reputației tale pe cei ce ți-o amenințau cu lovituri. De mare folos e știința de-a îndatora : cine umple timpul cu dovezi de recunoștință, i-l răpește ofensei. Și înseamnă a ști să trăiești dacă prefaci în plăcere ceea ce amenință să fie durere. Oferă-ți încrederea chiar și relei-voințe.

260. *Nu fi nici tu cu totul al altuia, nici altcineva al tău*[1]. N-o justifică nici rudenia, nici prietenia, nici obligația cea mai strictă, căci e cu totul altceva să-ți dăruiești inima sau voința. Chiar și cea mai strînsă legătură îngăduie o excepție, fără ca legile afecțiunii să fie încălcate prin asta. Prietenul păstrează totdeauna o taină pentru sine, și însuși fiul se ferește uneori de părintele său ; unele lucruri le tăinuim unora și le-mpărtășim altora ori dimpotrivă, așa încît te dăruiești sau te refuzi în întregime, după felul oamenilor cu care ai legături.

261. *Nu duce mai departe prostia.* Unii fac o datorie din eroare și, pentru că au început cu o greșeală, a stă-

[1] Cf. aforismul 252.

rui în ea li se pare statornicie ; în forul lor lăuntric își acuză rătăcirea, dar în public și-o scuză, drept care, dacă la vremea prostiei de început sînt blamați ca nesocotiți, cînd persevera sînt calificați drept proști. Nici făgăduiala nesăbuită, nici hotărîrea greșită nu nasc obligații. Astfel își duc unii mai departe prima neghiobie și-și poartă la vedere mărginirea : vor să fie nesăbuiți statornici.

262. *A ști să uiți :* e mai mult noroc decît artă. Lucrurile cele mai vrednice de uitare sînt cele mai amintite. Memoria e nu numai bădărană, lipsind cînd avem mai mare nevoie de ea, ci și proastă, dînd fuga tocmai cînd nu e cazul : în tot ce pricinuiește necaz e meticuloasă, iar în tot ce-ar putea aduce bucurie este uitucă. Leacul suferinței e uneori uitarea, dar uităm leacul. E bine, așadar, s-o deprindem cu obiceiuri cît mai comode, întrucît ea e de ajuns ca să ne aducă fericirea sau iadul. Fac excepție cei mulțumiți de sine, căci în starea lor de nevinovăție își savurează fericirea timpă.

263. *Multe lucruri desfătătoare nu trebuie să le stăpînești.* Te bucuri mai mult de ele dacă sînt ale altuia decît ale tale ; în prima zi, plăcerea e pentru proprietar, în celelalte, pentru străini. Lucrurile altora sînt gustate cu îndoită plăcere, adică fără teama pagubei și cu farmecul noutății. Lipsa face ca totul să fie mai gustos : pînă și apa vecinului se-nchipuie nectar. Posesiunea lucrurilor, pe lîngă faptul că micșorează desfătarea, sporește necazul, dacă le dăm ori nu cu împrumut ; n-aduce alt folos decît că le păstrezi pentru alții, făcîndu-ți mai mulți dușmani decît recunoscători.

264. *Nu avea zile de delăsare.* Soartei îi place să joace feste, bulucind toate prilejurile ca să ia prin surprindere.

Mintea, cumințenia și curajul, ba chiar frumusețea, trebuie să-ți fie totdeauna gata de luptă, altminteri ziua încrederii îți va fi și cea a discreditării ; grija lipsește ori de cîte ori este mai de trebuință, căci „nu m-am gîndit" e piedica pe care ți-o pune pierzania. De obicei, atenția celorlalți recurge la stratagema de a-ți surprinde perfecțiunile într-o clipă de neatenție, pentru ca prețuirea să le supună unui și mai sever examen ; zilele de paradă sînt bine cunoscute, și viclenia le cruță, dar tocmai ziua la care te-ai fi așteptat mai puțin și-o alege pentru cercarea calităților.

265. *A ști să-ți pui subalternii în încurcături.* O dificultate ivită la timp i-a făcut pe mulți oameni persoane, după cum teama de înec ne scoate înotători. Mulți și-au descoperit astfel curajul și chiar știința, care altminteri le-ar fi rămas îngropate în sfiiciunea lor dacă nu li s-ar fi arătat ocazia. Primejdiile sînt prilejuri de reputație, iar omul nobil, în situații critice pentru onoare, făptuiește cît o mie. Catolica regină Isabela a cunoscut în chip eminent această lecție a punerii în încurcătură, ca și pe toate celelalte, și tocmai acestei încrederi politice îi datorează Marele Căpitan renumele și mulți alții faima lor eternă : a făcut oameni de seamă cu această subtilitate.

266. *Nu fi rău de prea bun.* Așa este cel ce nu se supără niciodată ; nesimțitorii sînt departe de a fi cu adevărat persoane. Nu provine totdeauna din insensibilitate, ci din incapacitate. Un simțămînt la momentul potrivit e un act de personalitate. Păsările nu întîrzie a-și bate joc de nălucirile sperietorilor. Alternarea acrului cu dulcele e o dovadă de bun-gust : dulceața este pentru copii și proști. Mare nenorocire să cazi de prea bun într-o atare nesimțire.

267. *Cuvinte de mătase*[1], *cu blîndețe de caracter.* Săgeţile străpung trupul, dar vorbele rele sufletul. O pastilă bună parfumează gura plăcut ; mare subtilitate a vieţii e ştiinţa de a vinde aer. Aproape totul se plăteşte cu vorbe, şi vorbele sînt de ajuns ca să descurce şi imposibilul ; în aer faci negoţ cu aer, şi vîntul din cuvîntul unui suveran însufleţeşte nespus. Umblă mereu cu gura plină de zahăr spre a-ţi îndulci vorbele, încît să le pară gustoase şi duşmanilor. Mijlocul fără pereche de-a fi agreabil e să fii amabil.

268. *Cuminţele facă la început ceea ce prostul face la sfîrşit.* Şi unul şi altul fac acelaşi lucru ; se deosebesc numai ca timp, primul la vreme, celălalt cînd i-a trecut vremea. Cine şi-a îmbrăcat de la început mintea pe dos umblă şi mai departe tot aşa ; poartă în picioare ceea ce trebuia să-şi fi pus în cap, face stînga din dreapta şi e la fel de anapoda în toată purtarea sa ; o singură cădere e bună : pe gînduri, la timp. Fac de nevoie ceea ce ar fi putut face de voie. Dar înţeleptul vede numaidecît ce trebuie făcut devreme sau tîrziu şi îndeplineşte totul cu plăcere şi bună reputaţie.

269. *Profită de noutatea ta :* căci atîta vreme cît eşti nou vei fi preţuit. Noutatea place pretutindeni, prin varietate ; gustul se împrospătează, şi o mediocritate nounouţă găseşte mai multă preţuire decît un miracol obişnuit. Calităţile eminente se tocesc şi cu timpul îmbătrî-

---

[1] Expresie frecvent utilizată de Gracián (*Criticonul*, I, 11, şi II, 10), provenind din Plutarh, de unde ar fi împrumutat-o, după A. Coster, prin intermediul lui Nicolas Faret (*L'Honneste homme*, 1630, trad. spaniolă 1634). După E. Correa Calderón (*Oráculo manual*, Anaya, 1969, p. 233), intermediarul cel mai plauzibil ar fi aragonezul Juan Vitrián, traducător (1643) al *Memoriilor* lui Philippe de Commines : *„Verba byssina, dijo Plutarco, palabras de seda"* (I, 26).

nesc. Ia seama însă că această glorie a noutății va dăinui puțin : după patru zile nimeni n-o va mai respecta. Învață deci să profiți de aceste trufandale ale prețuirii și scoate în fuga bunei primiri tot ce se poate spera ; căci dacă trece căldura noutății, pasiunea se va răci, iar plăcerea noului se va schimba în plictiseala obișnuitului. Și fii încredințat că toate și-au avut vremea lor și le-a trecut.

270. *Nu osîndi tu singur ceea ce place multora.* E ceva bun de vreme ce-i mulțumește pe-atîția și cu toate că nu-i explicabil, e savurat. Singularitatea e totdeauna odioasă, ba chiar, cînd e greșită, ridicolă ; va discredita nu atît obiectul cît opinia neîntemeiată despre el : ai să rămîi singur cu prostul tău gust. Dacă nu știi să discerni ceea ce-i bun, ascunde-ți mărginirea și nu osîndi cu hurta, căci prostul gust izvorăște mai totdeauna din ignoranță. Ceea ce spun toți este sau va să fie.

271. *Cine știe puțin mulțumească-se cu ce e mai sigur în orice îndeletnicire :* căci deși nu va fi luat drept subtil, va trece drept temeinic. Știutorul se poate avînta și lucra după gîndul său, dar a ști puțin și a risca înseamnă prăbușire de bună voie. Ține totdeauna dreapta, căci n-are cum lipsi trăinicia. La știință puțină, drum regal ; și, după toate regulile, atît ale științei cît și ale neștiinței, siguranța e mai cuminte decît singularitatea.

272. *Vinde lucrurile la prețul curteniei :* căci îndatorezi mai mult. Cererea interesatului nu va egala niciodată dărnicia generosului îndatorat. Curtenia nu dă, ci obligă, iar nobletea e cea mai mare îndatorare. Nimic nu e mai scump pentru omul de bine decît lucrul ce-i este dăruit ; astfel i-l vinzi de două ori și la două prețuri : al valorii și al politeței. E drept că pentru ticălos nobletea

este o adevărată păsărească, deoarece nu pricepe termenii bunilor termeni.

273. *Înțelegerea firilor cu care ai de-a face:* ca să cunoști țelurile. Cunoscînd bine cauza, cunoști efectul, mai întîi în ea, pe urmă în motivul ei. Melancolicul prezice totdeauna nenorociri, iar bîrfitorul culpe; nu li se-arată decît ce-i mai rău și, nedesluşind binele prezent, vestesc răul posibil. Pătimașul vorbește totdeauna un limbaj diferit de ceea ce sînt lucrurile: dă glas pasiunii, nu rațiunii. Și fiecare, după înclinare sau toană, și toți tare departe de adevăr. Învață să descifrezi chipul și să silabisești sufletul după semne; află că cine rîde mereu n-are cap, iar cine nu rîde niciodată e calp; ferește-te de iscoditor, ca de un ușuratic sau ca de un cîrcotaș; așteaptă-te la puțin bine de la cei rău făcuți, căci obișnuiesc a se răzbuna pe natură și la fel de puțin cît i-a cinstit ea pe ei, o cinstesc și ei pe ea. Prostia obișnuiește a fi tot atîta cîtă e frumusețea.

274. *Cultivă-ți atracția:* căci e o vrajă politicește politicoasă. Curtenitorul cîrlig slujească mai mult la atragerea voinței decît a priințelor, sau la toate; meritele nu-s de-ajuns dacă nu sînt puse în valoare de plăcut, întrucît el este acela care asigură dreptul la elogiere, cel mai practic instrument al suveranității. Căderea în picioare ține de noroc, dar trebuie ajutată de meșteșug, căci unde e o natură bogată, artificiul prinde și mai bine. De aici își trage obîrșia iubirea adîncă, prin care se dobîndește simpatia universală.

275. *În rînd cu lumea, dar nu necuviincios.* Nu fi mereu grav și mahmur: e lăstar de politețe. Trebuie să renunți un pic la etichetă ca să cîștigi afecțiunea obștească. Poți păși uneori și pe urmele celor mulți, dar fără necuviință, întrucît cine trece drept prost în public nu va trece

drept cuminte în taină. Mai mult pierzi într-o zi de praznic decît ai agonisit prin seriozitatea de-o viață. Dar nu fi totdeauna o excepție : dacă ești singular înseamnă că-i osîndești pe ceilalți ; necum nu face nazuri : lasă-le sexului lor ; chiar și bigoții sînt ridicoli. Cel mai potrivit pentru un bărbat e să pară ceea ce e, căci femeia poate afecta bărbăția, nu însă și dimpotrivă.

276. *A ști să-ți înnoiești firea cu ajutorul naturii și-al artei.* Se zice că din șapte-n șapte ani ne schimbăm caracterul : fie spre îmbunătățirea și înnobilarea gustului. După primii șapte ani vine rațiunea ; sosește apoi, la fiece răstimp, cîte o nouă desăvîrșire. Ia seama la această schimbare naturală ca s-o ajuți, nădăjduind și-n îmbunătățirea celorlalte. Așa se face că mulți și-au schimbat comportarea fie odată cu starea, fie cu slujba, iar uneori nu se observă pînă cînd nu sare-n ochi excesul prefacerii. La douăzeci de ani vei fi păun ; la treizeci, leu ; la patruzeci, cămilă ; la cincizeci, șarpe ; la șaizeci, ciine ; la șaptezeci, maimuță, iar la optzeci, nimic.

277. *Bărbat cu știința ostentației.* E strălucirea înzestrărilor ; e o vreme pentru fiecare : folosește-o, căci nu fiecare zi va fi o zi de triumf. Sînt inși magnifici, la care puținul strălucește mult, iar multul stîrnește chiar admirație ; cînd ostentația se unește cu excelarea, pare de-a dreptul un miracol. Sînt nații ostentative, cea spaniolă cu deosebire. Lumina a fost strălucirea neașteptată a-ntregii creații. Ostentația împlinește multe, înlocuiește multe și dă tuturor o a doua viață, mai ales cînd chezașă îi stă și realitatea. Cerul, care hărăzește desăvîrșirile, prevede și ostentația, fiindcă oricare dintre ele, de una singură, ar fi silită. E nevoie de artă în ostentare : pînă și cea mai excelentă însușire atîrnă de împrejurări și nu e totdeauna binevenită ; ostentația sfîrșește rău cînd n-are vreme cu prilej. Nici un alt dar nu impune mai puțină

afectare, și piere totdeauna într-o asemenea restriște, fiindcă e foarte aproape de trufie, iar aceasta de dispreț. Trebuie să fie foarte cumpătată spre a nu deveni vulgară, iar în ochii oamenilor cuminți, excesul ei este aproape discreditat. E uneori mai mult o elocință mută, pricepere de-a arăta desăvîrșirea cu nepăsare ; căci ascunderea înțeleaptă e cea mai lăudabilă paradă, deoarece însăși lipsa stîrnește în chipul cel mai viu curiozitatea. Mare dibăcie din partea-i să nu dezvăluiască întreaga perfecțiune dintr-o dată, ci doar să o fileze și s-o lumineze treptat ; așa încît un dar să fie nadă altuia mai mare, iar aplauzele pentru cel dintîi, așteptare proaspătă a celorlalte.

278. *Evită semnul peste tot :* căci, purtîndu-l, înseși darurile vor deveni cusururi. Aceasta provine din particularitate, care a fost totdeauna criticată ; omul ciudat rămîne izolat. Chiar și frumusețea, dacă întrece măsura, înseamnă discredit ; fiind prea bătătoare la ochi, jignește, și cu atît mai mult o fac particularitățile compromise. Dar pînă și prin vicii vor unii să fie cunoscuți, căutînd noutatea în ticăloșie, spre a dobîndi o faimă atît de infamă. Pînă și-n inteligență prisosul degenerează în pălăvrăgeală.

279. *Nu zice nimic cînd cineva te contrazice.* Trebuie să deosebim împrejurările cînd contrazicerea purcede din vicleșug sau din grosolănie ; nu-i totdeauna încăpățînare, uneori e șiretenie. Veghează, așadar, să nu cazi în aceasta din urmă și să nu decazi din pricina celeilalte. Nici o grijă nu-i mai potrivită ca împotriva iscoadelor ; iar pentru speraclul cugetelor nu-i mai bun contratertip decît să-ncui pe dinăuntru cu cheia precauției.

280. *Om leal.* S-au isprăvit căile bunei-credințe, îndatoririle sînt date astăzi uitării, bunele raporturi sînt rare : la cel mai bun serviciu, cea mai proastă răsplată,

după obiceiul acum al lumii întregi. Sînt naţii predispuse la rău : la unele e pururi de temut trădarea, la altele, nestatornicia, iar la altele, înşelăciunea. Relele raporturi dintre ceilalţi slujească, aşadar, nu ca pildă de urmat, ci ca îndemn la prevedere ; primejdia e ca integritatea să nu fie zdruncinată la vederea unei căi mîrşave. Dar omul leal nu uită niciodată cine este el cînd vede ce sînt ceilalţi.

281. *Aprobarea oamenilor inteligenţi.* Mai preţios e *da*-ul căldicel al unui bărbat excepţional decît toate aplauzele mulţimii, fiindcă rîgîielile de urluială [1] nu însufleţesc. Înţelepţii dau glas înţelegerii şi astfel lauda lor naşte o mulţumire nepieritoare. Chibzuitul Antigonos şi-a redus întregul teatru al faimei lui la Zenon [2], iar Platon îl numea pe Aristotel întreaga sa şcoală [3]. Unii se-ngrijesc numai să-şi umple stomacul, fie şi cu bracuri vulgare. Chiar şi suveranii au nevoie de scriitori, temîndu-se mai tare de penele lor decît femeile urîte de peneluri.

282. *Foloseşte-te de absenţă :* ca să te faci fie respectat, fie preţuit. Dacă prezenţa micşorează faima, absenţa

---

[1] În original *arista* (ţeapă, prelungirea ascuţită, ţepoasă, la spicele cerealelor). După Romera-Navarro şi Correa Calderón, Gracián se gîndeşte la pîinea făcută din făină prost cernută, amestecată cu ţepi şi tărîţe, aşa cum o mîncau ţăranii de pe atunci, drept care *„regüeldos de aristas"* ar echivala cu „rîgîieli de ţărani". Traducerea pe care o propunem potenţează tocmai aceste implicaţii ale textului, oferind şi posibilitatea unui calambur (urluială, urlă).

[2] E vorba de Antigonos Gonatas (c. 320—239 î.e.n.), regele Macedoniei, şi de filozoful Zenon din Citon, fondatorul şcolii stoiciene, pe care cel dintîi îl preţuia şi admira, regretîndu-i moartea pentru că pierduse „cel mai mare spectacol". Vezi Diogenes Laertios, *Despre viaţile şi doctrinele filozofilor*, VII, 6—9, 13—15, ed. cit., pp. 331—332 şi 333.

[3] „Favorinus relatează undeva că, la citirea dialogului *Despre suflet*, numai Aristotel a rămas pînă la sfîrşit : toţi ceilalţi auditori s-au ridicat şi au plecat" (Diogenes Laertios, *op. cit.*, III, 37, ed. cit., p. 213).

o sporește ; cel care, absent, a fost crezut leu, prezent a devenit un plod ridicol al munților [1]. Înzestrările își pierd strălucirea de prea multă purtare, pentru că mai degrabă se vede coaja din exterior decît miezul bogat al cugetului. Închipuirea bate mai departe ca văzul, iar amăgirea, care intră de obicei prin urechi, iese prin ochi. Cel ce se păstrează în centrul renumelui său își păstrează reputația, căci și fenixul se folosește de sihăstrie pentru considerație și de dor pentru prețuire.

283. *Om inventiv cu socotință.* Învederează belșug de minte, dar ce s-ar face oare fără grăuntele de nebunie ? Inventivitatea e partea minților ingenioase ; alegerea bună — a înțelepților. E și un har, și încă foarte rar, pentru că știința bunei alegeri mulți și-au însușit-o ; buna inventivitate, puțini, și numai cei dintîi în excelare și-n timp. Noutatea e măgulitoare și, dacă e fericită, înnobilează îndoit binele. În probleme de judecată e primejdioasă ca paradox ; în probleme de ingeniozitate, lăudabilă; iar dacă izbîndește și-ntr-un fel și-n altul, e vrednică de aplauze.

284. *Nu fi nepoftit :* și nu vei fi disprețuit. Respectă-te dacă vrei să fii respectat. Fii mai curînd zgîrcit decît risipitor cu persoana ta ; fă-te dorit și vei fi bine primit ; nu veni decît chemat și nu te duce decît trimis. Cine se avîntă de capul lui, dacă sfîrșește prost, își atrage asupră-i toată ura, iar dacă izbutește, nu are parte de recunoștință. Nepoftitul e ținta disprețului și, tocmai din pricină că se vîră cu nerușinare, e scos din joc cu rușine.

---

[1] Aluzie la versul lui Horațiu : *Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus* (în trad. lui I. Marinescu : „Munți cînd s-or screme-n dureri, se va naște ridicol un șoarec", *Arta poetică*, 139). Cf. și Fedru, *Fabule*, IV, 21.

285. *Nu pieri de nenorocirea altuia.* Cunoaște-l pe cel ce stă în mocirlă și ia seama că te va chema ca să se mîngîie cu răul comun. Oamenii ca el caută pe cît cineva pentru a-i ajuta să-și îndure nenorocirea, iar cei care la bine îți întorceau spatele, acum îți întind mîna. E nevoie de multă precauție cu cei gata să se înece, spre a le putea veni în ajutor fără primejdie.

286. *Nu te îndatora cu totul și tuturor:* căci ar însemna să devii sclav obștesc. Unii s-au născut mai norocoși decît alții: cei dintîi pentru a face binele, iar aceștia pentru a-l primi. Mai prețioasă e libertatea decît ploconul, fiindcă o poți pierde. E de preferat să depindă mulți de tine decît să depinzi tu de unul singur. Domnia nu are alt folos decît putința de-a face și mai mult bine. Mai ales, nu lua drept hatîr obligația pe care ți-o asumi, deși cel mai adesea o va mijloci viclenia celorlalți, ca să te acapareze.

287. *Nu acționa niciodată stăpînit de patimi:* vei da greș în toate. Nu lucra singur dacă nu ești sigur de tine, căci patima surghiunește totdeauna rațiunea; fă loc atunci unui mijlocitor prudent, căci așa va fi, dacă e nepătimaș: spectatorii văd totdeauna mai mult decît jucătorii, deoarece nu sînt robiți patimii. De cum se simte tulburată, cumințenia să sune retragerea, pentru ca sîngele să nu apuce a-i clocoti, căci altminteri toate le va face cu sălbăticie și-n scurt timp ar da hrană multor zile de rușinare pentru sine și de clevetire pentru ceilalți.

288. *Trăiește după împrejurări.* Cîrmuirea, cugetarea, toate trebuie să fie potrivite vremii. Voiește cînd poți, căci timpul și anotimpul nu așteaptă pe nimeni. Nu te călăuzi în viață după principii generale, dacă nu sînt în folosul virtuții, nici nu impune legi neclintite voinței, deoa-

rece mîine vei fi silit să bei din apa pe care azi o disprețuiești. Neobrăzarea unora e atît de paradoxală, încît pretind ca toate circumstanțele reușitei să asculte de mania lor, iar nu dimpotrivă. Înțeleptul știe însă că nordul prudenței e comportarea după împrejurări.

289. *Cel mai rău stigmat pentru un om:* a da dovadă că este om; ceilalți încetează a-l mai considera divin din ziua cînd văd că e preaomenesc. Ușurătatea e cea mai mare stavilă a reputației. După cum bărbatul rezervat e socotit mai mult decît om, tot așa cel ușuratic, mai puțin. Nu e viciu care să discrediteze mai rău, fiindcă ușurătatea e tot ce poate fi mai potrivnic seriozității; omul ușuratic nu poate fi miezos, mai ales la bătrînețe, cînd vîrsta îl obligă la cumințenie. Și cu toate că stigmatul acesta e atît de răspîndit, nu e mai puțin înconjurat de un mare discredit.

290. *E*[1] *o fericire să îmbini stima cu afecțiunea:* pentru a fi respectat, nu fi prea iubit. Dragostea e mai îndrăzneață decît ura; afecțiunea și veneratia nu fac casă bună. Totuși nu trebuie să fii nici prea temut, nici prea iubit. Dragostea aduce familiaritatea și pe măsură ce intră aceasta, iese considerația. Fii iubit mai degrabă admirativ decît afectiv: iată dragostea cea mai potrivită unor adevărate persoane.

291. *A ști să examinezi.* Atenția judiciosului să rivalizeze cu reținerea precautului; e nevoie de multă judecată ca s-o măsori pe-a celorlalți. E de mai mare însem-

[1] Studiind unicul exemplar păstrat din ediția princeps a *Oracolului*, Romera-Navarro observă că la începutul epigrafului acestui aforism este o pată de cerneală, pe care o interpretează ca posibilă corectură de ultimă oră făcută pe fiecare exemplar și acoperind cuvîntul *No* (Nu): „Dacă citim cu atenție aforismul", spune el, „vom vedea că se adaptează bine propoziției *No es felicidad...* etc." (ed. cit., p. 565).

nătate să cunoşti firile şi însuşirile persoanelor decît cele ale ierburilor şi pietrelor. Aceasta e una dintre cele mai subtile lucrări ale vieţii ; metalele se cunosc după sunet şi persoanele după vorbire. Dovada integrităţii o fac vorbele, dar şi mai mult faptele. Aici e nevoie de pătrunderea neobişnuită, de observaţia profundă, de subtila circumspecţie şi de critica judicioasă.

292. *Calităţile personale învingă datoriile slujbei :* nu dimpotrivă. Oricît de înalt ar fi postul, persoana trebuie să arate că e şi mai înaltă. O capacitate cu adîncuri se amplifică necontenit şi străluceşte tot mai mult în slujbe. Lesne e umplută însă o inimă strîmtă şi-n cele din urmă plesneşte sub datorie şi vază. Marele August se mîndrea că e mai mare om decît împărat [1]. Aici, de mare ajutor e înălţimea sufletească, de folos fiind şi cumintea încredere în sine.

293. *Despre maturitate.* Străluceşte în exterior, dar şi mai mult în moravuri. Greutatea materială dă preţ aurului, şi cea morală persoanei : e onoarea înzestrărilor, născînd veneraţie. Portul omului este faţada sufletului. Nu e prostie înceată în mişcări, cum ar vrea uşurătatea, ci autoritate foarte liniştită : vorbeşte în sentinţe, lucrează cu izbîndiri. Presupune un bărbat deplin, înzestrat deopotrivă cu personalitate şi maturitate ; începînd a mai fi copil, începe a fi grav şi impunător.

294. *Moderează-ţi părerea.* Fiecare cugetă după propriul interes şi are belşug de argumente în reprezenta-

[1] Afirmaţia lui Gracián este — după Romera-Navarro (*Oráculo,* p. 569) — concluzia la care ajunge autorul după lectura cărţii lui Velleius Paterculus (c. 19 î.e.n. — după 30 e.n.), *Historae Romanae,* şi mai exact a secţiunii unde însuşi împăratul îşi expune faptele vieţii sale publice într-un mod extrem de simplu şi lipsit de orice comentarii *(Res gestae divi Augusti).*

rea lor. La mai toți, judecata se retrage în fața sentimentului. Cînd se-ntîmplă să se înfrunte doi inși de pe poziții contradictorii, fiecare crede că rațiunea e de partea lui ; dar ea, fidelă sieși, nu poate fi cu două fețe. Înțeleptul procedeze cu grijă într-o situație atît de gingașă, iar îndoiala sa va primeni calificarea purtării celorlalți. Să se pună uneori și-n locul părții opuse ; să cerceteze motivele adversarului. Astfel, nu-l va osîndi nici pe el, nici nu se va justifica pe sine însuși cu atîta orbire.

295. *Fă treabă, nu te afla în treabă.* Inșii cei mai puțin îndreptățiți își dau totdeauna aere de oameni foarte ocupați. Fac un mister din orice, în chipul cel mai răsuflat cu putință, cameleoni ai aplauzelor, dîndu-le tuturor prilejuri de rîs pe săturate. Trufia a fost totdeauna supărătoare ; aici e de-a dreptul ridicolă : furnicile onoarei cerșesc isprăvi. Arată-ți cel mai puțin calitățile cele mai mari ; mulțumește-te să faci și lasă-i pe ceilalți s-o spună. Dăruiește-ți isprăvile, nu le vinde ; nu închiria pene de aur ca să scrie noroi, spre îngrețoșarea cuviinței. Năzuiește mai degrabă să fii decît să pari eroic.

296. *Bărbat cu înzestrări, și încă maiestuoase.* Cele superioare îi făuresc pe bărbații superiori ; una singură face cît o liotă mediocră. Aceluia [1] îi plăcea ca toate lucrurile sale, pînă și sculele de rînd, să fie magnifice : cu atît mai mult se va strădui marele bărbat ca înzestrările cugetului să-i fie pe măsură. În Dumnezeu totul e nesfîrșit, totul nemăsurat ; la fel într-un erou, totul cată să fie mare și maiestuos, astfel încît toate faptele și chiar vorbele să-i fie drapate într-o sublimă, suprafirească măreție.

[1] După Romera-Navarro (*Oráculo*, p. 577), e vorba de regele Filip al II-lea.

297. *Fă totul ca și sub ochii lumii*[1]. Bărbatul care-și vede de vază e cel ce vede că e văzut sau că va fi văzut de ceilalți. Știe că pereții au urechi și că mîrșăvia moare să răzbată. Chiar cînd e singur, lucrează ca și sub ochii întregii lumi, deoarece știe că totul are să se știe ; îi privește de pe acum ca pe niște martori pe cei care tot vor fi mai apoi prin știre. Cine dorește să fie văzut de toată lumea nu se teme că din casele învecinate poți privi nestingherit într-a lui.

298. *Trei lucruri fac un prodigiu* : și sînt cel mai mare dar al munificenței dumnezeiești : minte fecundă, judecată profundă și gust subtil ieșit în undă[2]. Mare folos e buna concepție, dar și mai mare buna cugetare, înțelegerea binelui. Mintea nu trebuie să stea în șira spinării, căci ar fi mai degrabă trudnică decît ascuțită ; a gîndi bine e rodul firii raționale. La douăzeci de ani domnește voința, la treizeci mintea, la patruzeci judecata. Sînt inteligențe ce răspîndesc lumină, ca ochii linxului, și-n cea mai deasă întunecime cugetă mai spornic ; altele sînt ale prilejului, nimerind totdeauna împrejurarea cea mai favorabilă ; au parte de mult și de bine ; preafericită rodnicie. Dar un bun gust dă gust întregii vieți.

299. *Lasă foamea nepotolită*. Oprește-te la buze chiar cu nectarul. Dorința e măsura prețuirii ; e o stratagemă de bun gust ca pînă și setea trupească s-o astîmperi un pic, dar nu s-o stingi de tot : bunul, de-i puțin, de două ori bun. Scăderea e simțitoare a doua oară. Îmbuibările cu plăcere sînt primejdioase, căci aruncă în discredit și cea mai nemuritoare desăvîrșire. Regulă fără pereche pentru a plăcea : să prinzi o poftă trezită de foamea cu

[1] Precept foarte prețuit de Seneca și atribuit de acesta lui Epicur : „Poartă-te așa ca și cum Epicur ar vedea toate faptele tale" (*Scrisori către Luciliu*, XXV, ed. cit., p. 69).

[2] Exemplu de consonanță caracteristică retoricii baroce.

care ai lăsat-o. Dacă trebuie s-o provoci, fă-o mai degrabă prin nerăbdarea dorinței decît prin satul îndestulării ; bucură îndoit fericirea cîștigată cu trudă.

300. *Într-un cuvînt, sfînt, căci prin aceasta spui totul.* Virtutea e lanțul tuturor desăvîrșirilor, centru al beatitudinilor ; ea îl face pe om prudent, atent, pătrunzător, cuminte, înțelept, viteaz, stăpînit, integru, fericit, vrednic de aplauze, adevărat și universal erou. Trei *s*-uri te fac fericit : sfînt, sănătos și sapient. Virtutea e soarele lumii celei mici, drept emisferă avînd conștiința curată ; e atît de frumoasă, încît își atrage bunăvoința lui Dumnezeu și-a oamenilor. Nu e nimeni mai vrednic de iubire ca virtutea, și de ură ca viciul. Virtutea e un lucru aievea, restul, scorniri. Măsura capacității și-a măreției trebuie să fie virtutea, nu norocul : doar ea își este sieși de ajuns. Pe om, viu, îl face iubit, iar mort, pomenit.

baltasar gracián

«Gracian crede în perfectibilitatea Omului, scris cu majusculă, ca simbol. Mai multe scopuri nobile îl pot face pe acesta să se ridice din condiția sa mizerabilă: entuziasmul pentru măreție și frumusețe, emulația faptelor exemplare, cultivarea inteligenței, victoria asupra slăbiciunilor proprii, lupta generoasă și sagace împotriva înșelăciunilor și duplicității adversarilor. Mai mult decît la prohibiții și amenințări, în definitiv prea puțin eficiente, Gracián recurge la sfat, la exortație, și, dacă e nevoie, la glumă și sarcasm. Știe că perfecțiunea și virtutea sînt transmisibile și-și dă toată osteneala de a le insufla celorlalți năzuințe ideale, așa încît întreaga-i operă și îndeosebi *Oracolul manual* devine o operă de persuasiune, o stăruitoare pedagogie destinată ridicării morale a oamenilor.»

EVARISTO CORREA CALDERÓN

editura minerva

Vol. I–III, lei 15